

SLÁNSKÝ OBZOR

ROČENKA SPOLEČNOSTI PATRIA, VLASTIVĚDNÉHO MUZEA VE SLANÉM ROČNÍK 1-2

ŘÍDÍ REDAKČNÍ RADA POD VEDENÍM VLADIMÍRA DVOŘÁKA

SLANÝ 1993-94

REDAKČNÍ POZNÁMKA

Obnovený Slánský obzor bude mít tři základní rubriky:

1. Statě a pojednání, 2. Portrétní galerii, 3. Kroniku.

Slánský obzor každoročně v kronice přinášel za uplynulý rok údaje ze společenského a kulturního dění ve městě (případně v kraji). Otiskoval výběr z městské kroniky a jednatelské zprávy z různých institucí, organizací a spolků. K této tradici se vrací i obnovený Slánský obzor. V tomto ročníku jsou uvedeny některé kronikářské údaje za rok 1993, který byl rokem stého výročí vzniku Slánského obzoru. V příštích ročenkách, které budou v kronice pravidelně pokračovat, se postupně uveřejní kronikářské přehledy od listopadu 1989 do konce roku 1992. Období 1948-1989 bude zpracováno v historických studiích a pojednáních. První ročenka obnoveného Slánského obzoru je vedena jako dvojčíslo, aby se dosáhlo časového srovnání se stoletým výročím původního založení. Další ročenky budou číslovány po jednotlivých letech.

PODĚKOVÁNÍ

Společnost pro ochranu kulturního dědictví v Slaném a Vlastivědné muzeum v Slaném vyslovují poděkování Městskému úřadu v Slaném za finanční příspěví. Rovněž děkují jednotlivým autorům statí a článků Slánského obzoru, kteří je poskytli bez nároků na honorář, a tím se také stávají sponzory této ročenky.

Kontaktní adresa:

Vlastivědné muzeum, Masarykovo náměstí 159, 274 01 Slaný

ZORA DVOŘÁKOVÁ

Pozdravená cestu

Připadl mně milý úkol popřát obnovenému Slánskému obzoru hodně zdaru na jeho pouti ke čtenáři. Když před více než sto lety vznikl, stál u jeho kolébky proslulý slánský učitel, dramatik, spisovatel, herec, režisér a mnohostranný kulturní pracovník - Václav Štech.

Tehdy - v roce 1893 - charakterizoval Slánský obzor těmito slovy: „Má býti zrcadlem života v městě našem, archivem výzkumů a studií v oboru věd a umění, příruční knihovnou, památkem současných snah, měřítkem pokroku a ukazatelem slabín. V první řadě má sloužit Slanému, najdeme-li však pomocníků, rádi rozšíříme obor jeho i na města i obce celého okresu. Nikdo není z příspěví vylučován, každá dobrá práce je nám vítána. V sloupcích naší ročenky nenajde nikdo urážky, nikdo příčiny k hněvu. Úkol její bude ovšem jen tenkrát dosažen, bude-li skutečnou ročenkou, podnikem každého roku se svými statistickými daty, pozorováními, pracemi a výsledky bádání se vracející.“

Slánský obzor naplňoval vytčený program vrchovatou měrou. Stal se ukázkovou ročenkou, vzorem pro obdobné tisky dalších regionů. Vycházel pravidelně rok za rokem. Byl však natolik spjat s dobovým děním, že to, co během dvacátého století ohrožovalo český národ, podlamovalo i existenci Slánského obzoru. Bylo tomu tak během první a druhé světové války, ale v obou případech se podařilo toto kritická období překonat. Zdálo se, že Slánský obzor každé hrozbě odolá. Avšak tato naděje vzala zasvě s nástupem komunistické moci. V roce 1950 byl Slánský obzor definitivně zastaven a vymazán ze slánského kulturního povědomí na dlouhých čtyřicet let.

Až teprve po listopadu 1989 se změnou politického systému a návratem demokratických svobod bylo možné pomyslet na jeho obnovení. Bezprostředním impulzem se stalo blížící se jubileum sedmistého výročí povýšení Slaného na město královské.

Před sto lety jeho zakladatelem byl Muzejní spolek ve Slaném za finančního příspěví Okresní hospodářské záložny, Občanské záložny, Okresního výboru a královského města Slaného, nyní ho obnovuje Společnost pro ochranu kulturního dědictví v Slaném a Vlastivědné muzeum v Slaném za finančního příspěví Městského úřadu v Slaném.

Doufejme, že obnovený Slánský obzor, který svým obsahem chce navázat na skvělou tradici někdejšího Slánského obzoru, nalezne mezi současníky čtenáře i podporovatele, jako tomu bylo před sto lety, kdy se objevil poprvé. Snad i dnešní generace má v sobě něco ze zdravého lokálpatriotismu, který byl tak příznačný pro generace našich otců a dědů. Avšak ani tenkrát ti, kteří přicházeli s nápady a iniciativou, nebyli nijak početní. Tak tomu bylo, jest a zřejmě i bude. Jen nevelká hrstka nadšenců iniciuje a realizuje nápady, zatímco další přívukují a os tatní tvoří obecnost. Avšak bude-li mít kdokoliv chuť přiložit ruku k dílu, bude upřímně vítán. Také bude vítán jakýkoliv námět, který vzejde z okruhu čtenářů.

Slánský obzor (1893-1950) mívá štěstí v tom, že tehdejší jeho iniciátoři našli pochopení a zájem u představených města, finančních ústavů a hospodářských podniků, kteří ho neváhali podpořit. Doufejme, že tuto odezvu nalezne i obnovený Slánský obzor.

Při nynějším jeho startu mu popřejme, aby se stal pravidelnou a čtenáři očekávanou ročenkou. Přejme mu, aby byl v duchu někdejších dobrých tradic „archivem výzkumů a studií“, který současníkům přiblíží minulost jejich města a kraje, ale také aby byl „památníkem současných snah, měřítkem pokroku i ukazatelem slabin“ života, který prožíváme. Vedle poznatků z minulosti kraje nechť vypovídá i o naší době tak obsažně a soudně, jak činil kdysi. Nechť jeho obnovení je provázeno zdarem a jeho znovuzkříšení čítá dlouhou řádku let.

VÁCLAV MOUCHA

Archeologické nálezy ze slánského náměstí

Od podzimních měsíců roku 1993 až do jara roku následujícího se severní, západní a částečně i jižní strana slánského náměstí změnila ve velké staveniště (obr. 1,3:2). Hluboké výkopy pro kabelovod, lemované hromadami stavebního materiálu a stohy trubek, stejně jako úzké lávky přes výkopy a lomoz stavebních strojů - to vše trápiло slánské občany po řadu týdnů. Teprve zvonění kladívek dlaždičů v letních měsících roku 1994 zakončilo toto nepříjemné období.

Rozsáhlé zásahy do nitra slánského náměstí, které ve středověku hrálo významnou úlohu v hospodářském a společenském životě města, poskytly možnost získat o jeho minulosti více poznatků. Nebyl to úkol snadný, protože se mu v cestu stavěla řada překážek - jak nepřízeň zimního počasí, tak i technologie výstavby. Hloubení rýh pro uložení kabelového tělesa se provádělo bagry, na některých místech i v kratších úsecích, jejichž hloubka často přesahovala dva metry. V takových případech se stěny výkopu zajišťovaly pažením doplněným pláty vlnitého plechu, který čitelnost obnaženého profilu buď úplně znemožnil nebo alespoň znesnadnil (obr. 3:2). Další potíž spočívala v tom, že na mnoha místech byl původní terén již dříve porušen výkopy pro kanalizaci, vodu nebo plyn.

V prvním listopadovém dni roku 1993 došlo ve výkopové rýze na severní straně náměstí před domem čp. 141 k porušení kamenného roubení dobře zachované studny vyhloubené do pískovcové skály (obr. 1, bod 2). Roubení postavené z pečlivě opracovaných pískovcových kvádrů o velikosti 30 x 30 x 25 cm vytvářelo kruh o vnitřním průměru 180 cm. Nižší partie studny nemohly být z technických důvodů blíže prozkoumány. Protože šlo o dobře zachovanou památku, byla učiněna opatření, aby 20 metrů hluboká studna s pětímetrovým sloupcem vody zůstala zachována. Z historických zpráv víme, že podobných studní bylo na slánském náměstí více a někdy se dokonce stávaly předmětem sousedských svárů, jak o tom píše historik Josef Lacina ve svých „Pamětech královského města Slaného“ (1885, str. 121). Tam uvádí, že roku 1609 dva z majitelů studny „žalovali Lidmilu Senomatskou, že zdráhá se dáti ze studně vytáhnouti mrtvolu kohouta tam utonulého, a když k tomu konečně došlo, vytažen sice kohout, ale dvě kočky tam nechány,

poněvadž na ty rozkaz purkmistra pánů se nevztahoval“.

Podobná studna byla na jaře roku 1994 porušena při ústí ulice Kynského do ulice Husovy u západní fronty domu čp. 104. Přesnější datování studní je ovšem obtížné, protože jejich roubení byla často obnovována.

Na sklonku roku 1993 došlo na západní straně náměstí před domem čp. 112 (obr. 1, bod 5) v hloubce 1 m k porušení klenby dosud funkčního a dobře udržovaného středověkého sklepa, který byl před dům předsunut. Sklep je dvoupatrový - svrchní etáž, sklenutá převážně z opukových kamenů, má vchod z pískovcového ostění (obr. 2:2), spodní etáž je vysekána do pevné pískovcové skály (obr. 2:3,4). Na stěnách a stropěch se dochovaly dobře znatelné stopy používaných nástrojů - špičáků (obr. 2:5). Do skály jsou vysekány i schody. Přesnější datování sklepů bude úkolem stavebních historiků. Díky zásahu Památkového ústavu středních Čech a Okresního úřadu v Kladně se podařilo porušení klenutí stropu obnovit.

K pozoruhodnému nálezu došlo při výstavbě kabelové komory č. 6 umístěné v jihozápadním cípu náměstí (obr. 1, bod 6), kde hluboký výkop porušil část opukového zdiva zasypaného sklepa. Nepříznivé povětrnostní podmínky i pažení stěny výkopu (obr. 3:2) nám však znemožnily podrobnější výzkum tohoto místa. Je to škoda, protože v zásypu sklepa se nám podařilo najít zlomky hliněné nádoby opatřené pod okrajem rytou značkou, která svým tvarem připomíná kuši nebo luk se šípem (obr. 3:1). Nádoba náleží do 13. století. Rozrušené opukové zdivo se našlo i ve výkopu směrem k Masnokrámské ulici na jižní straně náměstí. Povětrnostní podmínky a rychlý postup prací však bližší zkoumání těchto zbytků znemožnily. Zda jde opět o předsunutý sklep nebo starší, později zaniklou zástavbu, která zasahovala do prostoru do dnešního náměstí, nelze rozhodnout.

Slánské náměstí je však známé i jako naleziště pravěkých památek, tedy daleko starších, než jsou památky středověké.

Odmyslíme-li si středověkou zástavbu města, zjistíme, že plocha dnešního náměstí zaujímalá v krajině dominantní polohu. V podstatě jde o plošinu, která na východní straně poměrně strmě spadá k Červenému potoku (Vinařického ul.) - výškový rozdíl zde činí 20 metrů. Svahy jsou patrné i na severní straně (Lázeňská ulice) a na straně jižní (Šultysova ulice). Na západě se plošina asi v polovině Třebízského ulice povlně zdvíhá.

Protože v nejbližším okolí historického jádra města máme doloženo osídlení již od starší doby kamenné (v poloze "U lochu" pod Slánskou horou), je jisté, že i prostor pozdějšího slánského náměstí byl součástí některého z pravěkých sídelních areálů.

Až dosud jsme na slánském náměstí nezjistili žádné nálezy, které by svědčily o využití této polohy k pravěkému sídlení. Takové stopy jsme nenašli ani na přelomu let 1993/94 při výstavbě kabelovodu, ani na přelomu let padesátých a šedesátých, kdy se náměstí upravovalo do dnešní podoby. Není ovšem vyloučeno, že případné zbytky a stopy po pravěkém osídlení mohly být zničeny při dřívějších úpravách terénu, jako např. při dláždění celé plochy „kočičími hlavami“ na počátku 19. století. Všechny dosud učiněné archeologické nálezy na náměstí pocházejí z nálezů hrobových, a to z několika pravěkých a protohistorických kultur.

Při pozorné dokumentaci vrstev porušených výkopem na severní straně náměstí se nám 4. 11. 1993 podařilo v linii na rozhraní pošty (čp. 1004) a sousedního domu čp. 142 (obr. 1, bod 1) nalézt a prozkoumat zbytek žárového hrobu ze starší doby železné (kultura bylanská, nazvaná podle naleziště Bylany nedaleko Českého Brodu), tj. z doby asi 7. - 6. stol. př. Kr. Hrob byl bohužel z větší části bagrem zničen. Podařilo se nám zjistit, že hrobová jáma o průměru asi 40 cm byla vyhloubena v černé hlinité vrstvě a v metrové hloubce od dnešního povrchu zasahovala svým dnem do hrubě písčitého podloží (obr. 4:3). Bagr zachytil větší část zásobnice, ze které se zachovala jen největší výduť (obr. 4:1). O tvaru nádoby, která byla vysoká jistě přes 40 cm, si můžeme učinit určitou představu podle obdobných nálezů z jiných nalezišť. V obnaženém profilu za zbytkem zásobnice stála další nádoba s převýšeným uchem (obr. 4:2). Na výduti se zachovaly stopy černého smolného malování ve tvaru svislých klínů, teček a patrně i kroužků. Nepříznivým vlivem půdního prostředí je značná část malovaného ornamentu poškozena. Nádoba vysoká 152 mm obsahovala tmavou hlinito-písčitou výplň beze stop po spálených kůstkách, které mohly ležet v místech zničených bagrem. Tento hrob také přispěl k určení stáří spodního horizontu černé vrstvy umístěné přímo pod dlažbou - vrstva je jistě starší než doba železná. Další nález stejného stáří pochází z výkopu na západní straně náměstí (obr. 1, bod 4). V této souvislosti je třeba upozornit na žárový hrob z konce starší doby železné (6. - 5. stol. př. Kr.), objevený v roce 1957 na severní straně náměstí před domem čp. 138 (obr. 1, bod 3). Soudkovitou nádobu s plastickou lištou pod okrajem překrývala hlubší mísa (obr. 5). Tyto nálezy naznačují, že ve starší době železné se na dnešním slánském náměstí rozprostíralo pohřebiště neznámého rozsahu. Ze starší doby železné známe v nevelké vzdálenosti od náměstí několik sídlištních nálezů: ze Slánské hory a jejího okolí (Chadalíkova ul. pod Slánskou horou, areál Zemědělského stavebního sdružení východně od Bie nerovy ulice), další pak z území ČKD (za novou bagrovou).

Z prostoru slánského náměstí známe i starší archeologické nálezy, o kterých však nemáme buď žádné, nebo jen velice neurčité zprávy.

Patří sem tři amfory z období kultury se šňůrovou keramikou (název je odvozen od způsobu výzdoby některých nádob otiskem šňůry vtačené do nevypálené keramické hmoty). Uvedené nádoby (obr. 6) se našly ve třicátých letech při stavbě pošty (čp. 1004) a při výkopech pro kanalizaci. Podle analogických nálezů z jiných lokalit pocházejí z hrobů. Lid se šňůrovou keramikou (polovina 3. tisíciletí př. Kr.) pohřbíval své zemřelé ve skrčené poloze: ženy na levém a muži na pravém boku. Hroby překrývaly mohyly, které však v našem prostředí podlely při dlouhodobém zemědělském obdělávání zkráze. Je také známo, že mohyly v té době byly umísťovány na výrazných, dobře viditelných polohách. Této podmínce zcela odpovídá i plocha na severovýchodním okraji slánského náměstí. Mohylové násypy navršené na okraji plošiny nad Červeným potokem musely být patrné i z větší vzdálenosti, ovšem za předpokladu, že terén nebyl zalesněný. Není to vyloučeno, protože v pozdní době kamenné, kam kultura se šňůrovou keramikou patří, byl původní lesní porost v souvislosti se zemědělskou činností v mladší době kamenné značně prosvětlen.

Bez bližších údajů jsou ve sbírkách Vlastivědného muzea v Slaném uloženy dva vroubkované bronzové kruhy se zesílenými konci (obr. 7). Patří do doby laténské kultury a byly oblíbeny ve 3. stol. př. Kr. Podle logií z jiných míst pocházejí z kostrového hrobu.

Mezi nálezy ze slánského náměstí patřila i malá vázičkovitá nádobka z období starobronzové kultury únětické (začátek 2. tisíciletí př. Kr.). Pocházela nepochybně z hrobu, v současné době je ztracena, stejně jako slovenská lahvovitá nádobka v literatuře poprvé uvedená na počátku století.

Shrneme-li dosavadní poznatky, lze uzavřít, že na ploše dnešního slánského náměstí se v některých obdobích pravěku a v době protohistorické rozkládala pohřebiště, která patřila k sídlištím rozloženým v blízkém okolí. Výrazná poloha v terénu jistě lákala minulá lidská pokolení k tomu, aby na tomto polohově krásném místě své zemřelé pohřbívala.

ZDENĚK MINISTR

Dvě pravěké kultovní astronomicky orientované stavby na Kladensku a Slánsku

V sedmdesátých a osmdesátých letech se v Evropě a také u nás rozvíjela rondelová archeologie, u nás zejména zásluhou prof. V. Podborského (1, 2). Rondely jsou stavby kruhovitého, oválného či elipsoidního tvaru, výjimečně čtvercového, ohražené příkopy, ovšem dávno zaniklými, ale rozpoznatelnými při náhodných odkryvech a také moderními metodami: magnetometricky a letecky. Rondely jsou považovány za informační architekturu, která se šířila od neolitu z Po dunají na severozápad. Měly kultovní, a nikoli obranný účel. Nasvědčuje tomu jejich umístění na místa přírodou nechráněná, ale zpravidla s dalekým výhledem, ovšem jen určitým směrem, často úzce vymezeným „oknem“. Byly budovány na sprašových závějích skloněných k jihovýchodu, v nadmořské výšce nepřesahující příliš 300 m.

Tento příspěvek vychází z archeoastronomického předpokladu, že stavitelé kruhových svatyní, kteří uctívali Slunce, je také soustavně pozorovali z důvodů astronomicko-kalendářních, a to zejména na vzdáleném obzoru - oknem; zprvu v době slunovratů, zpravidla letního a později i o rovnodennosti, pro zemědělce významnější a přesněji určitelné (3, 4). Na Znojemsku u obcí Těšetice - Kyjovice byl odkryt a velmi důkladně prozkoumán první rondel lidu s moravskou malovanou keramikou z pátého tisíciletí před n. l. Stavba mohla být i kalendářní pozorovatelnou pro určování rovnodennosti, neboť daleký výhled je jen východním směrem nad úzké údolí Dyje.

Podle V. Janáka (5) může budoucí výzkum ukázat, že informační - kalendářní architektura byla v evropském pravěku rozšířena mnohem více, než dosud tušíme. Dosavadní archeoastronomický výzkum u nás byl omezen na azimuty pozorování Slunce dané dvěma body stavby, např. středy bran. Naproti tomu tato práce je zaměřena na směr Slunce daný středem stavby a bodem - vizírem na obzoru, kde vycházelo či zapadalo Slunce v době stavby, např. o slunovratech. Azimut A je závislý na zeměpisné šířce δ a deklinaci Slunce (odklonu od nebeského rovníku). Deklinace d byla v dávné minulosti větší vlivem precese zemské osy. Azimut lze vypočítat, známe-li alespoň přibližnou dobu založení stavby, pomocí vztahu:

$$A =$$

$$\frac{\sin d}{\cos \delta}$$

O rovnodennosti vychází Slunce stále na východě a zapadá na západě, ale o slunovratech vycházelo a

zapadalo před šesti tisíci lety o 70 úhlových minut, t. j. o víc jak dva sluneční kotouče, blíže k pólům, jako by stavba byla severněji.

Makotřasy

Za nejvýznamnější archeoastronomický nálezu u nás je považována velká čtvercová příkopová stavba u Makotřas, označena Z. Horským za "paleoastronomickou strukturu", orientovanou na slunovratové Slunce, nejsevernější východ Měsíce a západ nejjasnější hvězdy v Orionu (6). Příkop byl objeven při stavbě silnice Praha - Slaný (7), která vede takřka přesně ve směru úhlopříčky čtverce; ve středu čtverce je označení „15 km“ (obr. 1).

Z. Horský, inspirován pozoruhodnou paleoastronomickou obdélníkovou stavbou Crucuno na atlantickém pobřeží Francie (8), viděl stanoviště pozorovatele v rozích čtverce. Východ Slunce měl být pozorován z rohu čtverce ve výšce 310 m nad brankou A ve výšce 300 m, takže vizír by musel být na pevné věži, vysoké min. 11,5 m, aby byl v úrovni horizontu a očí pozorovatele. Odvození nejsevernější polohy Měsíce od západu hvězdy je ovšem nemyslitelné a údaje o 365ti megalitických yardech jsou pochybné, nepodložené a nesrovnatelné s délkou kroku.

Rohy čtverce ve směru silnice jsou ve stejné výši 302 m. Kupodivu zůstalo bez povšimnutí, že v tomto směru zapadalo Slunce o letním slunovratu, nyní zapadá asi o dva sluneční kotouče vlevo. Slunce je v mezní poloze více jak deset dní, takže délka rohu mohla být určena v mezích 360 až 370 dní, a snad po letech upřesněna.

V rovinatém sprašovém okolí nápadně vyniká nedaleká, zčásti odtěžená buližnicková skalka, kdysi útes křídového moře (obr. 2). Při pozorování východů Slunce ze středu čtverce nyní nad úvozem, se před jarní rovnodenností Slunce kvapně blíží k úpatí útesu zvanému Stará zvonice, denně o víc, než je průměr slunečního kotouče (max. změny deklinace). Úpatí mohlo být obzorovým kalendářem k určování rovnodennosti známým snad již lidem kultury nálevkovitých pohárů (KNP), používajícím měděné nože již na prahu doby bronzové asi tři a půl tisíce let před n. l. Kalendář začínající jarní rovnodenností, kdy Slunce překračuje nebeský rovník (deklinace = 0), by byl neporovnatelně přesnější než kalendář začínající letním slunovratem, a to jak začátkem, tak délkou roku, i když by rovnodennost nebyla určena nulovou deklinací, při níž je od jarní do podzimní rovnodennosti 186 dní - letní půlrok L je o 7 dní delší než zimní Z.

V knize "Der Himmel über dem Menschen der Steinzeit" se R. Müller zamýšlí nad výsledky bádání Angličana A. Thoma, který zjistil orientaci 244 britských paleoastronomických lokalit, z nichž část byla orientována k Slunci o rovnodennosti nikoliv při nulové deklinaci, ale při deklinaci +0,5 až +1°, zřejmě ve snaze rozdělit rok na stejné poloviny. Makotřasy, nejméně o tisíc let starší, tuto obdivuhodnou snahu snad již naznačují. Kdyby lidé KNP u Makotřas určovali "rovnodennost" při pohledu ze středu čtverce na střed slunečního kotouče na pravém úpatí Staré zvonice, zjistili by, že $Z - L = 17$ dní. Vizír půlící rok na stejné poloviny tak, aby $Z - L = 1$, ($d = 3/4^\circ$), by musel stát o čtyři sluneční kotouče vpravo od úpatí, což bylo vypočteno ze snímků východů Slunce při známých deklinacích z jižního okraje úvozu silnice. Při pohledu ze severního okraje by tento vizír byl o dva sluneční kotouče vpravo od úpatí.

V pořadu bratislavské televize nazvaném „Mých sedm divů“ řekl Z. Horský: „Dneska už není žádných pochyb, že je třeba tento objekt považovat za archeoastronomickou lokalitu...“ Pořad byl vysílán krátce po jeho smrti († 8. května 1988). Zůstává záhadou, proč by měla být stavba orientována spojnicí bran k západu hvězdy nad svahem či k východu slunovratového Slunce nad brankou pod svahem. To, že stavba byla na svahu, nebylo vidět z rohu do rohu, čtverec nebyl pravidelný a jeho strany nebyly orientovány podle světových stran (jak tomu je u stavby Crucuno), to vše původní interpretaci zpochybňuje. Ani to, že Slunce vychází na úpatí útesu (v pravěku byl jistě vyšší) při deklinaci +2°, není důkazem záměrného umístění stavby pro určování rovnodennosti.

Byseň

Severně od obce Byseň a 3 km západně od města Slaný byla odkryta při hluboké orbě roku 1952 na sprašovém svahu 300 m n. m., svažujícím se k jvv, část velkého rondelu. Nález stručně popsal A. Knor (9, 10). Po třicet let byl nálezu téměř zapomenut, až do uveřejnění přehledu neolitických kruhových staveb v Čechách (11, 12). Již při pohledu na mapu Slánska je zřejmé, že tento rondel, blízký Řípec a vzdálený Říp jsou ve směru východu Slunce o letním slunovratu, to je 50° od severu. Při pohledu z místa, kde se nacházel střed rondelu, je Říp v částečném zákrytu za Řípem (obr. 3). Při pohledu z nejvyššího místa (304 m) není Říp vidět. Celý Říp je vidět z míst, kam sahál jv okraj rondelu.

Podle uvedeného vztahu bylo vypočteno a pozorováním potvrzeno, že o letním slunovratu, při deklinaci +23,44°, při pohledu ze středu rondelu vychází Slunce nedaleko úpatí Řípu, v částečném zákrytu za Řípem, který jej mohl nahrazovat při špatné dohlednosti. V době založení rondelu, v době vypichané keramiky a kulových amfor, o nichž se zmiňuje A. Knor, asi čtyři tisíce let před n. l., kdy byla deklinace +24,11°, vycházelo Slunce v době letního slunovratu za Řípem. Za svítání na sebe Slunce upozornilo

svatozáří hory, případně ověčené červánky, což mohlo mít kultovní význam. Prvý paprsek se tehdy objevil na pravém úpatí Řípu.

Zvlášť pozoruhodná je skutečnost, že daleký výhled ze středu rondelu je jedním směrem, úzkým výhledovým „oknem“, širokým jen necelých 10°, u nějž vlevo je Říp a uprostřed Malý a Velký Bezděz, vzdálený téměř 60 km. Tato nápadná a vzdálená dvojice kuželů mohla sloužit jako velmi přesný kalendářový vizír. Horizont mezi Řípem a Bezdězy mohl sloužit jako obzorový kalendář k předpovězení doby slunovratu s velkou přesností. Bylo předem vypočteno a pozorováním potvrzeno, že Slunce vyjde v sedle Bezdězů na cestě k Řípu 23. května, to znamená jeden lunární měsíc před a po letním slunovratu. V době, kdy Slunce mívá Bezdězy, je jeho jednodenní krok ještě dost velký, asi takový, jako je úhlová vzdálenost vrcholů Bezdězů.

Opakovaným pozorováním východů Slunce v letech 1989 až 1993 bylo zjištěno, že i když 23. května není pro přízemní mlhu Bezdězy vidět, přece se při východu objeví, není-li úplně zamračeno, na pozadí oranžově zářícího slunečního kotouče, načež se opět zahalí. V uvedených čtyřech letech bylo 23. května jednou úplně jasno, což umožnilo získat snímek, dvakrát mlhavo a jen jednou zamračeno. Daleká dohlednost byla v době rondelů jistě častější než nyní - vedle Malého Bezdězu bývá vidět vysoký, dýmající komín.

Zakladatelé kruhové stavby jistě Slunce po léta soustavně pozorovali a věděli, že se Slunce vrací. Možná, že záměrně založili stavbu tak, aby o letním slunovratu vycházelo Slunce nejenom na úpatí Řípu a Řípce tvarově podobného, ale také aby jeden lunární měsíc před slunovratem a po něm Slunce sedělo v sedle Bezdězů. Nyní se v této době v sedle objeví první paprsek, horní okraj slunečního kotouče. V následujícím okamžiku je za Velkým Bezdězem.

V roce 1989 se první paprsek objevil v sedle 23. května a zákonitě opět za 59 dní při stejné deklinaci, tedy po dvou lunárních měsících. Letní slunovrat byl toho roku 21. června v 10 hod. 53 min SEČ, tedy za 29,5 dne, což je polovina z 59. Doba obřadu letního slunovratu mohla být již tehdy stanovena na den přesně, na den, kdy Měsíc bude mít stejnou „tvář“ - fázi, jakou měl v den, kdy Slunce sedělo v sedle Bezdězů. Tento obzorový lunisolární kalendář mladší doby kamenné mohl tedy být překvapivě přesný, nejenom určením dne letního slunovratu, ale i počtu dní v roce; kdyby kalendářní rok měl trvale jen 365 dní, tak by se po každých čtyřech letech Slunce opozdilo o jednodenní krok rovný vzdálenosti vrcholů Bezdězů. Proto by se musel občas den přidat, aby se Slunce neopozďovalo. To nemohli zjistit kněží starověkého Egypta, pozorující východ Siria, takže u jejich kalendáře výroční svátky v průběhu tisíciletí byly postupně v průběhu celého roku. Nemohli to zjistit ani kněží Stonehenge, pozorující Slunce o letním slunovratu nad nedalekým tzv. patním kamenem.

Zdá se až neuvěřitelné, že by již lidé pravěké Evropy, dávno před kněžími starověkého Egypta, tedy asi před šesti tisíci lety byli tak důmyslnými pozorovateli Slunce a měli tak dokonalý kalendář. Rondel u Bysně s výhledem na Říp a Bezdězy tomu nasvědčuje. Tento překvapivý poznatek, měnící dosavadní názory na pravěké kultury Evropy, byl konzultován s našimi i zahraničními odborníky. V následujících odstavcích cituji z některých dopisů:

„Ve starých dobách se slunovrat jistě určoval tak, jak píšete - rozpúlením intervalu, za nějž se Slunce vrátilo ke stejnému bodu. Staré zemědělské národy se v těchto otázkách vyznaly až obdivuhodně přesně. Heliaktický východ Siria byl proti tomu pochopitelně nepřesný.“ (Zdislav Šíma, *Astronomický ústav, ČSAV Praha*, 31. V. 1989).

L. Křivský z Ondřejova považuje tento přístup za renezanci archeoastronomie u nás. Na buližníkový útes u Makotřas upozornil Z. Horského při své návštěvě této lokality (dopis z 16. V. 1991 a 1. VII. 1994, ocitovaný v Kladenských novinách 13. VII. 1994).

W. Schlosser z Astronomického Institutu v Bochumi, expert na astronomii před Stonehenge a garant konference European Society for Astronomy in Culture (Bochum, VIII, 1994), napsal mi již 7. III. 1991: „Zcela jistě byly již tenkrát možnosti extrapolace umožňující interpolaci přesného termínu... domněnka o využití fáze Měsíce má mnoho do sebe, neboť je to jednoduchý a jistý způsob.“

Stonehenge přetrvalo věky. O letním slunovratu tu tisíce návštěvníků vítá východ Slunce. Hliněná stavba u Bysně zanikla snad již v době knovízské, jak naznačily střepy svrchní vrstvy. Její pozůstatky zakryté ornici byly zničeny při první hluboké orbě k založení chmelnice (založena nebyla - pozapomnělo se na vedení vysokého napětí). Naštěstí odkryté části obloukovitých příkopů popsal A. Knor. Zakreslil i stožár umožňující určit velikost a polohu rondelů. Archeo logický výzkum nelze zopakovat, archeoastronomický ano - kdykoliv za příznivého počasí od 20. května do 25. července při deklinaci nad +20° můžeme pozorovat východ Slunce mezi Řípem a Bezdězy jako lidé před šesti tisíci lety. Vyhodnocením snímku lze přesně vypočítat, kde tehdy Slunce vycházelo. Kruhový tvar svatyně a daleký výhled na Říp a Bezděz dokazují, že zde bylo Slunce nejenom uctíváno, ale i soustavně pozorováno pro předpovězení dne letního slunovratu, kdy Slunce vycházelo za Řípem, snad již tehdy kultovní horou.

Literatura:

- V. Podborský, Těšetice - Kyjovice, 4) Rondel osady lidu s moravskou malovanou keramikou, Univ. J. E. Purkyně, Brno, 1988.
- V. Podborský, Poznámky ke kruhovým architekturám pravěké a raně historické Evropy, ve sborníku: Pravěk, nová řada 1991/1, Fil. fak. Masarykovy univerzity, Brno, 1992, str. 90-148.
- Z. Ministr, Neolithische Rondelle, keltische Viereckschanzen, ältesten Kirchen und Rotunden im Böhmen und Mähren mit astronomischen Ausrichtungen; Konf. European Society for Astronomy in Culture, Bochum, VIII, 1994.
- Z. Ministr, Pravěká stavba u Makotřas; Kladenské noviny, XLIV, č. 25, str. 4, z 22. VI. 1994 a doslov 13. VII. 1994.
- V. Janák, recenze knihy (1) ve sborníku (2), str. 163-165.
- E. Pleslová-Štiková, F. Marek, Z. Horský: A square of the Funel Beaker Culture (3500 B.C.) at Makotřasy (Central Bohemia): a paleoastronomic Structure; Archeologické rozhledy, XXXII, 1980, 1, 3 - 35.
- V. Moucha, E. Pleslová-Štiková, Silnice Praha-Slaný v pohledu archeologů; Okres. muzeum Kladno a AU ČSAV Praha, Kladno 1987.
- Z. Horský, Kapitoly z dějin poznání kosmu, v knize J. Grygar, Z. Horský, P. Ma yer: Vesmír, 1. vydání MF, 1979, str. 222.
- A. Knor, Zpráva AU ČSAV, c.j. 8226/74 z 26. III. 1952.
- A. Knor, Nálezy na chmelnicích v severozápadních Čechách, Památky archeologické, XLV, 1954, 1-2, 281-286 a 303.
- I. Pavlů, Die neolithische Kreisgrabenanlagen in Böhmen; Archeologické rozhledy, XXXIV, 1982, 2, 176-189 a 240.
- I. Pavlů, Neolithische Grabenanlagen in Böhmen anhand neuerer Forschungen; in Mitteilungen der österreichischen Arbeitsgemeinschaft für Ur- und Frühgeschichte, XXXIII-XXXIV, 1983-1984, 73-88.

JAROSLAV VYKOUK ML. O slánském městském znaku

Slaný, nejstarobylější město kladenského okresu, mělo pohnutý osud. Od roku 1305, ovšem podle některých pramenů již od roku 1295, bylo městem královským. Za husitských válek se přiklonilo ke kalichu a neslo jméno „město hvězda“. Po bitvě na Bílé hoře byly městu odňaty všechny statky a bylo zbaveno i titulu královského města. Ten získalo zpět až roku 1884. Od roku 1784 bylo sídlem kraje a až do roku 1960 sídlem okresu. Měnil se význam města, doba i lidé, ale městský znak zůstával stejný. Proto si o něm můžeme říci mnoho zajímavého.

V knize J. Čarka Městské znaky v českých zemích je popis znaku následující: „Na červeném, dole zašpičatělém gotickém štítě, je doprava obrácený stříbrný dvouocasý český lev se zlatou korunou na hlavě a se zlatými drápy i jazykem. Na levém rohu doprava nakloněného štítu stojí kbelíkový helm s červeno-stříbrnými pokryvadly; na helmu jsou složená orlí křídla černé barvy, ozdobená jedenácti srdčitými zlatými lístky. Helm podpírá rukama hoch v přirozených barvách, světlých vlasů, v hnědých nohavicích a modrém kabátě, opřený pravou nohou o horní okraj štítu.“

Na konci husitských válek, na jaře 1425, bylo po velkém boji město dobyto vojskem táborů vedených panem Roháčem z Dubé a zpusťeno. Zkáze podlehly i písemnosti města, takže dnes nemůžeme s určitostí rozhodnout, kým a kdy byl městský znak udělen. Tento problém zaměstnával už mnoho badatelů. Někteří se domnívali, že jej udělil král Přemysl II., jiní že to byl král Jan Lucem burský. Podle V. Slunečka (Město Slaný, 1965) udělil prý Slanému erb král Jan Lucemburský roku 1336 a obraz hoch a král Václav IV. při své návštěvě města. Toto své tvrzení však nedokládá žádnými dalšími údaji. Navíc tvrzení o přidání hoch a Václavem IV. je zcela evidentně převzato z pověsti, o které ještě bude řeč. V současné době se většina heraldiků přiklání k názoru V. Vojtíška z roku 1928, že znak byl převzat ze starobylé pečeti. Stalo-li se tak před husitskými válkami či v nich, anebo dokonce ještě později, to říci s určitostí nemůžeme.

Co se týče barvy štítu, je to jednoznačně červená. Jen V. Vojtíšek vyslovil názor, že slánský městský znak měl v době husitských bouří jinou barvu štítu, aby se odlišil od znaku panovníka. Návrat k původním barvám s červeným štítem nastal podle něho až v roce 1547, kdy pokoření českých měst vyžadovalo, aby město projevilo svoji loajalitu i věrnost králi tím, že opět přejme královské barvy na svůj znak.

Co se týče klenotu, lze říci, že je jím klenot českého království. O něm je známo, že jsou to černá složená orlí křídla se zlatými lipovými lístky. Jenže jejich zpodobení není jednotné. Jednak se často

popisují i kreslí jako srdíčka, jednak nebývá jejich počet vždy stejný. V bibli Václava IV. je devět viditelných lipových lístků. Na jiném královském erbu v této knize je lístků na křídle dvanáct. V kodexu Jana Gelhausena je na křídle devatenáct viditelných lístků. Jiří Louda ve své knize Znaký československých měst kreslí křídlo s osmi zlatými srdíčky. A tak by bylo možno pokračovat ještě hodně dlouho. Tento problém zřejmě nejlépe vyřešil Z. M. Zenger v České heraldice: „Klenot království českého tvoří černá orličí křídla, posypaná zlatými lipovými listy.“

Jednota nepanuje ani ve znázornění helmů. Ten bývá buď hrncový nebo kolčí.

A dostáváme se k nejzajímavější části slánského znaku, k obrazu chlapce klečícího na horní hraně štítu a přidržujícího helm s klenotem. Chlapec na některých znacích chybí, někdy bývá oblečen do modrého kabátce a hnědých kalhot, někdy bývá znázorněn jako nahý pachole (Mikoláš Aleš) a v nejstarších dobách je v sukničce. Jak se dostal chlapec do slánského znaku, nelze s určitostí zjistit. Svoji teorii na toto téma vypsál V. Vojtíšek následovně: „Není zcela nepravděpodobné, že se v tomto obraze odráží vzpomínka na skutečnost; jako sloučení erbu s helmem a klenotem vyplynulo z toho, že tím způsobem, jak se rylo nebo kreslilo, tyto části zbroje byly opravdu zavěšovány na stěnu, tak jistě při slavnostních příležitostech, když panovník odložil štít a helm, přejal je panoš, a kleče před králem na jednom kolenně, druhou nohou přidržoval nakloněný k sobě štít a rukama držel na jeho vyzdviženém rohu helm, neboť jen tak mohl oba kusy udržet. Obrázek na slánské pečetce není ovšem zcela věrný, a z toho se vyvinul později způsob vyobrazování, který vlastně hoča vsazuje na nakloněný vrch štítu... Byl to v podstatě královský erb, vypovídající charakter královského města, a v této jednoduché podobě hodil se, aby byl využíván ve vojenských a právních potřebách. Ale kde znak byl nejen symbolem, nýbrž i dekoračním prostředkem, tam se přidával i obraz hoča. Tak se obojí forma střídala, a proto má obojí stejné oprávnění, třebaž v novější době spíše se užívalo erbu bez hoča. Podle všeho možno povědět, že městský erb byl odvozen z pečetního obrazu, a jak kázala heraldická pravidla, jeho podoba proti němu zjednodušena, ale jak se projevovalo i u jiných měst, také v tomto případě zvítězila úcta k starému a úpravnějšímu znamení.“

Jiný názor na to, jak se dostal jinoch do slánského znaku, má pověst, kterou popsal prof. Josef Lacina (psával pod pseudonymem Kolda Malínský) v poutavém článku „Puer slanensis“, který byl uveřejněn v slavnostním listě ochotnického spolku Krakovec u příležitosti sjezdu ve Slaném v srpnu 1887 a ve Slánském obzoru (XXXII. - 1924) ji uveřejnil Jindřich Hulínský. Je dost rozvláčná, a tak se ji pokusím zkráceně vyprávět.

Václav IV. jednoho dne oznámil městu Slanému, že je navštíví. Konšelé ihned začali s přípravami na přivítání krále, ať už šlo o výzdobu nebo pohoštění. Primas s dvěma nejstaršími konšely a družinou mladých sousedů vyjel králi vstříc. Chtěli dát králi mezi hovorem najevo, že by si město přálo, aby jim byl polepšen městský znak a to tak, že by hrncový helm byl nahrazen kolčím. Primas, pan Vaněk Hothmar, využil při rozhovoru s králem skutečnosti, že ostatní sousedi neuměli německy, a vylíčil svého synka Valentina jako vzor mládeže. Chtěl totiž od krále získat titul, jímž by se vyrovnal dědičnému slánskému rychtáři Jakubu Benešauovi z Brázdimi. Král s první prosbou souhlasil, k druhé se blahosklonně usmál. Při vjezdu do města uviděl král, že rektor školní mládež neudrží v klidu a nejdívějšího chlapce musí silou držet za límec. Byl to Valentinek Hothmarů. Rektor si králi postěžoval, ale ke své omluvě připomenul známé pořekadlo, že nejčipernějšími z české mládeže jsou puellae Cutnenses a pueri Slanenses (kutnohorské dívky a slánští hoši). Když dojel král až před radnici ozdobenou městským znakem, tu uviděl Valentina, jak se vydrápal po lešení, sedl na horní okraj štítu a namáhal se, aby z něho strhl helm, protože slyšel, že bude králem zaměněn za nový. O primase se pokoušela závrať, konšelé trnuli a lid se smál a nelichotivými poznámkami narážel na mladíkovu bujnost. Král se obrátil k primasovi a oznámil mu, že chce vylepšit znak, a protože i synek Valentin si zaslouží odměnu za svůj vynikající prospěch - přidává Valentina do znaku. A tak se ocitl Valentin v městském znaku jakožto nejčipernější z čiperných - puer Slanensis.

Na závěr si přečteme, jak rektor slánských škol (později císařský rychtář), ministr Jiří Properator Žďárský popsal znak města Slaného v latinských verších roku 1607:

*Ala meat bicolor volucres erecta sub auras
et iuvenis galeam pandit amicus ope.
At leo, Czechiadum decus immortale, bicaudis eminent in plano
promptus ad arma clathris.
Slana hoc regali coronata est stemmate, regi
et regno, ut guam sis fidafavensque, probes.*

(Křídlo trčí dvojbarevné pod létavé vzduchu vánky, jun pak líbezný helmů mocí pozvedá, lev též dvojocasý (tato Čechů chloubu nehynoucí) vzpíná se v štítu tom, k obraně povždy hotov).

Literatura:

- Vlastivědný sborník okresu slánského a novostrašeckého, ročník IV., str. 3, J. Šnajdr, Kladno 1926-27
Vlastivědný sborník okresu slánského a novostrašeckého, ročník V., str. 33, J. Šnajdr, Kladno 1927-28
K. Liška, A. Příbyl, Znaky a pečete středoečeských měst, str. 135-137, Středočeské nakladatelství a knihkupectví v Praze, 1975
J. Louda, Znaky československých měst, str. 16, 29, Mladá fronta, 1975
Časopis Lidé a země, ročník 1978
J. Čarek, Městské znaky v českých zemích, str. 348, Academia Praha, 1975
A. Podlaha, Posvátná místa Království českého - VII. díl
Slánský obzor, ročník I.
Slánský obzor, ročník II.
F. Velc, Soupis památek historických a uměleckých v politickém okresu Slánském - Nákladem
Archaeologické kommisie při české akademii císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, Praha
1904
H. G. Ströhl, Städte Wappen von Öste reich-Ungarn, Vídeň 1904, Ottův slovník naučný, XXIII. díl
V. Vojtíšek: O pečetěch a erbech měst pražských a jiných českých, str. 42, 43, 60, 61, 68, 70, 71, 72, 75, 81,
82, 88, 104-106, 119, 124, 178, 184, 186, 190, 193, 194, 197, 218, 219, 221, 223, 224, 227, 228, 233 -
Památkový sbor hlavního města - Praha 1928
Z. M. Zenger, Česká heraldika, str. 89, nakladatelství Vyšehrad, Praha 1978
K. Schwarzenberg, Heraldika, str. 149, nakladatelství Vyšehrad, Praha 1941
Pohledy do kulturních dějin Slaného a Slánska
J. Petráň, Český znak, str. 14-15, Ministerstvo kultury ČSR - Praha 1970
J. Louda, J. Herčík, Česká města, str. 68, Albatros - Praha 1974
Dr. V. Klein, Státní, zemské a městské znaky Československé republiky, nestránkováno, Káva Hag akc.
spol., Mariánské Lázně 1935
ABC kulturních památek
Československa, str. 474, Panorama, Praha 1985

JIRÍ KOVAŘÍK

Bílá hora a šlechta kraje Slánského

Českou historiografii zajímala společenská a ekonomická skladba české šlechty mnohokrát, zejména v souvislosti s proměnami, které přinesla třicetiletá válka.1) Mikroanalýza regionální historie se však soustředila jen na ty kraje, v nichž dramatické změny ilustrovaly vzestup či pád velkých dominií. His toriografie Kladenska a Slánska se touto problematikou zabývala zatím spíše v rovině genealogické a místopisné či v dílčích studiích, zahrnujících jen určitá panství. Přitom vytvoření dynamičtějšího obrazu o slánské šlechtě kolem Bílé hory by mohlo přinést odpověď na celý souhrn otázek.

Pokusme se tedy zjistit, jaké bylo složení šlechty na Slánsku v době, kdy stavovská moc spěla k rozhodujícímu konfliktu s mocí panovnickou. Jaká byla její majetková struktura, jak se tato společnost měnila, jaký byl její vliv politický a jaké bylo její národnostní složení? Další obdobný soubor otázek pak tvoří změny, které do této struktury vnesly pobělohorské konfiskace. Restrukturalizace slánské nobility, kvalitativní i kvantitativní, pak může být východiskem alespoň pro náznak majetkové struktury období po třicetileté válce.

Slánský kraj je v této studii brán jako správní celek tak, jak se ustálil od pol. 15. stol.: na západě hraničící s Novostrašeckem (patřícím již do Rakovnického kraje), na východě s určitými přesahy ohraničený tokem Vltavy od Chuchle po levý břeh Labe před Litoměřicemi, na severu pravým břehem Ohře před Louny, dole pak Unhošťskem, tvořícím nejjihnější část, hraničící s křivoklátskými lesy a Podbrdským krajem.

I. Šlechta kraje Slánského před r. 1618

Obraz o rodech i jednotlivcích se pro Slánsko zachoval v seznamech berních register z let 1603 a 1615.2) Starší přehledy berních poplatníků z let 1544 a 1557 se pro Slánsko v úplnosti nedochovaly, poslední soupis poplatníků z roku 1620 zachytil pro Slánsko jen příslušníky panského stavu.3) Seznamy z

let 1603 a 1615 mají určité přednosti. Předně vzájemným srovnáním zmenšují možnost „daňových úniků“. Naznačují v relativně krátkém časovém sledu určité migrace. A konečně odkrývají majetkové přesuny, v nichž se odráží růst, stagnace či zmenšování majetků v kraji. Daňový soupis z r. 1603 zachycuje pro Slánsko 72 osob šlechtického původu, představujících 18 pánů a 54 rytířů. Redukujeme-li tyto jedince pouze na rody, máme k onomu roku doloženo majetkově v kraji 10 rodů panských a 38 rodů rytířských. V r. 1615 na Slánsku sídlilo 45 osob rytířských a 14 panských, což představovalo 34 rodů rytířských a 9 rodů panských. Přehledněji tato čísla, z nichž vyplývá snižování počtu na Slánsku osedlých rodů i jedinců, ukazuje tabulka.

Tab. 1.: Šlechta na Slánsku v r. 1603 a 1615

Vysvětlivky: majetek - v počtu berních osedlých

Tabulkové údaje z části zakrývají dynamiku procesu. V panském stavu za dvanáctileté mezidobí ve skutečnosti ze Slánska „zmizelo“ pět rodů, nově se tu usadily tři. Jinak řečeno, skladba panského stavu se změnila v letech 1603-1615 ze dvou třetin a panský berní soupis z roku 1620 potvrzuje, že tento trend pokračoval.⁴⁾ U stavu rytířského mizí do roku 1615 celkem 12 rodů, které "nahrazuje" 8 rodů nových. I zde tedy migrace zasahuje polovinu slánské šlechty stavu rytířského. Tato suchá fakta lze shrnout: více než polovina slánské šlechty se v kraji neusadila natrvalo, jen její menší část tu zhruba v prvních dvou desetiletích 17. století byla „naturalizována“. Zjištění alespoň předpokladů těchto příčin jakož i důsledků rodové „fluktuační“ může dát především sonda do majetkové skladby.

II. Majetnost slánské šlechty před Bílou horou

Shrnutí majetnosti jak celkové, tak i stavovské (vyjádřeno počtem osedlých) podává v souvislosti s počty slánské šlechty tab. 1. Srovnání let 1603 a 1615 (pomineme-li, že majetková příznání mohla být podhodnocená) ukazují tendenci k mírnému nárůstu sumy majetku v rytířském a mírnému poklesu téže sumy v panském stavu. Tomu odpovídají i kusé údaje berního soupisu z r. 1620⁵⁾, udávajícího pro panský stav celkové číslo 1963 osedlých. Z tab. 1 propočtené majetkové průměry na rod zachycuje tab. 2. Její údaje však jednoznačně spějí k následujícímu závěru: všechny majetkové průměry k roku 1615 ve srovnání s rokem 1603 rostou. Stejnou tendenci by potvrdil i propočet majetků připadajících na jednotlivce. Slánská šlechta na jedné straně řídne, na druhé mírně bohatne. Jedním slovem dochází k určité majetkové koncentraci.

Tab. 2: Průměry majetků (v osedlých) na rod

Vysvětlivky: majetek - v počtu berních osedlých

Je ovšem otázkou, do jaké míry to platí při bližším pohledu do struktury majetku. Jinak řečeno, zda nebohatne pouze určitá část při stagnaci či pauperizaci ostatních.

Rozbor majetkové struktury šlechty kraje Slánského ukazuje pro roky 1603 a 1615 tab. 3. Členění majetkové struktury na kategorie A-D (chudá, střední, středně bohatá, magnáti) a mezikategorie v těchto skupinách je metodicky přejato z prací, zabývajících se majetkovou strukturou šlechty Čech a Moravy v celozemských měřících⁶⁾ na základě stejných pramenů, použitých i pro tuto práci. Percentuální relace mezi počty majitelů a jejich majetky dávají samy o sobě zajímavý obraz. V roce 1603 tvoří osoby téměř nemajetné v panském stavu 61 % a v rytířském dokonce 90 %.

Tab. 3a: Majetková struktura slánské šlechty - stav panský

Tab 3b: Majetková struktura slánské šlechty - stav rytířský

Držitelé nejnižších majetkových kategorií, jichž je uvedena většina, vlastní v panském stavu 21 % majetku, v rytířském na 53 % majetku. K roku 1615 se údaje poněkud mění, v panském stavu 50 % malých držitelů patří pouhých 9 % majetku. I v rytířském stavu je poměr obou obdobných čísel klesající (86:43).

Z rozborů statistiky lze odvodit závěry: Slánsko v uvedené době nemá jediného šlechtice v nejvyšší či vyšší majetkové kategorii. Majetek rytířstva se dokonce nedotýká ani horní hranice skupiny B. Tabulka 3 navíc potvrzuje i tendenci ke koncentraci majetků, naznačenou již dříve, a to ve vyšších kategoriích slánské nobility.

Zdání ovšem může klamat, tyto propočty říkají pouze, jaké byly majetkové poměry na Slánsku. Je nutno

mít na paměti, že i na Slánsku se nalézalo několik magnátů, jejich majetek však ležel v jiných krajích a zde se promítal pouze okrajově. Jako příklad nejmarkantnější lze uvést Petra Voka z Rožmberka, příznávajícího v kraji Slánském roku 1603 zanedbatelných 8 osedlých. Podobně tomu bylo v případech Smiřických. I někteří šlechtici, na Slánsku zařazení do středních kategorií, celostátně patřili mnohem výše. To byl případ Polyxeny Pernštejnové z Lobkovic (493 osedlých na Slánsku r. 1615) či Adama ze Šternberka (358 osedlých v r. 1615) a některých dalších. Neuškodí tedy srovnání Slánska s celočeskými poměry, je však třeba mít na paměti stále, že majetkové hodnoty naznačují pouze srovnávací průměrnou výši šlechtického majetku v kraji.

III. Šlechta slánská a česká

Určitý obraz o ekonomické síle slánské šlechty v rámci království nabízí tabulka 4.

Tab. 4: Srovnání majetku slánské šlechty s majetkem veškeré šlechty v Čechách

Stav rytířský

Stav panský

Vzhledem ke geografickým podmínkám Slánska nepřekvapí nízký podíl počtu šlechty na celostátním měřítku. Podíl majetku je ještě nižší, Slánsko ani zemědělsky nepatřilo k výjimečným oblastem. I toto srovnání potvrzuje vzestupný trend majetkové koncentrace na Slánsku, mírně patrný i v celých Čechách.⁷⁾

IV. Vlastníci a změny do roku 1618

Proměny a přehled nejbohatších vlastníků na Slánsku zachycuje tab. 5.

Tab. 5: Deset nejbohatších šlechticů Slánska

Na horní příčce „žebříčku“ dominuje se smečenským panstvím Martinic, za nímž následuje roudnické panství Polyxeny z Lobkovic. Z rytířského stavu patří k nejbohatším Žďárští, ať už s panstvím Kladno či Cervený Újezd. I zde je patrná tendence majetkového růstu.

Z řad slánské šlechty se po roce 1603 ztrácí Jan Zejdlic ze Šenfeldu (který zvoleněveské panství prodává Janu Mylnerovi z Mylhauzu), Kateřina Weit milo vá z Liebenthálu (Toužetím prodává Jiřimu Friedrichovi Hruškovi z Března), Fridrich z Donína (Bílý Oujezdec získává Martinic), především však Jan Zdeněk Zajíc z Hazenburku (Mšeno kupuje Jan David Boreň ze Lhoty a Budyni Adam ze Šternberka). Majetkové přesuny další už nebyly podstatné. Impozantní (na místní poměry) zakupování se Šternberků vytváří další dominium krajského formátu, tvořené Postoloprty s Pátkem a Budyní.

Z řad rytířstva mizí po roce 1603 dvě osoby nejnižší majetkové skupiny. Z těch „bohatších“ se majetku zbavuje Anna Bekvicová ze Štampachu (49 osedlých), jakýsi Hornátecký na Cítově (29 osedlých), Volf Heřman Tejn (33 osedlých) a další, z nichž je nejzajímavější osobou Jeroným Makovský na Dubci a Bříze (17 osedlých), dříve komoří Rudolfa II., jemuž byl majetek zabaven a on sám z řad šlechty vyškrtnut. Statky těch odcházejících kupují z řad stávajícího slánského rytířstva Valkounové z Adlaru, Belvicové z Nostvic, Pfefferkornové z Ottopachu. Z nových příchozích (kromě Mylnerů z Mylhauzu) jen majetek dvou rytířů přesahoval 10 osedlých, třetina nových vladýků přiznávala pouze 1 osedlého.⁸⁾

V. Původ, moc a víra

Nabízí se zjištění, jakou část této šlechty tvořili cizozemci či osoby nobilitované z měšťanstva. Absolutně spolehlivým vodítkem pro dobu od 1. třetiny 16. století do Bílé hory je tzv. Extrakt inkolátů, zhotovený pro Karla st. ze Žerotína a publikované výpisy cizozemců i povýšenců z Desk zemských.⁹⁾

Pouze tři rody ze Slánska, uváděné berními seznamy z let 1603 a 1615, tvoří potomci inkolovaných cizozemců. Jednalo se o Pfefferkorny z Ottopachu (inkolát 1571, původ Rakousy), Belvice z Nostvic (inkolát 1594 - původ Lužice) a Sli vice ze Slivic (inkolát 1593 - původ Slezsko). Majetkově na Slánsku patřili všichni do kategorie A (nejbohatší z nich s 69 osedlými).

Osmdesát rytířských rodin pocházelo z řad měšťanstva. Jednalo se o (v závorce rok nobilitace) Fliespachy (1590), Kvintusy z Mezilesic (1594), Lehnary z Kauby (1549), Michalovice (1571), Knoblochy z Pirnsdorfu (1547), Mylnerů z Mylhauzu (1594), Hrušky z Března (1543) a Ledčanské z Popic (1556).

Dosavadní zjištění naznačují, že slánská šlechta, po majetkové stránce nijak oslnivá, byla tvořena v absolutně většině domácími rody a jen zhruba 10 % ji tvořila šlechta novoštitná.

Ve významnějších či honosnějších úřadech nalezneme průběžně 12 jedinců. Ve skutečnosti jich bylo

méně, neboť čtyři z nich se již v berním soupisu 1615 nevyskytují. Jedná se o nejvyššího hofmistra Kryštofa z Lobkowicz, hejtmána Pražského kraje Havla Hrobčického z Hrobčic, královského radu, zemského sudího a časem také karlstějnského purkrabího Ctibora Žďárského ze Žďáru a na posledním místě Fridricha z Donína, u něž se jednalo spíše o rodovou výsadu. Z těchto osob jsou dva páni a dva rytíři. Jen Lobkowitzův úřad patřil trvaleji v ústřední správě mezi ty významnější.10)

Z osob, které se v rozmezí let 1603-1615 na Slánsku usadily či zde už předtím trvaleji sídlily (a tedy mohly mít místní vliv v letech předcházejících stavovskému povstání), nalézáme ve vyšších úřadech 6 jedinců. Statisticky představují 10 % celku. Pomineme-li císařského radu Bohuslava Valkouna z Adlaru a komorního radu Albrechta Pfefferkorna z Otopachu, jsou čtyři ostatní ve skutečném centru moci. Nejvyšší purkrabí Adam ze Šternberka zaujímá hierarchicky i mocensky nejvýznamnější úřad v zemi. Štefan Jiří ze Šternberka s úřadem hejtmána německých lén patří rovněž ke špičce královské rady. Jaroslav Bořita z Martinic, maršálek dvora králova a především purkrabí karlstějnský, drží jedny z nejvyšších (a nejvýnosnějších) úřadů dvorských i zemských. A konečně poněkud skrytěji tu nalézáme zvoleněveské Mylnery, výjimečně politickým vlivem, vyplývajícím z úřednické profesionální dráhy v české kanceláři. Ve dvou ze čtyř posledně jmenovaných případů se jednalo o katolíky, ve dvou o protestanty.

Otázka víry a vyznání je zjištělná nejobtížněji. Podíváme-li se na deset nejbohatších šlechticů roku 1615 (tab. 5), tvoří první pěti zánici katolíci, v druhé pěti nalézáme pouze dva protestanty. Bez zajímavosti nejsou ani příbuzenské vazby majetkové a mocenské, týkající se nejvlivnější špičky. Spřízněni byli Jaroslav Bořita z Martinic a Adam ze Šternberka (který byl Bořitovým pěstounem a posléze tchánem). V roce 1618 se sňatkem s Martinicí spojil Florian Jetřich ze Žďáru (což nebylo první propojení těchto rodů) a tato příbuzenská vazba se týkala pak i Florianova strýce a pěstouna Jana Jiřího Žďárského.11) K těmto majetným katolíkům je do jisté míry nutno připočítat ještě Polyxenu Pernštejnovou z Lobkowicz, jinak nejvýznamnější šlechtičnu, skutečnou první dámou království.

VI. Stavovské povstání

Povstání let 1618-20 dalo jednoznačnou šanci k vyniknutí opozice. I Slán sko neslo konkrétní stopy krátkých změn, pro tento kraj překvapivě výrazných. Mezi třicetičlenným direktoriem, ba i v královské radě ustavené v listopadu 1619, nalezneme následující osoby (z nichž význam některých nelze pro Slánsko vzhledem k malému podílu na zdejších vlastnictví přeceňovat).

V pořadí důležitosti byl pravděpodobně na prvním místě Petr ze Švamberka, císařský rada a nejvyšší sudí dvorský, jinak direktor za panský stav. Na Slánsko se však objevil jen díky tomu, že roku 1619 dostal do užívání Šternberkovu Budyni. Albrechta Jana Smiřického, dalšího panského direktora a magnáta par excellence, nelze vzhledem k vlastnictví pouhých 8 osedlých na Slánsku příliš brát do úvahy. Z direktorů za rytířský stav byl na Slánsku osedlý Albrecht Pfefferkorn z Otopachu, císařský rada, který členství v direktoriu zdědil díky předchozím funkcím a příliš se neangažoval. Jinak tomu bylo u Petra Mylnera z Mylhauzu, dřívějšího výběřčího královského posudného, který se jako direktor a místokancléř vyšvihl mezi nejvlivnější „rebely“. Opoziční aktivitu slánské šlechty však dokládají další muži. Vodolan Pětipeský z Chýš byl „komisařem nad lidem válečným“ Litoměřicka, Rakovnicka, Slánska a Žatecka. Bernard Elznic z Elznic, Štěpán Jiří ze Šternberka a Adam Kryštof ze Sezimova Ústí se jmenují jako komisaři direktoria. Vilém z Doupova měl podíl na pražské defenestraci a dalších akcích. Pro úplnost je nutno zmínit Rudolfa, svobodného pána ze Štubenberku, vojenského komisaře stavů, který se na Slánsku objevil roku 1619 získáním Slavětina z majetku Sokola z Mor, a soudního radu Jana Hendryka ze Štampachu. Celkově tedy máme zachyceny 4 direktory (z nich dva újeji se Slán skem spojené) a 7 osob dalších, s direktoriem a následnou falckou vládou spjaté.12)

Stavovské povstání, v němž aktivitu projevila málo majetná šlechta, ohrozilo největší majetky v kraji. Sněmovní usnesení z r. 1619, zaměřené na statky "odbojníků ušlých" se dotýkalo Jaroslava Bořity z Martinic, Adama ze Šternberka, Polyxeny z Lobkowicz a obou Žďárských. Smečenské panství Martinicovo bylo dáno v roce 1620 do užívání stavům kraje Bechyňského a Prácheňského k úhradě škod válečných. Týmž stavům měla být předána panství Tachlovice a Červený Újezdec z majetku Floriana Jetřicha Žďárského, který však 1. října 1619 stihl vykonat přísahu věrnosti stavům. Budyni Adama ze Šternberka dostal Petr ze Švamberka. Vlastní slánská šlechta se na těchto záborech neobohatila (s výjimkou Vodolana st. Pětipeského z Chýš, který koupil duchovní statek Kralovice a Evy Pětipeské z Oudrče, která koupila Noutonice z majetku kláštera sv. Jiří). Zdá se, že duch stavovské sounáležitosti byl i u slánské šlechty v této době v kraji silný a překonával politické rozdíly.

VII. Poražení

Od roku 1621 začaly s provinilci účtovat konfiskační komise, zabývající se postupně hlavami povstání, uprchlými, lidmi "zemřelými v trvalé vzpouře" i mírou provinění těch ostatních. Budiž hned zpočátku

řečeno, že ze čtyř konfiskačních vln (bělohorské, dánské, saské a valdštejské) se Slánska dotkla pouze první, třetí pak jen okrajově.

Komise první konfiskační vlny vyměřovala tresty v několika kategoriích. Kromě případů, kdy byli viníci osvobozeni, patřilo k nelehčím trestům manství (dočasné udělení statku pod léno, spojené se ztrátou pětiny jmění). Následovalo odstupňované zabavení třetiny, poloviny, dvou třetin a majetku celého.

Stanovení rozsahu konfiskací v řadách slánské šlechty opět vychází z majetků, pro které je vodítkem berní soupis roku 1615, srovnaný s konfiskačními protokoly,¹³ dávajícími kromě jiného možnost zachytit majetkové přesuny z let 1615-20. Tím ovšem dochází k určitému posunu, neboť za léta uvedená výše se určitá část majetku změnila v rodině, rodu či držbě vůbec. Oba prameny však umožňují určité srovnání kvalitativního a kvantitativního rozsahu konfiskací v kraji, totiž je pouze v tom, že majetkové údaje berní vyjadřují počty osedlých, majetkové údaje konfiskační kopy grošů míšeňských či rýnské zlaté. Pro srovnání s dosahem konfiskací v celých Čechách se přidržujeme statistické analýzy citovaného díla Bílkova¹⁴. Přehled o rozsahu konfiskací na Slánsku dává tabulka, zachycující stupeň trestu i počty trestaných dle výše majetku (kategorie shodné s tab. 3, majetek v osedlých dle držby statku z berního rejstříku 1615).

Tab. 6: Konfiskace 1. vlny v Slánském kraji

Posuzováno kvantitativně, byly za účast na povstání trestány 2/3 slánské šlechty. U mnohých se však jednalo o provinění zanedbatelné či hromadně rozšířené (koupě církevního statku, přísaha věrnosti stavům). Skutečných vzbouřenců s větší aktivitou už tolik nebylo. Z větších vlastníků byli osvobozeni Jan Jiří a Florian Jetřich Žďárští ze Žďáru (oba katolíci, jejichž provinění spočívalo v přísaze věrnosti a štěstí v příbuzenství s Martinicem). Zbývali vlastníci kategorie A: Václav Boreň ze Lhoty (za to, že syna vyslal k obléhání Plzně), Benjamin Sluzský z Chlumu (protože však Jan, snad jeho syn, nepřestoupil ke katolictví, byl statek Koleč zabaven), Mikuláš Hložek ze Štampachu (složil však za osvobození statku Hospozín 400 zl. rýnských), Adam Sluzský z Chlumu (jeho díl Kolče rovněž zabaven za setrvání podoboji), Barbora Gerštorfová na Samšíně a Václav Šlechta ze Všehrd. Z oněch osvobozených se tedy dva pro víru vystěhovali a statek jim byl stejně celý konfiskován.

Pětinou ztráty majetku a manstvím byli postiženi: Jan David Boreň ze Lhoty (konfiskovány statky Roztoky a Mikovice), který v této kategorii patřil k nejzámožnějším, Jan Kryštof Belvic z Nostvic (30 osedlých) a Fridrich Smolík ze Slivic (8 osedlých). Statky Postoloprty a Pátek Štěpána Jiřího Šternberka (145 osedlých), postižené za to, že „... jsa nestálý obojetník... k direktorům se přidal“, unikly většímu trestu jen díky intervencím Štěpánova bratra Adama. Katolíku Bohuchvalovi Valkounovi z Adlaru bylo na Liechtensteinovu přímluvu za prokázanou horlivost manství změněno na pokutu.

Třetinové konfiskace zahrnovaly nevýznamný Liběchov Jindřicha Kryštofa Belvice z Nostvic, Chvatěruby Václava Trmala z Toušic (zemřel v trvalé vzpouře), zanedbatelné Dušníky Hrzka ze Mšena, statek a pustou tvrz Vlčí Mikuláše Šťastného z Drahonic (odešel pro víru ze země), Voslučov Melichara ze Šlivic a Budenice bratří Hrobčických. Toužetín Jiřího Fridricha Hrušky z Března byl v roce 1630 vzhledem k prokázání nevinu vrácen. Nejzajímavější majetek této skupiny, Kobylníky Bedřicha Elsnice (95 osedlých v r. 1615), byly ze třetiny konfiskovány za funkci „komisaře při direkcii stavů povstálých“ i vzhledem k tomu, že provinilec „zemřel v trvalé vzpouře“.

Vyšší konfiskace polovinové či dvoutřetinové opět na Slánsku zasáhly majetky malé až nepatrné. Byla postižena Paleč Jiřího Hrobčického (48 osedlých), Teč něves Adama Kryštofa ze Sezimova Ústí (5 osedlých), Třebotov Jana st. Ledčanského z Popic (1 osedlý) a Podbradec Karla Pfefferkorna (19 osedlých). Hořelice Jana st. Straky z Nedabylic (10 osedlých) byly vráceny jeho matce Ka teřině Zapské z Chlumu.

Zbývali ti, kteří byli odsouzeni ke ztrátě jmění celého. Beřkovice Zikmunda Belvice byly ponechány jeho synům, skrovný majetek Jeronyma Zapského omilostněn na třetinu. Už slušnější jmění (Kornhauz a Byčice) Jana Hendryka ze Štampachu (180 osedlých) bylo omilostněno na polovinu. Byly konfiskovány majetky zanedbatelné (Kokovice Viléma z Doupova, osm slánských osedlých už mrtvého Smiřického) i nepatrně vyšší. Jinonice zemřelého direktora Albrechta Pfefferkorna čítaly jen 22 osedlých, Blahotice komisaře direktoria Vodolana st. Pětipeského 28 osedlých. Dál byly konfiskovány Beřkovice ve vzpouře zemřelého Zikmunda Belvice z Nostvic (67 osedlých), Slavětím vojenského komisaře Rudolfa Štubenberka (46 osedlých, v r. 1615 ještě majetek Sokola z Mor), Telce bratří z Roupova (33 osedlých) a Zvoleněves se Slatinou (52 osedlých) Petra Myl nera, místokancléře království. Toto vše však byly z celozemského pohledu majetky nepodstatné. Na Slánsku propadly konfiskacím pouze čtyři větší majetky: Nelahozeves Blažeje Griespeka (142 osedlých) zemřelého ve vzpouře, Buřdyně (216 osedlých), zabaveno Šternberkovi Petrem ze Švamberka, nejvyšším sudím, raněným mrtvicí na jaře 1620), Středokluky (72 osedlých) Ladislava Abdona Bezdružického z Kolovrat a Vraný s Kokovicemi Viléma z Doupova (163 osedlých).

Po geografické a demografické stránce zasáhly Slánsko konfiskace těžce. Téměř třetinu šlechty byl majetek zkonfiskován zcela. Jen pětinu nezasáhly vůbec. Z hlediska majetkového však až na ojedinělé výjimky zůstaly největší majetky v kraji nedotčeny. Srovnáme-li důsledky konfiskací s přehledem deseti nejbohatších vlastníků z roku 1615, zjistíme, že majetek sedmi nebyl dotčen vůbec (z toho všech prvních pěti). Ze zbylých jen menší ztrátu spojenou s manstvím utrpěl Štefan Jiří Šternberk, na poloviční konfiskaci byl omilostněn Štampach. Z prvé desítky byl úplně postižen jen Vilém z Doupova.

Konfiskace po saském vpádu se vlastně dotkly jen jedné osoby, Jana Jin dřicha Štampacha (trestaného v první vlně polovinou). Frýdlantská komise jej odsoudila k ztrátě celého jmění.

Vlastnicky byla nejvíce zasažena drobná šlechta, přičemž její většina neslynula politickou aktivitou a provinění spíš spočívala v uposlechnutí příkazů stavovské vlády.

VIII. Vítězové

Zcela jednoznačně na straně vítězů stálo osm jedinců, tři další (Jan Jiří a Flo rian Jetřich Žďárští, Valkoun z Adlaru) se k nim přidali. Na konfiskacích Slán ska se různou měrou obohatilo sedm z nich. Vilém ml. z Lobkowicz získal Pa tokryje Elzniců a Vlčí Šťastných z Drahovic, Polyxena z Lobkowicz koupila Ne lahozeves, zabavenou Griespekům. Zvoleněves Petra Mylnera získala (už od Liech tenštejna) Zuzana Chrtová z Ober-Neuchynku. Apelační rada Fliespach se zmocnil Třebotova Ledčanských z Popic. Největší majetek přecházel na Jaro slava Bořitu z Martinic, který v kraji získal Studeněves Pětipeských z Chýš a Bi čice Štampachů. Ty však vzápětí prodal za stejnou cenu Žďárským. I Val koun z Adlaru, trestaný manstvím, stihl získat konfiskát Elzniců.

Tab. 7: Největší konfiskáty Slánska, získané slánskou šlechtou

* Pozn.: Alžběta Wolfomina Žďárská byla manželkou Jana Jiřího Žďárského ze Žďáru a na Kladně

V celostátním měřítku by samozřejmě pořadí zisků bylo jiné. V celkových kon fiskacích patřili koupěmi a zisky Polyxena z Lobkowicz (350,5 tis. rýn.zl.) a Jaroslav Bořita z Martinic (200 tis. rýn. zl.) na přední místa. V měřítku Slán ska není samozřejmě v ziscích Martinicových započtena zástava města Slaný.

Pět z jedinců v tab. 7 by podle majetkového rozvrstvení z roku 1615 patřilo do kategorie B, šestý jí téměř dosahoval. V kraji tyto kupce (Žďárské, Martinice a Lobkowicze) evidentně zajímala nejvíc ta zboží, která pomáhala zcelovat a rozšiřovat rodinné majetky.

Jiná byla situace u šlechty, která se díky získání konfiskovaných statků objevila na Slánsku zcela nově. Výši nově získaných konfiskátů zachycuje tab. 8.

Tab. 8: Konfiskáty na Slánsku, získané šlechtou do r. 1620 v kraji neosedlou

Největší majetek na Slánsku získal darem vévoda Saský (statky Bezdrů žického z Kolovrat). Šest z uvedených můžeme řadit mezi českou předbělohorskou šlechtu, dva z nich (Šternberk, Lobkowicz) mezi rody, jejichž rodiny už na Slánsku osedlé byly. Jeden z „předbělohorských“, Adam Valdštejn, rychle majetek prodal cizozemci, hraběti Montecuccolimu. De facto nově v kraji nabylo majetek devět osob, jejichž jména a predikáty bychom mezi šlechtou osedlou před rokem 1620 v Čechách marně hledali. Určitý obraz o sumě majetkových přesunů do rukou domácí i cizí šlechty dává tab. 9. Vyplyvá z ní, že mírně nadpoloviční většinou zbohatli v kraji příslušníci české předbělohorské šlechty. Třetinu „vítězů“ majetkově i početně tvořily rodiny osedlé na Slánsku už dříve. Menší polovinou se majetku zmocnila šlechta pobělohorská, do značné míry vojensky a úřednicky s vítězi spjatá.

Tab. 9: Podíl na pobělohorských konfiskacích

V těchto rozsáhlých majetkových změnách zcela či téměř ze Slánska zmizely nejen okrajově osedlé rody a rodiny (Smiřický, Doupovec z Doupova) či krátkodobí vlastníci (Švamberkové), ale i jména, která tu měla místo dlouhodobější. Mezi ně patřili Griespekové, Štampachové, Pfefferkornové z Ottopachu, Belvicové z Nostvic, Hrzkové ze Mšena, Boreňové ze Lhoty, Hrobčičtí, Elznicové, Šlivicové či Hruškové z Března. Z trvalejších usedlíků byli nejvíce postiženi ti, kteří před rokem 1620 tvořili nejpočetnější část, drobná šlechta. Přes velký rozsah konfiskací změny, které nechaly stranou jen nepatrné procento slánské šlechty, nevedly k vzniku nových dominií či větších celků, pro které ostatně na Slánsku nebyly nejprůzračnější geografické podmínky.

Z hlediska dalšího vývoje lze za trvalé vítěze na Slánsku považovat Šternberky a Lobkowicze. Ti podle údajů berní ruly patřili v pol. 17. stol. na šesté a osmé místo nejbohatších rodů v zemi. V celozemském měřítku za nimi zůstávali z rodů, spojených po r. 1621 se Slánskem, Martinicové (šestnácté místo) a

Žďárští (padesátí)15).

Majetkové změny zdaleka nebyly konfiskacemi u konce. To naznačuje soupis šlechtických rodů podle berní ruly, v němž z nových (cizozemských) rodů, uvedených v tab. 8, nalezneme v první padesátce nejbohatších jen vévodu Saského a Paradiése.16) Na konci žebříčku středně bohatých se tehdy nalézali Regnierisové z Bleileben a mezi nejchudšími Platejsové a Erlové z Erdštejna. Zatím důkladněji nezkoumané majetkové přesuny 2. pol. 18. století vedly k dalším vlastnickým změnám, provázeným vytvářením zcela nových dominií na Slánsku (Kinští, toskánské a císařské majetky, panství benediktinů atd.).

Poznámky

- 1) Míka A., Majetkové rozvrstvení české šlechty v předbělohorském období, Sborník historický 15, 1967.
- Polišenský J., Snider F., Změny ve složení české šlechty v 16. a 17. století, ČsČH 20, 1972.
- Proměny feudální třídy v Čechách v pozdním feudalismu, Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et Historica 1., 1976.
- 2) Marat F., Soupis poplatnictva 14 krajův království českého z r. 1603, VKČSN 1898, tř. fil.-hist.-filolog.
- Sedláček A., Rozvržení sbírek a berní z r. 1615..., Praha 1869.
- 3) Pešák V., Berní rejstříky z roku 1544 a 1620, Praha 1953.
- Placht O., Odhad majetku stavů království českého z r. 1557, VKČSN 1947, tr. fil.-hist.-filolog.
- 4) Pešák V., c. d.
- 5) Tamtéž.
- 6) Míka A., c. d.
- 7) Tamtéž.
- 8) Marat F., c. d., Sedláček A., c. d.
- 9) Rejstřík inkolátů z desk zemských, vypracovaný pro Karla st. ze Žerotína kol. r. 1615, český rukopis, knihovna Husova muzea Praha.
- Klecanda V., Přijímání do rytířského stavu v zemích českých a rakouských na počátku novověku, Praha 1928.
- Týž, Zakupování cizozemců v Čechách bez práva obyvatelského, Praha 1926.
- Polišenský J., Snider F., c. d.
- Kovařík J., Proměny feudální třídy v Čechách v předbělohorském období, in: Proměny feudální třídy v Čechách v pozdním feudalismu, c. d., str. 137 a d.
- 10) Palacký F., Přehled současný nejvyšších důstojníků a úředníků zemských, Dílo Fr. Palackého, sv. 1, Praha 1941.
- Petráň J., Staroměstská exekuce, Praha 1971.
- 11) Sedláček A., Hrady, zámky a tvrze království Českého, sv. VIII.
- 12) Palacký F., c. d.
- Petráň J., c. d.
- Bílek T., Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618, I-II, Praha 1882-83.
- 13) Sedláček A., Rozvržení sbírek a berní... c. d.
- Bílek T., c. d.
- 14) Čornej P., Vliv pobělohorských konfiskací na skladbu feudální třídy, in: Proměny feudální třídy v Čechách v pozdním feudalismu, c. d., str. 165 a d.
- 15) Doskočil K., Popis Čech r. 1654, Berní rula 2, díl 1-2, Praha 1953-54.
- 16) Felcman O., Majetkové poměry feudální třídy v druhé polovině 17. století, in: Proměny feudální třídy v Čechách v pozdním feudalismu, c. d., s. 195 a d.

ZDISLAV TIETZE

Tvrze uváděné v díle Václava Beneše Třebízského

Dějiny byly, jsou a budou podstatnou součástí naší kultury. Tvoří vzácnou jistinu zděděnou po předcích, poklad stálých, nehynoucích hodnot. V dějinách, ale i v tradici, se tají duše národa v osobité kráse, z nich pučí pestré květy duchovní i hmotné osvěty. Ano, dějiny jsou pramenem velkého poznání a širokého poučení s nekonečným množstvím příkladů. Zjednodušeně, dějiny jsou studnicí, z níž může kulturní člověk všestranně čerpat. Proto otvíráme bránu starých pramenů a dávných, ne vždy věrných svědectví a vykročíme jednou z mnoha nabízených cest. Ta zvolená nás povede po tvrzích, o kterých psal či se

zmiňoval Václav Beneš Třebízský ve svých historických povídkách a románech.

Při státní silnici spojující husitská města Slaný a Louny se rozložila ves Třebíz, rodiště vlasteneckého spisovatele, miláčka venkovských čtenářů Václava Beneše Třebízského. Tudy vedla od nepaměti stará zemská stezka z Prahy do Saska, pro něž bylo Slánsko a Lounsko obilní komorou. Stezku dokládá ještě Müllerova mapa Čech z roku 1720. K střežení této důležité cesty stála při ní, asi od 12. století, tvrz s bílou věží. Ta byla vystavěna z opuky, důležitého tehdejšího i pozdějšího stavebního materiálu. Od dominantní věže dostal Třebíz německý název Weissturn.

Místní jméno Třebíz bylo, podle Dr. Antonína Profouse, odvozeno od názvu Trebidův dvůr. Nejstarší zmínka o vsi máme k roku 1183. Ta přešla v držení církevního řádu johanitů. Ti údajně postavili strážní věž i tvrz v místě, kde se říká Na hradě. Lidová tradice spojovala věž s vězením pro jeptišky z kláštera v Panném Týnci, tedy pro řádové sestry, které porušily řeholní řády. V roce 1318 seděli ve vsi drobní venkovští šlechtici s rodnými jmény: Diviš, Martin, Michal, Přibyslav, Radosta, Šich, Vavřinec a Vítek. Všichni používali přídomek z Třebíze, v dobovém zápisu de Trziebyzie.

Roku 1364 držel v Třebízi poplužní dvůr Bořita z Třebíze. V dalších letech se připomínají: Ofka, Heřman, Václav a Vlastibor z Třebíze. Na počátku 15. století pak Přeč a Aleš z Třebíze. „... Aleš, sezením na Třebízi v první čtvrti století patnáctého, nebránil nikomu v požívání Těla Páně podobojí, a kmeti si ho proto vážili. Mimo zdejší tvrz patřily mu Kvilice, Kobylníky a ještě několik poplužních dvorův...“ zaznamenal Václav Beneš Třebízský ve své práci z roku 1873 pod titulem Jan Abatyše. Tím se zasloužil o zapsání historicky doložených obyvatel třebízské tvrze do povědomí svých čtenářů.

Skutečností je, že z jedenácti narozených dětí, jež měl Aleš z Třebíze s manželkou Salomenou, žili roku 1415 jen dva synové. Starší Jan, později řečený Abatyše z Třebíze, a jeho mladší bratr Stan. V Třebízi drželi tři poplužní dvory a tvrz. V době husitských bouří stáli oba bratři na straně husitské. Za hlavu Jana prý sám císař Zikmund vypsal odměnu dvě stě dukátů. Roku 1437 již Jan ani Stan nežili. Po Janovi nezůstal naživu žádný syn. Na Třebíz se chtělo sáhnout právem odumrtí, avšak Sezema z Kobylník a Dominik z Lukova, poručníci potomků Stana z Třebíze, třebízské statky uhájili pro sirotky. Vše připadlo potomkovi Stana Janu z Třebíze. Ten však umírá dříve než jeho matka Anna, v tu dobu již znovu provdaná.

Po smrti Anny se stal vlastníkem Třebíze její druhý manžel Jindřich Hrzán z Harasova. Roku 1451 připadl majetek jeho potomkům. O deset let později drží Třebíz Jetřich z Kladna, tehdy seděním na Žatci. Osudy třebízské tvrze jsou nám však mlhou zastřené. Chybí o ní jakékoliv písemné doklady. Proto je pravděpodobné, že zanikla v závěru husitských válek, při nelitostné konfrontaci svého opevnění se soudobou válečnou technikou a uměním. Ještě v roce 1785 se písemně připomínají na mírném návrší nad vsí rozpadající se trosky z kdysi bílé věže. I ty časem zanikly.

Jižně od Třebíze, ve vzdálenosti šesti kilometrů, při vodě tekoucí korytem Červeného potoka do Slaného, se rozložila obec Řisuty. Ve vsi existující již před rokem 1316 sídlil vladyka Domoslav z Řisut. O pět let později prameny uvádějí Jindřicha a Ješka z Řisut. Po smrti posledně jmenovaného, roku 1333, se ujal majetku Albert z Řisut, ale o držení se soudil se svým příbuzným Remuntem z Honic. Po roce 1343 získala Řisuty církev a hospodařila tu do husitských bouří.

Řisutská dřevěná tvrz byla postavena na počátku 14. století. Stála na návrší v jihovýchodní části vsi. Ze severní strany Starý rybník zamezoval přístup a tvořil přírodní ochranu. Vchod do tvrze byl z východní strany přes padací most, kterým se překlenul hluboký příkop. Vlastní tvrz byla obehnaná pevnými hradbami vybudovanými na obdélníkovém půdorysu. Bezpečnost před nepřítelem zvyšoval ještě suchý příkop a vysoký násep. Z obranných důvodů bylo obehnané hradbami i předtvří.

Na počátku husitských nepokojů rozhodla Rada pražská, aby řisutský dvůr u Slaného spravoval pražský konšel Bohunek. Komu patřila tvrz a ves není doloženo. Jisté je, že tvrz osadila posádkou Strana tábořská. V písemných pramenech se v této době připomíná Oldřich se synem Janem z Řisut a Alena z Řisut. Podle díla Václava Beneše Třebízského Z posledních dnů Tábora, napsaného roku 1875, v závěru husitských válek seděli na řisutské tvrzi členové rodu z Řisut.

Po bitvě u Lipan přitáhla část panského vojska k řisutské tvrzi. Písemné prameny uvádějí přítomnost Aleše ze Šternberka, Jana ze Švamberka a Viléma z Janovic. Po přípravě k obléhání začaly těžké kusy vrhat střely na tvrz a vozatajové pod střelbou navázeli roští do příkopu a pak zapálili. Vítr hnal chuchvalce šedého kouře proti hradbám. Čpavý dým zahaloval tvrz. Obránce dusil a štípal do očí. Současně se útočníci pokoušeli dostat na hradby za pomoci těžkých žebříků. Obhájci na ochozech pospíchali se zvrácením žebříků nazad, dokud nebyl zaplněný stoupajícími. Z příčlů pak padali útočící na zem. Tam, kde se nepodařilo žebřík odrazit, přišly ke slovu meče, palčaty a cepy. Sražená těla naplňovala příkop. Tvrz odolala náporům. Panská vojska ukončila obléhání 9. čer vna 1434 a za posměchu domácí posádky, nemající zvučných panských jmen, s nepořízenou odtáhla k západu.

Na tvrzi dále sídlil její obhájce Mikuláš Brčál starší, ale Aleš ze Šternberka ves připojil ke Křivoklátu. Při revizi pozemkové držby v roce 1454 neprokázali dosavadní držitelé právní nabytí, proto připadla ves s tvrzí královské komoře. Od té doby tvrz nebyla obývána, nikdo se o ni nestaral a zpuskla. Na počátku 16. století byly Řisuty rozděleny, Velká strana připojena ke Smečnu, Malá strana náležela k úřadu nejvyššího purkrabí v Praze.

Směrem severozápadním od Třebíze, poblíž hranice kladenského okresu, se vedle sebe usadily Hořešovice a Hořešovičky. V blízkosti nalezená zlatá mince římská z doby císaře Valeriána I. vydala svědectví o přítomnosti římského vojska ve zdejší lokalitě v minulé době. Původní jméno Hořešovičky i sousední vsi Hořešovice se udrželo do časů poněmčování v naší zemi. K rozlišení názvů v němčině se tehdy zavedly přívlasky „klein“ a „gros“. V českém pojmenování pak na čas zdomácnělo označení Malé a Velké Hořešovice. Teprve v roce 1923 se opět přešlo k původním staročeským místním jménům.

Vypravěč líčí, jak v druhé polovině čtrnáctého století skromný a cestou utmácený průvod doprovázející venkovského šlechtice Jana Racka z Hořešoviček ožil, jako by neměl za sebou několik dní jízdy na koních, několikeré přenocování pod širým nebem a skromné stravování, když se v dálce, uprostřed zeleně polí, luk a zahrad vynořily Hořešovičky. V sousedství Rackova dvora, nad osadou, se vypínala jako vztyčený prst věžovitá stavba šlechtického sídla. Záhy jezdci rozeznali obrys brány s padacím mostem přes hluboký příkop. Unavené harcovníky vítal jejich domov.

Roku 1390 se poprvé písemně připomínají Hořešovičky jako majetek vladyky Jana Racka z Hořešoviček. Protože venkovský šlechtic zpravidla používal přídomek podle vsi, v níž měl sídlo, lze podle predikátu z Hořešoviček předpokládat ve jmenované vsi vladyčí sedění nebo dokonce tvrz. Tvrz však v Hořešovičkách není písemně ani archeologicky doložena. To v žádném případě nevyklučuje její existenci. V uvedeném roce 1390 je doložen pouze Rackův dvůr, k němuž patřila i v následujících stoletích půda a poddaní.

V ústním podání lidu se připomíná rytíř Hořešovec, muž udatný, písma znalý, ve vlasti proslulý. Ten vystavěl pevný hořešovský hrad, a založil dvě přináležící vsi, to je Hořešovice a Hořešovičky. Legendárním rytířem, který měl ve svém znaku červený štít a na něm jako figuru stříbrný dub, nemohl být nikdo jiný než Sezima mladší z Hořešovic. Ten zastával od roku 1402 úřad písaře desk zemských a o jedenáct let později se stal místosudím královského dvora. Ze starých zápisů víme, že minimálně držel ve vsi Jakoubkovský a Ojířovský dvůr a v Praze dům u konventu kláštera Matky Boží. Sezima měl s manželkou Barbarou dceru Kateřinu, provdanou za Jindřicha ze Zvoleněvsí.

I obec Hořešovice, ležící blíže k Třebízi, má své dějiny. Podle listiny ne zcela věrohodné je doložena v roce 1227. Tehdy zde žilo několik drobných šlechticů, zemanů, vlastníků svobodných statků, kteří neměli za sebou obřad pasování na rytíře. Před husitskou revolucí prováděl pasování výhradně panovník na základě činů pro vydobytí hodnosti. Západně od obce, v místech, kde se říká Na dvořišti, stávala tvrz, pravděpodobně nazývaná Hořešov. Kdy a kým byla založena, není známo, nejspíše za Přecha z Hořešovic, doloženého v roce 1373.

Již v roce 1249 se podle vsi psal Heřman z Hořešovic a držitelé téhož jména se uvádějí i v letech 1316 a 1357. Pozůstatky zemských desk po požáru roku 1541 jmenují na počátku 14. století současně šest vladyků z Hořešovic, a to Buška, Heřmana, Jiřka, Přibyslava, Štěpána a Zdislava. To potvrzuje, že ve vsi stálo více svobodných dvorů. Ve 14. století s přídomkem z Hořešovic žil ještě Bohuněk, Jakoubek, Přecha, Stanislav a Závěš Burda, který měl za manželku Elišku, dceru Zdislava z Libořic.

V 15. století pak predikát z Hořešovic používali Václav, Jan i Sezimové, pro rozlišení nazývaní mladší a starší nebo též komorník. Sezimové zastávali různé úřady na dvoře krále Václava IV. Synem jednoho z nich byl asi Matouš Hořešovec z Hořešovic, který v roce 1432 bojoval v řadách husitů. Při císaři Zikmundovi stáli Václav i bratři Jan a Prokop z Hořešovic. Známé erby vladyků z Hořešovic dosvědčují jejich rozdílný původ. Štít měli většinou červený, ale figuru tvořily: dub, hlava berana, tři stříbrná břevna, orlice a pod ní květina.

V románu Stadický král zaznamenal roku 1880 Václav Beneš Třebízský následující popis: „*Před čtyřmi sty léty vypadaly Hořešovice z povzdálí na vlas jako dnes, pouze že všude na střeších zelenaly se mechem porostlé došky, o červeni nikde ani pohádky, potom byly do jednoho dřevěné a na zadním konci dědiny k lesům šedal se starý dvůr, tak zpola tvrz a zpola rozsáhlý statek zemanský. Červená půda po stránkách kolem Hořešovic ani o stín se nezměnila...*“

Vznik hořešovické tvrze dal impuls k zcelování dvorů ve vsi. Časový průběh jejich soustředění již nelze přesně zjistit. V 16. století připadly Hořešovice k Žerotínu a Srbčci. Tím přestaly být sídlem držitele. Tvrz zchátrala. Roku 1800 nalezl na jejím území domkář Uhlík sklepení a v něm několik nádob. Místní tradice hovoří a terénní nerovnosti v místě zvaném Na zámečku podporují možnost existence druhé hořešovické tvrze. Ta však není doložena písemnými doklady ani archeologickým průzkumem.

Ve 13. století, před zavražděním posledního Přemyslovce Václava III. v Olo mouci, docházelo ke snižování lesních ploch v prospěch pozemků pro nové osídlenec. Stromy vysokého a silného vzrůstu se kácely a zužitkovávaly, zbývající podhradní se odstraňovaly postupným vypalováním. V ten čas, severovýchodně od Třebíže, často stoupal kouř k obloze z boků tři sta čtrnáct metrů vysokého vrchu, kterému se následně dostalo pojmenování Kuřidla.

Na severovýchodním úpatí Kuřidel dnes leží obec Páleč. Na opačné straně vrchu se nachází Páleček. Oba názvy obcí snad pocházejí od slovesa pálení. V zápisech se připomíná roku 1318 vládyka Hron z Pálče. Členové tohoto rodu postavili ve svém sídle gotickou palácovou tvrz s válcovou věží a další potřebné stavby. Vše obehnali hradbami, chráněnými valy a příkopy. Při budování se zadlužili a část vsi s tvrzí odprodali pražskému biskupovi Janu IV. z Dražic. Ten nechal ve vsi postavit v letech 1333 až 1338 gotický kostel. Svoji část vsi i s tvrzí věnoval nově založenému augustiánskému klášteru v Roudnici nad Labem.

Ke konci šedesátých let 14. století se Adamovi z Pálče, který v Pálči vlastnil dvůr, ale byl závislý na roudnickém klášteru, narodil syn Štěpán, známý z dějin jako přední Mistr pražské university, původně stoupenec opravného hnutí v církvi a spolubojovník Mistra Jana Husa. Mistr Štěpán z Pálče byl předvolán jako Vikleřův stoupenec do Říma. Po návratu do Čech změnil své původní stanovisko a od roku 1412 již patřil i svým literárním dílem k úhlavním Husovým odpůrcům. V Kostnici pak měl velký podíl na Husově odsouzení a potupném upálení. Za tuto činnost ho král Václav IV. vypověděl z Čech. Z Kostnice odešel přes Uhry do Polska, kde skončil v táboře katolické reakce. Zemřel roku 1422.

Na prahu husitské revoluce, po zániku roudnického kláštera, zastavil císař Zikmund roku 1420 Páleč Kerunkovi ze Sulevic. Od poloviny 15. století se zde vystřídalo několik držitelů. Roku 1538 prodal panovník Ferdinand I. ves se značně sešlou tvrzí pražskému měšťanu Janu Mikešovi z Hrobčic, který byl téhož roku povýšen do rytířského stavu. Jeho syn Adam Hrobčický z Hrobčic nechal po smrti svého otce zděděnou tvrz v Pálči roku 1571 přestavět v renesančním slohu. Ke staré věži přistavěl nové stavení s řadou obytných i reprezentačních místností podle tehdejších módních požadavků.

Roku 1587 sídlil na pálečské tvrzi Jiří Hrobčický z Hrobčic, vnuk Jana Mikeše. Ten přišel o Páleč za účast na stavovském odboji v letech 1618 až 1620. Odchod posledních členů rodu literárně vyjádřil roku 1882 Václav Beneš Třebízský ve svém díle Závět Štěpána z Pálče: „... Hrobčický z Hrobčic seděním na Velkém Pálči opustil zdejší tvrz s dcerou a dvěma čeledíny...“

Ves následně drželi: Adam z Valdštejna, Arnošt de Monte-Cuccuoli, Matyáš Arnoldýn z Klárštejna, Jan z Goltze a další. Ve třicetileté válce byla tvrz zničena a jen nejnútnejší zabezpečena. Chátrala. Zachovaly se pouze zbytky tvrzíště Na hrádku u bývalého poplužního dvora nad menší pískovnou. Na terénních vlnách jsou patrné zbytky příkopů a vyvýšeniny dávají tušit obrysy zdiva zaniklé tvrze.

„Asi půldruhé hodiny od Slaného, vpravo od říšské silnice, na severozápad vesnička - tichá, smutná, že tu člověku mimoděk kolem srdce tesklivo,“ začal psát Václav Beneš Třebízský roku 1884 pod název románu Ušlapán. *„Jmenuje se Kutrovice. Do nedávna prý v ní každá chata patřila jinému panství. A když se odtud rozešli lidé na robotu či lásku, ku všem stranám světa zaměřili. Před lety se pyšnil na vratech, jimiž se vjíždí do dvora u zemanů, nádherný erb: tři vlčí zuby bílé v poli červeném, helma s dvěma křídlyma proti sobě roztaženými, z nichž jedno bílé a druhé červené a nad přílbou koruna podobná královské...“*

O vzniku tvrze, nebo jen vладыčoho sedění, dva kilometry jihovýchodně od Tře bíze, není nic písemně doloženo. První zprávy potvrzují, že na nevelkém statečku v Kutrovicích sídlil roku 1366 Petr z Kutrovic a v samém závěru 14. století Zdislav z Kutrovic a snad i jeho bratr Mikuláš. O sto let později se zde připomíná Václav Hrzán z Harasova. Roku 1556 byl majetek v držení členů rodu vyšší šlechty Tetourů z Tetova, jejichž předci pocházeli ze západních Čech, z okolí Nejdku, kde jsou však doloženi až v 15. století. Ve svém znaku měli tři vlčí zuby.

Když se psal rok 1577, seděl na Kutrovicích Jakub Vchynský z Vchynic. Na štítu svého znaku měl za figuru rovněž tři vlčí zuby jako Tetourové z Tetova. Sídlem jeho předků byla ve 13. století vладыcká tvrz ve vsi Vchynice, ležící západně od Lovosic. Krevní spojitost panské rodiny z Tetova a nižší šlechty ze Vchynic se dokládá padělanými listinami. Ty předložil roku 1596 české kanceláři v Praze Radoslav Vchynský z Vchynic, syn Viléma Vchynského a synové již uvedeného Jakuba.

Výtečný hospodář Radoslav Vchynský z Vchynic neměl se svou manželkou Eter, rozenou Kostomlatskou z Vřesovic, žádné děti. Jako zodpovědný člověk se stal poručníkem sirotků Tetourových. Z tohoto stavu a z podobnosti rodových znaků vycházelo jeho fanatické úsilí po povýšení do vyšší šlechty. Za pomoci mocného a bohatého příbuzenstva se domáhal pro sebe, otce a strýce příznání panského stavu. Celých patnáct let uplynulo od předání padělků české kanceláři, než bylo konečně dosaženo povýšení Vchynských.

Roku 1611 mohl Radoslav Vchynský z Vchynic a Tetova účtovat, kolik jednání uskutečnil, poplatků

zaplatil a vydal peněz či pozorností při podplácení. Z úspěchu se těšil pouze osm let. Jeho otec Vilém Vchynský jej přežil a držel po bratrovi Kutrovice do roku 1622. Nakonec však podlehl plánované rozpínavosti a intrikám Jaroslava Bořity z Martinic.

Kutrovice se staly tichou, smutnou vesničkou.

Ve vzdálenosti tří kilometrů východním směrem od Třebíze se nacházejí Ne pro bylice, jimiž protéká Pozdeňský potok. Četné nálezy doložily zdejší osídlení již v pravěku. V poloze Na mourově bylo objeveno pohřebiště skrčených koster z významné středoevropské kultury unětické. Ta se v úrodných oblastech Čech klade do počátku doby bronzové a objevuje se už koncem třetího tisíciletí před naším letopočtem. Nalezené milodary doprovázející zesnulé tvořily keramické nádoby, misky i poháry různých tvarů, jehlice na spinání šatu, nákrčníky z jantaru, náramky z bronzu a náušnice z dvojitého drátu.

V minulosti ves často patřila současně několika majitelům. V průběhu středověku tu stály dvě tvrze a tři svobodné dvory. Nejstarší držitele dvorů a tvrzí nelze pro nepřesnost a neúplnost pramenů přesně určit. První nepřímá zmínka pochází z roku 1316. Toho roku Michal „de Neprobylicz“ žaloval Teška ze Svrčovic pro zabití svého bratra Ježíka, usazeného ve Svrčovicích. V té době se rovněž připomíná Zdislav z Neprobylice.

V roce 1366 dosazovali faráře do Kvíce vedle Petra z Kutrovic i Stan, Václav, Bušek a Purkart. Ti všichni používali přídomku z Neprobylice. Na konci 14. století drželi majetek v Neprobylicích bratři Mikuláš a Zdislav z Kutrovic, Jan z Telce, Petr či Pecha z Neprobylice a syn Zdislava Hašek z Neprobylice. Posledně jmenovaný prodal před rokem 1407 své popluží Janovi Psíkovi z Vítova. Jeho potomci se tu drželi do roku 1560. Ofka, sestra Pecha z Neprobylice, a Zdislav z Milého, poručník nezletilého Janka, sirotka po majiteli horní části vsi Haškovi z Neprobylice, zastupovali nezletilce v soudní při o pozůstalost, započaté v roce 1437.

V severní části vsi, na mírném návrší nad potokem, stála neprobylická Horní tvrz, nazývaná též Hrádek, a poplužní dvůr. Tuto tvrz zřejmě vystavěli již ve 14. století, ale v listinách se připomíná až v roce 1552 ve spojitosti s držitelem Jiřím Neprobylickým z Neprobylice. Ten si vzal za manželku Saloménu ze Ctí něvsi. Ta zápisem ze dne 21. února 1555 postoupila Hrádek své švagrové Dorotě z Neprobylice. Nová majitelka později pronajala získané statky slánským měšťanům. Jmenovitě se uvádí Václav Suchan, Václav Kohout a Kateřina Kubínová.

Pronájemtelka Dorota z Neprobylice zesnula v roce 1571 a v závěti odkázala Hrádek se dvorem a dvůr Na straně v Neprobylicích svým sestrám Ludmile Kohoutové, Kateřině Květové a jejímu synovi. Od nich koupil Hrádek s příslušenstvím Václav Pětipeský z Chýš a Egrberka. Ten začal v roce 1587 s přestavbou Horní tvrze v renesančním stylu. Rovněž vybudoval ve vsi pivovar. Vše odkázal synu Odolenovi. Ten držel se stavy. Jeho konfiskovaný majetek byl roku 1623 a po patnácti letech dědičně předán Jaroslavu Bořitovi z Martinic.

Zdivo z Horní tvrze se zachovalo zabudováním do následné barokní stavby při hospodářském dvoře, přeměněné na počátku 20. století v ovčín. Ferdinand Velc v díle Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese Slánském podrobně popisuje dochované pískovcové desky z tvrze, zasazené do jižní obvodové zdi stavby. Dvě znázorňují oválné renesanční štíty. Jeden patří stavebníkovi Václavu Pětipeskému z Chýš a Egrberka, druhý jeho manželce Izaldě Vojkovské z Milhostic. Pod nimi vytesaná deska nese zápis o dokončené přestavbě roku 1588.

V neklidných dobách, za husitských válek, zemřel Pecha z Neprobylice, držitel dvou dvorů v dolní části vsi. Anna, vdova po něm, se záhy provdala za Vaňka Kozelku z Hřivic a úspěšně hospodařila na pozůstalosti. Majetek po prvním manželovi Anny byl prohlášen roku 1437 za odumřelý. Tím dolní část Neprobylic připadla císaři Zikmundovi. Proti rozhodnutí podal odvolání Vaněk Kozelka z Hřivic, druhý manžel Anny, která tu měla původně zapsáno věno. Rovněž Pechova sestra Ofka z Neprobylice a Zdislav z Milého, poručník nezletilého Janka z Neprobylice, syna zemřelého majitele neprobylické Horní tvrze, si dělali nárok na pozůstalost. Na základě rozhodnutí dvorského soudu bylo sice Anně přiznáno její věno, ale zbytek majetku po Pechovi z Neprobylice vyprosil na králi Albrecht z Chotětova.

Druhý manžel Anny, Vaněk Kozelka z Hřivic, postavil, možná jen přestavěl, při Pechovském dvoru v Neprobylicích Dolní tvrz. Jak připomíná ve své listině Jetřich Kladenský z Kladna, seděním na Neprobylicích, sídlil Vaněk Kozelka na Dolní tvrzi ještě roku 1461. Jeho potomkové drželi majetek více než sto let. Roku 1560 přikoupil Mikuláš Kozelka z Hřivic ve vsi svobodný Matějovský dvůr. Po dvanácti letech však Dolejší tvrz s poplužním dvorem, mlýnem a Matějovským dvorem prodal majiteli Horní tvrze a zbývající části vsi Václavovi Pětipeskému z Chýš a Egrberka.

Po sloučení celé vsi pod jednoho majitele byla méně reprezentativní a pro obývání skromnější Dolní tvrz ponechána svému osudu, rychle pustla a bezstopy zanikla. Dnes nelze určit, kde stála. V pozůstalosti Václava Pětipeského se již uvádí jako pustá. Václav Pětipeský z Chýš a Egrberka zesnul 7. března 1602. Tuto skutečnost nám potvrzuje náhrobní kámen z červeného mramoru na kopii původní zvonice v

Neprobylicích z roku 1896. Na desce je vytesán rytíř v plné zbroji se sejmutou helmou zdobenou péry a znak rodu. Ten tvoří štít s pokosem položeným vlnitým pruhem.

Václav Beneš Třebízský, miláček a svého času nejčtenější spisovatel mezi venkovským lidem, v románu Pan Odolen Pětipeský, napsaném roku 1881, líčí válečné hrůzy pobělohorské: „*Od Neprobylic Švédové odáhli. Ze dvora a vedlejší tvrže šlehal k podvečernímu nebi zlověstný žár. Rudé sloupy, jež před okamžikem ještě vystupovaly porůznu a osamotnělé, bleskem splývaly v jediný plamen...*“

Za třicetileté války sláva tvrzí zhasla. Ty, co zůstaly, většinou krutí žoldněři zničili a ostatní jako nevyhovující majitelé opustili. Takové obydlí venkovské šlechty nejčastěji zpusťlo, až zcela zaniklo a zmizelo. Jen některé, kdysi pyšné budovy, majitelé přestavěli pro hospodářské účely, nebo ve více či méně pyšné zámky. Tím odešly tvrže a nám zůstaly jen kusé zprávy či předávané vzpomínky z generace na generaci.

Literatura:

Václava Beneše Třebízského Spisy sebrané

V červácích kalicha, díl druhý, str. 385 - Jan Abatyše, páté vydání, F. Topič v Praze 1906

V září kalicha, díl třetí, str. 57 - Z posledních dnů Tábora, str. 277 - Závět' Štěpána z Pálce, páté vydání, F. Topič v Praze 1906

V září kalicha, díl čtvrtý, pořadí druhé, str. 357 - Ušlapán, páté vydání, F. Topič v Praze 1906

Z různých dob, díl sedmý, pořadí první, str. 399 - Pan Odolen Pětipeský, čtvrté vydání, F. Topič v Praze 1907

Z různých dob, díl čtrnáctý, pořadí osmé, str. 182 - Stadický král, čtvrté vydání, F. Topič v Praze 1908

Bartošek z Drahonice, Kronika - Ze zpráv a kronik doby husitské, Svoboda, Praha 1981

Tomáš V. Bílek, Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618, F. Hřivnáč, Praha, 1882, díl první, 1883, díl druhý

Jiří Hosnedl a Vladimír Adamec, Československo A-Z, Olympia, Praha 1978

Josef Janáček, Z hradů, zámků a tvrzí, Svoboda, Praha 1981

František Kašička, Tvrže středních Čech, Středisko státní památkové péče a ochrany přírody Středočeského kraje, Praha 1984

Rudolf Koller, Nástin regionálních dějin okresu kladenského. Okresní pedagogické středisko Kladno 1968

Miloš V. Kratochvíl, Památné bitvy českých dějin, Josef Hokr, Praha 1937

Vratislav Plašil, Vraný v historii a současnosti, MNV Vraný 1989

J. V. Prášek, Království české - střední Čechy, Karel Körbr, Praha 1907

Antonín Profous, Místní jména v Čechách, jejich vznik, původní význam a změny, díl III., Česká akademie věd a umění ve státním nakladatelství učebnic, Praha 1951, díl IV., Česká akademie věd a umění, Praha 1957

August Sedláček, Hrady, zámky a tvrže království českého, díl VIII., Šolc a Šimáček, Praha 1891

Karel Sklenář, Památky pravěku na území ČSSR, Encyklopédia Pyramida, Praha 1974

Jan Šmíd, Zapomenuté krásy vlasti, Olympia, Praha 1972

Ladislav Štěpánek, Národopisné muzeum Třebíz, MNV Třebíz, Praha 1975

Ferdinand Velc, Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese Slánském, Archeologická komise při české akademii císaře Frant. Josefa pro vědy, slovesnost a umění, Praha 1904

Hrady, zámky a tvrže v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, díl I. až VI., Svoboda, Praha 1981 až 1989

Ottův slovník naučný, díl I. až XXVIII., vydavatel a nakladatel J. Otto v Praze, 1888 až 1909

Slánský obzor - Věstník muz. a liter. spolku Palacký ve Slaném, ročník 1893 až 1947

Umělecké památky Čech, svazek druhý, Akademia, Praha 1978, svazek čtvrtý, Akademia, Praha 1982

JAN ŠTOVÍČEK

Národopisná výstava československá 1895 a Slánsko

Před sto lety v roce 1895 se v Praze uskutečnila Národopisná výstava československá, která se stala velkolepou oslavou tvořivých sil českého lidu a hlubokých tradic svébytné lidové kultury. Ukazovala formou expozice dlouhodobý proces formování novodobého českého národa a manifestovala před celým světem, že česká tradiční lidová kultura je natolik svébytná, že může podpořit hlasy o oprávněnosti samostatného národního života a že se může vyrovnat ostatním vyspělým národům. 1) Doplňovala a navazovala na Zemskou jubilejní výstavu z roku 1891, která se konala rovněž v Praze. Úspěch národopisného pavilonu na této výstavě - tzv. České chalupy - se ostatně stal impulsem k Národopisné výstavě československé. 2)

Myšlenka uspořádat Národopisnou výstavu československou se zrodila ještě během trvání Zemské jubilejní výstavy 1891. Přišel s ní populární ředitel pražského Národního divadla František Adolf Šubert, který v českých novinách publikoval List k přátelům českého národopisu, datovaný 7. července 1891. V něm vyzval k uspořádání velké specializované národopisné výstavy a podal nástin toho, jak by výstava měla vypadat a co by měla obsahovat. Neměla to však být jen příležitostná výstava, ale shromážděných předmětů a poznatků se mělo využít pro založení specializovaného národopisného muzea v Praze a také pro velké souborné dílo o národopisu českého lidu.

Šubertova výzva se setkala v českých zemích s příznivým ohlasem. Dne 28. července 1891 se na pražské Staroměstské radnici sešla první poradní schůze „přátel národopisu“ k připravované Národopisné výstavě československé, již předsedal její iniciátor F. A. Šubert. Na této schůzi byl zvolen prozatímní výstavní výbor a přijata příslušná organizační opatření. Nato se rozvinula široce koncipovaná grandiózní sběratelská akce, která poté už nenašla obdoby.³⁾

Základem národopisné sběratelské práce se stala síť okresních a místních odborů Národopisné výstavy československé, které se začaly formovat již koncem roku 1891. V regionech tkvělo také těžiště celé činnosti, neboť odtud měly být získány potřebné doklady o životě a kultuře českého lidu.

Myšlenka Národopisné výstavy československé, která byla původně proponována už na rok 1893, našla ve Slaném brzy příznivý ohlas. Šubertovo provolání přivítal zejména mladý Václav Štech, kustod slánského muzea a přední postava slánského kulturního a společenského života. Hned ještě v červenci 1891 poslal dopis F. A. Šubertovi, v němž přivítal Národopisnou výstavu československou a přihlásil se jako aktivní sběratel. V dopise dodal, že na Slánsku zajisté pro myšlenku Národopisné výstavy československé získá hodně spolehlivých spolupracovníků. Podobně myšlenku Národopisné výstavy československé podpořil Václav Švarc, vůdčí postava Čtenářského spolku Kaplír v Kolči a organizátor muzejnictví na Podbudečsku, který rovněž v tomto duchu psal F. A. Šubertovi.⁴⁾ Štechovi a Švarcovi se podařilo také v krátké době během podzimu 1891 získat pro myšlenku Národopisné výstavy československé na Slánsku řadu příznivců. Stoupence našli také mezi členy slánského okresního výboru, na nějž se s připisem o podporu výstavy obrátil také hlavní výbor Národopisné výstavy československé v Praze.

Koncem roku 1891 se ve spolupráci se slánským muzejním spolkem uskutečnila ve slánské Občanské besedě přednáška pražského dialektologa prof. V. Duška o poslání a cílech Národopisné výstavy československé. Tato přednáška se stala impulsem k organizačnímu zajištění národopisné sběratelské činnosti na Slánsku. Promítlo se to ve vytvoření okresního odboru Národopisné výstavy československé. Přípravných prací se zde ujal okresní výbor, který počátkem února 1892 rozeslal po všech obcích, farních, školách i příslušníkům místní inteligence pozvání ke vstupu do okresního odboru Národopisné výstavy československé.

Ustavující schůze okresního odboru Národopisné výstavy československé v Slaném se konala 20. března 1892 za přítomnosti 35 členů (přihlásilo se 55 členů). Zahájil ji okresní starosta J. Hlaváček, který promluvil stručně o poslání Národopisné výstavy československé. Poté podle instrukcí výkonného výboru Národopisné výstavy československé byly zformovány sekce odboru. Vytvořeno bylo celkem 5 sekcí, z nichž každá zvolila svého jednatele a dva důvěrníky. Slánský odbor Národopisné výstavy československé měl následující sekce: 1) pro kroje, domácí nářadí a zemědělství (jedenatel J. Hampeis), 2) pro hudbu, tanec a společenské poměry (jedenatel JUC. J. Kakš), 3) pro výtvarné umění, osady a příbytky (jedenatel V. Štech), 4) pro linguistiku, bibliografii, zvyky a obyčeje (jedenatel Frant. Stýblo), 5) pro antropologii, demografii, zeměpis a statistiku (jedenatel A. Šilhan). Předsedou odboru byl zvolen okresní starosta J. Hlaváček, pokladníkem a zapisovatelem okresní tajemník A. Maysl.⁵⁾

Vedení sekcí většinou připadlo členům muzejního spolku, který se takto nepřímo na národopisné sběratelské akci angažoval. Nejaktivnějším z nich byl zmíněný Václav Štech, kustod slánského muzea, který působil ve Slaném jako učitel na zdejších obecních školách a byl zde populární jako organizátor divadelních ochotníků i kulturního a společenského života vůbec. Václav Štech se stal také skutečným hybatelem celého národopisného sběratelského hnutí na Slánsku. Zapojil do něj i slánské muzeum. To orientoval však zprvu především na archeologický výzkum Slánské hory, který uskutečnil v roce 1892. Získaných nálezů využil pro vybudování archeologické sbírky slánského muzea a poté ji doplnil i dalšími výzkumy v roce 1893 a 1894.⁶⁾ S budováním národopisné sbírky začal V. Štech v muzeu jen o něco později. Některé předměty získal už v roce 1893 a na jaře 1894.⁷⁾ Byl to však jen skutečný počátek národopisné sbírky slánského muzea, neboť její podstatná část byla vytvořena až po výstavě.

Počáteční rozmach národopisné práce, který se dostavil po ustanovení okresního odboru, však záhy přešel v stagnaci. Přispěly k tomu jak vnitřní poměry v odboru, tak skutečnost, že výstava z roku 1893 byla odložena na rok 1894 a později ještě na rok 1895. Důsledkem bylo, že poté se muselo začít vlastně znovu. Novým impulsem k oživení činnosti se stala až druhá přednáška prof. V. Duška o národopisné výstavě, která se uskutečnila počátkem dubna 1893. Spolu s ní bylo vydáno provolání okresního odboru

Národopisné výstavy československé, které je datováno 3. dubna 1893.

Provolání okresního odboru Národopisné výstavy československé v Slaném vítalo Národopisnou výstavu československou a poukazovalo na její účel. Kons tatovalo, že na jejích přípravách se již pracuje a že se do nich zapojil i slánský okres. V té souvislosti zdůrazňovalo, že je „čestnou vlasteneckou povinností našeho okresu, by této vespolečné práce celého národa se vším úsilím zúčastnil a vším tím, co dosud charakterizuje život lidový v tomto okresu v srovnání s jinými okresy zasluhuje, přispěl k tomu obecnímu obrazu, jež národopisná výstava poskytnouti má.“ Pripomínalo se, že pod záštitou okresního výboru v Slaném za tím účelem vznikl okresní odbor výstavy, který se tímto obrací na všechno obyvatelstvo okresu s prosbou o podporu svého úsilí. Tato forma spolupráce byla dále vysvětlována: „Je zapotřebí, aby pilně shledávalo se vše, co k zobrazení života lidového slouží, především pak, aby veškeré památky z dob minulých, nenahraditelné to svědectví o životě předků (např. nářadí, náčiní, nástroje, části krojů, listin, novin, rodinných zápisků, kalendářů a jiných knih, obrazů, předmětů zdobných apod.) byly shledány, před zkázou zachovány a budoucnosti zachráněny.“ S tím cílem, jak provolání dále uvádělo, měli být do jednotlivých obcí okresu vysláni sběratelé okresního odboru. Provolání se obracelo proto na starosty, faráře, učitele, lékaře, úředníky i celou veřejnost s prosbou o spolupráci. V případě, že by někam sběratelé nepřišli a byl tu zajímavý materiál, žádal odbor, aby dotyční na to sami dopisem či osobně upozornili.8)

Okresní odbor Národopisné výstavy čs. v Slaném počítal s tím, že v jednotlivých farních místech se vytvoří farní (místní) odbory, které by napomohly práci okresního odboru. V tomto směru se obrátil přípisem na farní úřady na podzim 1893.9) Tato výzva však našla kladný ohlas jedině v Kolči, kde byl aktivní Václav Švarc, který byl duší Čtenářského spolku Kaplírů a jeho muzejního odboru.10) Švarcovou zásluhou se také v Kolči vytvořil farní odbor Národopisné výstavy čs., a to 22. listopadu 1893. Jeho vytvoření okresní odbor ve Slaném přivítal a slíbil mu všestrannou podporu.11)

Farní odbor Národopisné výstavy čs. v Kolči byl organizován podle vzoru okresního odboru. V jeho čele jako předseda stál P. Al. Danda, farář v Kolči, místopředsedou se stal Václav Brtník, starosta v Blevicích,12) jednatelem Jan Košek, učitel v Kolči a pokladníkem Gustav Vanča, obchodník v Kolči. Podobně jako okresní odbor i kolečský farní odbor byl rozdělen v sekce, zvané zde odbory, do jejichž čela zvoleni referenti. Referentem pro odbor historický se stal Václav Švarc, pro odbor literární František Hlaváč, pro odbor místopisný Josef Peis, pro odbor krojů a vyšívání E. Zolníček a pro selskou domácnost Frant. Fiala a Ant. Terfler. V každém odboru mimo to pracovali zástupci místních spolků a odboru pro kroje a vyšívání přislíbily pomoc místní dámy. Aby byl dosažen co nejlepší výsledek, byly uspořádány přednášky o účelu a významu národopisné výstavy, a to nejen v Kolči, ale i v blízkých Blevicích, Třebusicích a v Možolíně. Aktivita farního odboru v Kolči měla vyústit v uspořádání místní národopisné výstavy, která se měla konat o svatodušních svátcích roku 1894.13)

První schůze farního odboru Národopisné výstavy čs. v Kolči se konala v neděli 17. prosince 1893 v Brtníkově hostinci v Blevicích. Začala ve 14 hodin a hovořil na ní kolečský učitel František Hlaváč „O účelu a významu národopisné výstavy v Praze“.

Navazoval na ni humoristický večer, v němž účinkovali pražští komici Jaro slav Práger, Josef Wanderer a Cyril Kočí a klavírista Karel Pospíšil. Na pořadu byla mj. báseň Jaroslava Vrchlického Ticho a kuplet Jednatel národopisné výstavy.14)

Součástí Národopisné výstavy československé mělo být spolkové oddělení. V lednu 1894 byly proto všechny spolky na Slánsku vyzvány, aby se zapojily do příprav expozice spolkového oddělení a dodaly pro ně potřebné podklady. Okresní odbor Národopisné výstavy čs. v Slaném v tomto duchu psal např. Čtenářskému spolku Kaplírů v Kolči, který vyzýval, aby spolek začal svou expozici připravovat co nejdříve, neboť přáním okresního odboru bylo, aby se spolky prezentovaly již na okresní národopisné výstavě ve Slaném, která byla připravována na léto 1894.15)

Okresní odbor Národopisné výstavy čs. ve Slaném uspořádal ve Slaném i v obcích v okolí Slaného několik přednášek o významu a cílech Národopisné výstavy československé. Tyto přednášky měly získat širokou veřejnost, aby výstavní akci podpořila záplýčkou příslušných předmětů a aby byla nápomocna sběratelům při sběru folkloristického i dalšího materiálu. Hovořili na nich dr. Ema nuel Kovář z pražského výkonného výboru výstavy a dále JUC. J. Kakš ze slánského odboru a Albert Maysl ml. za akademický spolek Krakovec. Aby byl přehled o předmětech, které mohly být získány pro národopisnou výstavu co nejúplnější, podnikl v tomto směru výzkum po slánských vesnicích i městech Václav Štech a sestavil seznam předmětů, které by bylo možno získat.

V té době systematicky procházeli Slánsko dva členové okresního odboru Národopisné výstavy čs. - fotograf František Duras a akad. mal. Ferdinand Velc. Jejich cílem byla fotografická i kresebná dokumentace historických a uměleckých památek Slánska. František Duras a Ferdinand Velc proto výboru okresního odboru nabídli, že jsou ochotni spojit své cíle s cílem odboru a nápomoci získat pro něj vhodné předměty pro výstavu a ty také dopravovat do Slaného. Jejich nabídka byla přijata. Se systematickým

výzkumem Slánska a se sběry pro Národopisnou výstavu čs. se začalo o letních prázdninách 1893, kdy se ke sběratelům také připojil student práv Albert Maysl ml., který se potom stal jedním z neaktivnějších členů okresního odboru.

Výsledky prázdninových cest Fr. Durase, F. Velce i dalších sběratelů z léta 1893 byly natolik úspěšné, že po příkladu jiných českých a moravských měst se mohlo pomýšlet na přípravnou okresní národopisnou výstavu.16)

Ve schůzi okresního odboru Národopisné výstavy čs. konané 5. listopadu 1893 bylo usneseno uspořádat okresní národopisnou výstavu příštího roku v létě. Organizace sběratelské práce v okrese se měla ještě doplnit farními odbory, k jejichž zřízení byly vyzvány příslušné farní úřady. Akce měla však jen částečný úspěch. Ustavil se jediný farní odbor, a to zmíněný odbor v Kolči.

V zimních měsících roku 1893 a 1894 (až do předjaří 1894) se činnost okresního odboru Národopisné výstavy čs. v Slaném omezovala jen na sběry a práce z odboru literárního, antropologického (měření školních dětí apod.) a na přípravné práce k okresní výstavě, pro niž byly získány místnosti v budově slánské dívčí školy. Sběry v terénu započaly intenzivněji až po velikonočních 1894. Na jaře 1894 však z odboru vystoupil JUC. J. Kakš, který odcházel ze Slaného a rovněž tak Václav Štech, který přecházel působit do Prahy.17)

Na schůzi okresního odboru Národopisné výstavy čs. v Slaném konané 22. března 1894 byly přesunuty práce spojené s okresní národopisnou výstavou na zvláštní výkonný výbor. Jeho členy se stali F. Duras, J. Hampeis, A. Křesina, A. Maysl ml., A. Šilhan a F. Velc.

Výkonný výbor okresní národopisné výstavy ve Slaném se dal hned do práce. Již na své první schůzi konané 24. března 1894 vytvořil program okresní národopisné výstavy ve Slaném, která se měla skládat z 12 oddílů tak, jak to bylo i v programu Národopisné výstavy československé, takže i zde měl být zastoupen každý odbor. Výkonný výbor se v průběhu doby ještě rozšířil o další členy - F. Hyšmana, J. Jandu, J. Lacinu, F. Stýbla a J. Vrabčíka. Pracoval velice aktivně a sešel se celkem k 20 týdenním pracovním schůzím. Výsledkem jeho aktivity byla okresní národopisná výstava, která se uskutečnila od 2. do 10. září 1894 v budově dívčí školy v Slaném.18)

Okresní národopisná výstava byla zahájena proslavem Františka Durase, jenž promluvil o vzniku myšlenky a významu Národopisné výstavy československé a dosavadní práci slánského odboru. Potom předseda odboru J. Hlaváček poděkoval všem, kteří se o ni zasloužili, a výstavu otevřel. Výstava vyplňovala celkem 13 místností ve škole.

V přízemí byla umístěna selská světnice a měšťanská parádní světnice se starobylým zařízením, které náležely k nejobdivovanějším a nejzdařilejším částem výstavy. V další místnosti byly představeny vybrané kusy nábytku, domácího nářadí a nádobí. Nato následovala hornická expozice, jež prezentovala nejrozšířenější průmyslové odvětví na okrese. Soustřeďovala se na oblast velkých dolů na jihu okresu, ale prezentovala i slánský důl Caroli. Sousední velká místnost potom poskytla prostor expozici staveb a sídel, zeměpisu, antropologie a zemědělství. Uprostřed místnosti stál model nejstaršího statku na Slánsku (měřítko 1 : 25) a model zvonice v Přelici (měřítko 1 : 10). Podél stěn se nacházely četné fotografie lidových staveb, na stěnách statistické výkazy, diagramy, kresby apod. Celek doplňovalo hospodářské nářadí.

První patro náleželo především expozici krojů, která také budila značnou pozornost a již byla věnována hned první místnost. Převažovaly ženské kroje, respektive krojové součásti. Expozice se koncentrovala na špenzry, které tvořily v minulosti základ lidového ženského kroje. Vedle nich tu byla bohatě zastoupena kolekce asi 50 šněrovaček zářících barvami. Tyto špenzry a šněrovačky se nacházely podél stěn i uprostřed místnosti spolu se sukněmi, kabátky i dalšími součástmi ženského odívání. Na čelní stěně bylo vystaveno asi 10 kusů z mužského oděvu, který na většině národopisných výstav ve středních Čechách scházel.

Do souboru lidového oděvu byla ovšem také zakomponována vitrina dokumentující rok 1848 na Slánsku. Byly tu především zbraně členů národních gard (zastoupeny mj. památky rodu Cífků z Třebíze). Ve zvláštní skříni byly také vystaveny lidové šperky a cennější drobné součásti lidového oděvu jako jehlice, hřebeny, prsteny, hodinky, řetízky, tabatěrky apod. K nim bylo přičleněno i několik holí.

Poslední čtvrtou stěnu v této expozici tvořila vyobrazení starých městských i venkovských krojů, kolem nichž jako dekorace byly rozvěšeny staré hedvábné sátky. Toto krojové oddělení uspořádal Ferdinand Velc s několika dámami. Jejich dílem byla i expozice lidových výšivek v sousední místnosti. Expozice byla plná plen, fěrtochů, rukávků, límečků apod., které byly rozloženy po stolech a rozvěšeny po stěnách. Převažovaly bílé výšivky charakteristické nejen pro Slánsko, ale i pro celé střední Čechy. Jen několik výšivek bylo barevných. Jejich vzory vesměs čerpaly z přírody a svědčily o důvěrném vztahu prostého člověka k ní (kvítky, zvonky, růže, jablíčka apod.). Soubor doplňovaly vzorníky vyšívání bílého i barevného. Střed místnosti zaujala bohatá sbírka (asi 60 kusů) vyšívání čepců a křestních karkulek. Po stěně byly rozvěšeny kresby nejpěknějších vzorů vyšívání z plen.

V sousední místnosti potom bylo umístěno oddělení retrospektivní. Nacházely se tu památky archeologické, cechovní, předměty užitého umění a zbraně. Místnosti dominovala expozice nálezů ze Slánské hory. Návštěvník se tu mohl seznámit s prehistorickou keramikou, šípky, mláty a dalšími předměty, které pocházely z výzkumu slánského muzea, uskutečněného v roce 1892. Mimo to tu byly vystaveny ukázky z prehistorických nálezů z jiných míst v okrese, zvláště ze Želenic, Zvoleněvska a Podlešína. Nálezy byly doplněny fotodokumentací.

V oddělení retrospektivním byly dále zastoupeny památky historicko-archeologické. Patřily sem např. odlitky reliéfů zvonů ze Zlonic a staré zbraně, pocházející většinou ze sbírky slánského muzea. Z vystavených předmětů užitého umění vynikal zejména džbán se znakem Hrobčických z Hrobčic z r. 1623, několik oplatnic (nejstarší z roku 1544), ukázky kovaných prací a dva kalichy a mons trance ze slánského františkánského kláštera. Jedna stěna této expozice patřila památkám hudebním - zastoupeny tu byly staré antifonáře, kancionály, rukopisné sbírky hudební i staré hudební nástroje. Protější stěna byla potom vyhrazena cechovním památkám ze Slaného, Zlonic a Vraného, které tu vystavily své truhlice, prapory, ferule, cechovní cín, pečeti a pečetidla, artikuly a listiny. Zvláštní pozornost budily pokladnice slánského cechu řeznického, měděná konvice téhož cechu z roku 1670, pozlacený kříž slánského cechu mlynářského z roku 1825 a některá privilegia. Toto oddělení uspořádal prof. J. Lacina a A. Ctibor. Na něj navazovala sousední velká místnost, která patřila expozici spolků slánského okresu. Byla tu expozice slánského klubu velocipedistů, hasičů, zpěváckého spolku Dalibor, akademického krajinského spolku Kra kovec, Občanské záložny, Okresní hospodářské záložny a Občanské besedy ve Slaném. Rozsáhlou expozici měl Sokol, zabírala celou jednu stěnu, zatímco předchozí spolky vyplňovaly dvě stěny. Zbývající čtvrtá stěna připadala na Včelařský spolek a spolky řemeslnické a dělnické: Remeslnickou besedu slánskou a zvoleněvskou, Remeslnicko-živnostenský spolek v Slaném a Dělnickou jednotu v Slaném.

Ve II. patře školní budovy našla místo literatura, expozice rodáků a expozice umělecká. Literatuře byla věnována první místnost. V úvodu byly vyloženy „památky ze staré školy“ - stará vysvědčení, odměny pilnosti a mravů, učebnice, matriky slánského piaristického gymnázia a tištěné výroční zprávy slánského piaristického gymnázia. Hned vedle byly vystaveny tři rukopisné etnografické sbírky, které byly vytvořeny pro výstavu - materiál pro dialektologii, studie J. Hyšmana Děti na Slánsku a sbírka pověstí, zvyků a obyčejů na Slánsku. K jejich vytvoření svými sběry přispěli zejména učitelé z Bílichova, Hořešovic a Hořešoviček, zatímco pomoc učitelů z jiných míst okresu byla minimální. Nato následoval soubor lidové literatury a staré české literatury, jako byly kroniky, bible, životy svatých apod. Jednu stěnu místnosti potom zaujaly lidové kalendáře, které tu byly zastoupeny od roku 1651 až do roku 1879. Střed expozice vyplňovala jedinečná sbírka asi 50 ručně psaných modlitebních knížek, z nichž nejstarší byla z roku 1751. K ní se družila literatura o Slánsku, písemné památky na revoluční rok 1848 aj. Literární expozici upravil F. Stýblo. Poté následovala síň vynikajících rodáků. Byl to jakýsi Slavín Slánska. Sem byly sneseny podobizny, spisy, rukopisy a četné další památky na osobnosti zde prezentované. Expozici dominovala část věnovaná Václavu Benešovi Třebízskému. Dále tu byly památky na lidového povídkáře Valeriana Pejšu, redaktora Antonína Ptáčka, spisovatele Karla Vinařického, dr. Josefa Friče, dr. V. Staňka a Aloise P. Trojana. Z dalších významných rodáků tu měli např. místo kronikářů D. Vepřek a V. Kněževský, archeolog F. K. Miltner, spisovatelé D. Kynský a Ant. A. Výšek a bibliofil F. K. Brožovský z Pravoslavů. Tuto expozici připravil A. Maysl ml. Zbylé dvě místnosti vyplnila umělecká výstava rodáků. V první místnosti byl jedinečný soubor prací Josefa Navrátila, druhá rozsáhlá místnost obsahovala na 200 prací soudobých umělců - Věšina, Velce, Olivy, bratří Štrayblů, Slabého, Holuba, Vačka. Tuto uměleckou expozici připravil akademický spolek Krakovec, zvláště však J. Břejcha, O. a V. Mrzilkové a A. Maysl ml. 19)

Na vlastní národopisnou výstavu (mimo části prehistorické, umělecké a expozice rodáků) bylo sebráno celkem 1895 předmětů. Zastoupeny byly téměř všechny obce okresu, zejména ale oblast severu a severozápadu Slánska. Značně bylo zastoupeno i samo město Slaný. Pokud se týče sbírek, početný byl zejména soubor literárních památek. Byla tu různá vydání bible, Eusebiova Historie církevní, která byla dokonce zastoupena vydáním z roku 1587 (majitel p. Vyhnanovský, Klobuky), postily, knihy kázání apod. Poměrně bohatý - asi 50 kusů - byl také soubor lidových ručně psaných modlitebních knížek, které zapůjčili majitelé z Hořešovic, Hořešoviček, Bílichova, Řisut, Kvice, Ledců, Klobuk, Kutrovic, Vraného aj. K nejstarším literárním dokladům prezentovaným na výstavě patřil také Paprockého Diadochus (z majetku Fr. Durase ve Slaném) či Púchovského Kosmografie (majetek p. Brázdy, Vraný). Obrozenskou četbu reprezentoval např. Hlasatel český (majitel Ant. Šrámek, Vraný). Hojně byly zastoupeny též lidové kalendáře. Mezi nimi byl i soubor 23 kalendářů z rodu Cífků v Třebízi. Velice bohatě byl zastoupen, jak už bylo konstatováno, lidový textil - šátky, pleny, čepce, kordulky, špenzry, šněrovačky, šerkové i jiné kabáty apod. K němu se družil i soubor 10 krojových součástí, které zapůjčilo ze svých sbírek slánské muzeum. Toto muzeum také zapůjčilo doklady vztahující se ke zpracování lnu - drhlen, kužel, navíječ nití apod. Předměty, které se dostaly na výstavu, pokrývaly dokumentaci nejrůznějších složek městského i

venkovského života. Podstatná část věcí pocházela od majitelů ze selských vrstev z venkova (velice početné byly zejména doklady, které zapůjčil M. Cífků z Třebíže). Značná část připadala i na majitele ze Slaného, kteří pomohli doložit životní kulturu měšťanstva a cechovní a spolkový život ve Slaném. Přispěly sem i spolky, zvláště spolek slánských divadelních ochotníků. Některé předměty zapůjčily i farní úřady, zvláště farní úřad v Tuřanech a děkanský úřad v Slaném; dokládaly církevní život a církevní památky Slánska. Ojedinelé výpůjčky však poskytli i příslušníci aristokratických vrstev, jako např. nobilitovaná rodina Spens-Bodenů ze Slaného či kníže Kinský z Budenic.²⁰⁾

Bohatostí národopisného materiálu i soustavným uspořádáním předčila slánská výstava ostatní národopisné výstavy ze středních Čech. Instalaci provedl výkonný výbor okresního odboru Národopisné výstavy čs. vedený Frant. Durasem jako předsedou a Ferd. Velcem jako jednatelem.

Mezi obyvateli byl o výstavu značný zájem. Navštívilo ji celkem 5623 osob (z toho 2109 dětí), ovšem převažovali zájemci ze Slaného a blízkého okolí, návštěva ze vzdálenějších okolních obcí byla slabá.

O okresní národopisné výstavě referoval místní tisk - listy Světlo a Svobodný občan -, který přinášel pravidelné informace také o činnosti okresního odboru Národopisné výstavy čs. a o přípravách Národopisné výstavy čs. v Praze už od počátku. Podrobnou informaci o ní také přinesl Věstník Národopisné výstavy československé.²¹⁾

Okresní národopisné výstavě ve Slaném předcházela ovšem ještě místní národopisná výstava v Kolči, která se uskutečnila od 23. do 29. července 1894. Po řadatelem byl farní odbor Národopisné výstavy čs. Výstava se konala v místní škole. Svým rozsahem byla poměrně skromná, ale zato poměrně bohatá, vzhledem ke svému sběrnému okruhu, který se omezoval na kolečskou farnost. Stačily jí sice dvě školní třídy, ale její význam přesahoval rámec Kolče. Referoval o ní podrobně Jan Soukup ve Věstníku Národopisné výstavy československé. Referát vznikl za jeho návštěvy, kterou vykonal jako zástupce Společnosti přátel starožitností českých, s níž byl muzejní odbor Čtenářského spolku Kaplíř, který se tu také angažoval, v úzkém kontaktu.²²⁾

Národopisná výstava v Kolči byla zaměřena především na literární památky. První místnost zahajovalo oddělení časopisecké, kde byla zastoupena první čísla časopisů a některé vzácnější tisky obrozenské, jako např. Vlastenecký zvěstovatel z roku 1821 a Rozmanitosti z roku 1822. Stěnu zdobila Müllerova mapa Čech z 1. pol. 18. století. Návštěvníka dále zaujala expozice včelařství, kterou připravil Václav Švarc jako majitel zdejšího závodu na výrobu včelařských potřeb. V ní byla zastoupena i stará včelařská literatura z 18. století. Roh místnosti byl upraven na zákoutí s náznakem interiéru selské světnice. Byla zde instalována postel s nebesy, skříň, židle, stůl, mísník a několik truhel, talíře a mísy a obrázky na skle. Na stěně visel mužský plášť a špenzry.

Druhá místnost prezentovala nejdříve krojové součásti - šátky, sukně, zástěry, šněrovačky, holuběnky. Dále tu byly zastoupeny další obrázky na skle, olejové obrazy, hodiny, svícny a řada drobností. Spolu s nimi tu byla prezentována i archeologická sbírka muzejního odboru Čtenářského spolku Kaplíř, která byla zatím malá - hradištní keramika ze Zákolan, ukázky keramiky ze Slánské hory, železný meč a kus římsy nalezené na Budči. K tomu byla připojena malá sbírka mincí s 2 římskými denáry nalezenými v Kolči a ukázkami z pokladu v Holubicích.

Velice početné byly písemné památky, jako např. lidové ručně psané modlitební knížky, zápisy na chalupy, gruntovní kniha panství Koleč z roku 1716. Zastoupeno bylo i staré školství ukázkami učebnic apod. Ve středu místnosti se nacházela sbírka literatury, kde byly prezentovány zejména staré literární památky, jako např. Regiment zdraví ze 16. stol., Putování svatých z roku 1609 aj. Součástí této expozice byly i různé výkazy a rukopisné přehledy zpracované pro tuto výstavu, jako např. Památní kniha obce Blevic, Přehled dějin farní osady kolečské, Občanská knihovna v Kolči, Sokol podbudečský aj. Svědčily o aktivitě Čtenářského spolku Kaplíř v Kolči i dalších spolků, které se na výstavě podílely.²³⁾ Výstava i zde se setkala se značným zájmem publika a výběr z ní byl také představen na okresní národopisné výstavě ve Slaném.

Okresní národopisnou výstavou ve Slaném činnost okresního odboru Národopisné výstavy čs. neskončila, ale pokračovala dále. Úsilí všech se nyní zaměřilo na přípravu expozice, která by reprezentovala Slánsko na celonárodní národopisné výstavě československé v Praze v roce 1895. Za tím účelem byla svolána do Slaného schůze okresního odboru, již se zúčastnili i zástupci farního odboru v Kolči. Schůze proběhla 7. října 1894. Vystoupil na ní František Duras a přednesl návrh, aby slánský okres se na Národopisné výstavě československé v Praze představil v samostatném pavilonu. Tento návrh byl přítomnými přijat. Později k tomu přistoupil ještě jeden závažný důvod. Ve skupině lidových staveb tvořících výstavní dědinu scházela lepenicová stavba charakteristická pro Slánsko a zčásti i pro sousední okresy, zvláště pro Podřipsko. Tato okolnost způsobila i orientaci dalšího jednání na to, jakou formu by měl mít slánský pavilon.

Plán slánského pavilonu vypracoval pražský architekt Jan Vejrych. Tento plán byl přijat ve schůzi

odboru konané 13. ledna 1895. Snahu slánského výboru mít samostatný pavilon podpořil předseda stavebního výboru Národopisné výstavy československé prof. A. V. Velflík, jehož přičiněním se dostalo slánskému pavilonu příznivého místa na výstavišti v sousedství výstavní dědiny, kam svým exteriérem zapadal. Stavba pavilonu byla posléze koncem března 1895 zadána tesařskému mistru V. Hrabětovi z Prahy. Pavilon byl umístěn na výstavišti na okraji pražské Stromovky, které bylo vybudováno pro Zemskou jubilejní výstavu roku 1891. Toto výstaviště bylo převzato, náplň pavilonů pozměněna - bývalý Průmyslový palác se nyní např. stal centrálním Národopisným palácem -, další přístaveny, zejména byl však areál rozšířen o výstavní dědinu, kde byly zastoupeny typické stavby hlavních národopisných oblastí. Mimo to tu byl ještě lukrativní areál Stará Praha.

Během jednání o slánský pavilon počátkem roku 1895 se však změnila situace ve výkonném výboru okresního odboru. Vystoupili z něj totiž Ferd. Velc a J. Janda, ale jejich místa zaujali A. Ctibor a A. Frič. Práce výboru tím tudíž nebyla narušena a pokračovala dále. Činnost výkonného výboru se nyní soustředila na výběr kolekce předmětů pro pražskou Národopisnou výstavu čs. a na přípravu slánského pavilonu. Na výstavě se potom slánský okres představil ve dvou objektech - jednak ve vlastním pavilonu a jednak v systematické krajové expozici v Národopisném paláci. Slánský pavilon přitom byl zpřístupněn už při slavnostním zahájení výstavy, které se odehrálo 15. května 1895. Pavilon instalovali Fr. Duras, A. Ctibor, J. Hampeis, A. Maysl ml., M. Mayslová a M. Hemerková.

Slánský pavilon na Národopisné výstavě československé v Praze měl podobu patrové lepenicové chalupy kryté doškem. V přízemí se nacházela velká síň s kolektivní okresní výstavou, v patře byly dvě interiérové světnice - selská a měšťánská. Soustavná expozice slánského okresu v přízemí přitom byla rozdělena do několika skupin - přírodní a statistické poměry, archeologie, retrospektiva, cechy, literatura, kroje, výšivky, nádobí, nářadí, nábytek, stavby a vynikající rodáci. Tématika a uspořádání byly obdobné jako při okresní národopisné výstavě, ale byla tu zvolena zásadní výběrovost, což se promítlo především v úzkém výběru prezentovaných předmětů. O složení expozice podává hlubší představu tištěný průvodce, který zpracoval Albert Maysl ml. a nazval Okres slánský na Národopisné výstavě československé v Praze roku 1895. Není to však pouhý průvodce po pavilonu - informace o expozici jsou přičleněny jako marginálie k základnímu textu, který je v podstatě vlastivědným přehledem Slánska, ale jeho dosah je větší. Průvodce je vlastně malou vlastivědnou monografií Slánska.²⁴⁾

O slánském pavilonu na Národopisné výstavě československé referoval také tisk, zvláště Svobodný občan,²⁵⁾ který spolu s listem Světlo uveřejňoval během výstavy průběžné informace o dění na této výstavě.²⁶⁾ Výstavou prošla také řada návštěvníků ze Slánska, kteří sem zavítali jak individuálně, tak kolektivně ve výpravách. Velké množství jich sem přijelo zvláštním výstavním vlakem ze Slaného, který byl vypraven 22. srpna 1895.²⁷⁾ Výstava se těšila značné pozornosti návštěvníků, neboť jí doprovázela řada atrakcí a doprovodných akcí, k nimž patřil např. III. všesokolský slet a řada divadelních představení a slavnostních vystoupení v rámci krajových dnů apod. Národopisná výstava československá trvala přes celé léto až do podzimu. Skončila koncem října 1895.

Na Národopisné výstavě československé v Praze se podařilo nashromáždit úctyhodné množství předmětů. Po jejím skončení jich menší část byla vrácena majitelům, ale většina jich přešla darem či koupí do venkovských muzeí či do ústředního Národopisného muzea československého v Praze, které se začalo budovat ještě v průběhu výstavy. Zájem na dalším uchování nashromážděných památek měl i národopisný odbor ve Slaném, který 28. září 1895 vydal svolání k občanům Slánska, aby shromážděné památky věnovali Národopisnému muzeu československému v Praze či slánskému muzeu.²⁸⁾ V tomto směru přinesl výzvu k občanům Slánska i list Světlo ze 4. října 1895. Ve výzvě se konstatovalo, že „národopisný odbor slánský spolu s muzejním spolkem sotva zahájili akci pro zachování národopisných předmětů a již počítají se dosti dobré výsledky, jež jsou důkazem, že svolání rozeslané ve dnech svatováclavských všem majitelům předmětů pro výstavu zapůjčených získává se se souhlasem.“ Článek uváděl první občany, kteří své předměty věnovali slánskému muzeu, jako byla např. paní Lukášová z Řisut aj. V závěru bylo vysloveno přesvědčení, že „nezůstane jen při těchto darech a že většina památek národopisných s takovou péčí sebraných zařazena bude ... ve sbírkách muzejních.“²⁹⁾

To se také podařilo realizovat a značná část předmětů sebraných pro Národopisnou výstavu československou byla jejich majiteli věnována slánskému muzeu, které tím neobyčejně rozhojnilo svůj sbírkový fond. Sbírkový fond Slánského muzea zásluhou sběru pro Národopisnou výstavu československou nadále patřily k největším ve středních Čechách.

Literatura

1) Brouček, S., České národopisné hnutí do konce 19. století. Praha 1979; Beneš, J., Národopisná výstava československá 1895 a regionální muzea. Muzejní a vlastivědná práce 23, 1985, s. 80-87 aj.

- 2) Srv. Vařeka, J., Stoleté výročí České chalupy na Všeobecné zemské výstavě v Praze 1891. Český lid 78, 1991, s. 276-277.
- 3) Brouček, S., op. cit., s. 15-22.
- 4) Příspěvky k dějinám národopisu československého. Sv. 1. Hlasy o Národopisné výstavě československé r. 1895. Praha 1896, s. 26-27.
- 5) K dějinám okresního odboru Nár. do pisné výstavy čs. zvl. Maysl, A., Okres slánský na Národopisné výstavě československé v Praze roku 1895. Praha 1895, zvl. s. 3.
- 6) Vlastiv. muzeum Slaný, archiv, Kniha protokolů Musejního spolku 1886-1900.
- 7) Např. mezi předměty získanými v roce 1893 pro slánské muzeum byly vyšívány pleny a v březnu 1894 vyšívány šátek od A. Dundra v Hořešovičkách - Vlast. muzeum Slaný, archiv, Musejní spolek - kniha protokolů 1886-1900.
- 8) OA Kladno, Čtenář. spolek Kaplíř Koleč.
- 9) Např. přípis okresního odboru Nár. do pisné výstavy čs. v Slaném farnímu úřadu v Kolči z 7. 11. 1893 - OA Kladno, Čtenář. spolek Kaplíř Koleč.
- 10) Srv. Šťovíček, J., Budeč a regionální vlastivědná práce na Slánsku koncem 19. a počátkem 20. století. Středočeský sborník historický 16, 1981, s. 139-154. Členem kolečského farního odboru byl také Ladislav Zápotocký, který se ještě angažoval v Sokole podbudečském a v Čtenářském spolku Kaplíř - srv. Šťovíček, J., Ladislav Zápotocký a muzejnictví na Podbudečsku. Muzejní a vlastivědná práce 12, 1974, s. 85-87.
- 12) K úloze Blevic a rodu Brtníků v tehdejší životě např. Špecinger, O., Barvy století. Kralupy n. Vlt. 1982, s. 62-83.
- 13) OA Kladno, Čtenář. spolek Kaplíř Koleč.
- 14) OA Kladno, Čtenář. spolek Kaplíř Koleč.
- 15) OA Kladno, Čtenář. spolek Kaplíř Koleč.
- 16) Maysl, A., op. cit., s. 4.
- 17) Václav Štech se tehdy rozcházel s maloměstskými poměry ve Slaném ve zlém. Neobešlo se to ani bez nevděku ze strany muzejního spolku. Vzpomíná na to i jeho syn Štech, V. V., V zamřazeném zrcadle. Vzpomínky sv. 1. Praha 1967, s. 39. Nicméně po letech přátelské svazky byly obnoveny a V. Štech se do Slaného rád vracel a spolupracoval s muzeem - srv. např. vzpomínku Štech, V., Vznik muzea v Slaném. Slánský obzor 42, 1934, s. 3-7.
- 18) Maysl, A.: op. cit., s. 4-5.
- 19) Okresní národopisná výstava v Slaném. Věstník Národopisné výstavy československé v Praze 2, 1894-1895, s. 60-61, 83.
- 20) Vlastiv. muzeum v Slaném, archiv, Se znam sebraných předmětů pro Národopisnou výstavu.
- 21) Okresní národopisná výstava v Slaném. Věstník Národopis. výstavy československé 2, 1894-1895, s. 60-61, 83.
- 22) Národopisná výstavka v Kolči. Věstník Národopisné výstavy československé 2, 1894-1895, s. 38.
- 23) Národopisná výstavka v Kolči. Věstník Národopisné výstavy čs. 2, 1894-1895, s. 38, OA Kladno, Čtenář. spolek Kaplíř Koleč (inventář národopisné výstavy v Kolči).
- 24) Maysl, A., Okres slánský na Národopisné výstavě československé v Praze roku 1895. Praha 1895. 47 s. (náklad 2000 ks).
- 25) -ech, Slánský okres na Národopisné výstavě československé, Svobodný občan 24, č. 11, 14. 6. 1895.
- 26) A. M., Procházky po Národopisné výstavě. Svobodný občan 24, č. 12, 28. 6. 1895; č. 13, 12. 7. 1895 aj. O dění na výstavišti informovaly oba listy ostatně už od jara, kdy se tu začal budovat i slánský pavilon - srv. např. Národopisná výstava československá. Světlo 28, č. 5, 1. 3. 1895; č. 6, 15. 3. 1895; č. 8, 19. 4. 1895; Z výstavního výboru v Slaném. Světlo 28, č. 7, 5. 4. 1895; č. 8, 19. 4. 1895.
- 27) Královský Slaný na výstavě. Svobodný občan 24, č. 16, 30. 8. 1895.
- 28) OA Kladno, Čtenář. spolek Kaplíř Koleč.
- 29) Světlo 28, č. 18, 4. 10. 1895.

JAN KRINKE

Opevnění na obranu Prahy

Motto:

Nacházíme je na mnoha místech naší republiky. Kulometná hnízda, pevnůstky, velké pěchotní sruby a tvrze. Tisíce objektů československého opevnění z let 1935-1938, vybudovaných na hlavních obranných postaveních. Jejich obránci je byli odhodláni bránit do posledního muže...!

V polovině třicátých let bylo již nad slunce jasnější, že sousední Německo (jež bylo v tuto dobu Německo nacistické) je pro Československo největším nepřítelem. A ne bohužel jediným! Tehdejší Polsko a Maďarsko taktéž k naší republice nechovaly zrovna přátelské vztahy. Tak nastala situace, kdy s výjimkou asi 200 km úseku společných hranic s Rumunskem hrozilo na celém zbytku hraničních úseků stále větší nebezpečí nepřátelského vpádu.

Názory důstojníků československé armády na způsob účinné obrany ohrožené republiky se různily. Postupně se však vykrystalizovaly ve dvě koncepce:

- buď po vzoru Francie postavit rozsáhlý systém stálého opevnění
- nebo armádu motorizovat a soustředit výrobu převážně na tanky a letectvo.

Avšak silný vliv francouzského generálního štábu na velení naší armády způsobil, že převážila volba budovat stálý pevnostní systém. Koncem roku 1934 bylo tedy již nezvratně rozhodnuto budovat u nás stálá opevnění po vzoru Magi notovy linie. Byl to úkol dosti značný - zvláště pak uvážíme-li, že z celkové délky hranic tehdejšího Československa, která byla 4114 km, mohlo zůstat bez ochrany jen právě oněch zmíněných 200 km s Rumunskem. Z tohoto důvodu byla výstavba rozplánována na dobu 15 let a vše mělo být dobudováno v roce 1950.

Úkolů, které mělo naše opevnění plnit, bylo hned několik: chránit nejcitlivější směry případných vpádů nepřítele, palebně překrýt a uzavřít všechny vytypované prostory našeho pohraničí, chránit důležité průmyslové oblasti, silniční a železniční komunikace a v neposlední řadě i naše hlavní město. Dalším důležitým úkolem bylo decimovat nepřátelská vojska mohutnou palbou početné výzbroje a při minimálním nasazení vlastních jednotek způsobit nepříteli maximální ztráty a docílit tak hned z počátku bojů příznivější poměr sil s mnohem početnějším nepřítelem. V případě, že by se vedení války počalo pro nás nepříznivě vyvíjet, mělo opevnění usnadnit evakuaci a ústupový manévr armády. Ten by pak probíhal po jednotlivých etapách až na moravskoslovenskou hranici, kde by se měly čs. bojové jednotky udržet až do zahájení francouzské ofenzivy. Tam by také měly krýt přesun Rudé armády na Slovensko. Poté měla naše armáda přejít v příhodný okamžik spolu se spojenci do silného protiútoků...

Pro potřebu řízení opevňovacích prací byla ustavena 20. března 1935 Rada pro opevňování. Ta navrhovala Nejvyšší radě obrany státu jednotlivé prostory, které bylo nutno opevnit, způsob opevnění a pořadí naléhavosti. Téhož dne bylo zřízeno Ředitelství opevňovacích prací (ROP) jako výkonný orgán, který stanovoval přesný průběh jednotlivých opevňovacích tras a jejich podrobné řešení. Dále pak ROP vypracovávalo technické směrnice a všeobecně řídilo realizaci plánů. V terénu důstojníci Ženíšního stavebního velitelství (ŽSV) prováděli podrobný průzkum a vyměřování vytyčených palebných směrů a stanovišť jednotlivých objektů. Vlastní stavební práce byly svěřovány stavebním civilním firmám, jež vyhrály armádou vypsáný konkurz. Těmto firmám pak armáda zajišťovala úplnou projektovou dokumentaci, dodávky cementu a armovacího železa, veškeré speciální součásti, např. ocelolitinové pancéřování střílen, granátové skluzy, litinové roury pro periskopy, pancéřové a mřížové dveře apod. Ostatní materiál běžného charakteru, jako např. betonový písek, šterk, řezivo na bednění a ostatní normalizované výrobky, si musel zajišťovat podnikatel. Ten si také musel v případě potřeby budovat i přístupové cesty k jednotlivým stavenišťům. Na přesné a kvalitní provedení jednotlivých staveb dohlíželi příslušníci Vojenského stavebního dozoru (VSD). S vlastní výstavbou československého stálého opevnění bylo započato již v roce 1935, a to na nejvíce ohrožených místech, což byla prakticky celá severní hranice ČSR. Tato linie několikapásmového obranného valu se táhla od Ostravy přes Jeseníky, Orlické hory, Krkonoše a Jizerské hory až k Labi u Hřenska. Postupně však měla být opevněna i hranice na jihu Čech a posléze pak obě tato pásma pospojována příčnými obrannými liniemi, které by překrývaly předpokládaný ústupový směr armády západ-východ. V hraničních oblastech bylo budováno především těžké opevnění (TO), sestávající z jednotlivých pěchotních srubů různých typů, tvrzí, dělostřeleckých srubů, otočných dělových a minometných věží apod. Jelikož však výstavba těžkého opevnění byla časově velice náročná a protože se nebezpečí vojenského střetnutí s hitlerovským Německem hrozivě blížilo, bylo velením armády rozhodnuto o rychlém budování linií sestávajících z tzv. lehkého opevnění (LO). Tyto linie měly do konce roku 1938 chránit téměř celé hranice republiky. Na severozápadní a západní hranici Čech byly budovány tři záchytné opevněné linie sestávající z lehkých objektů. První se táhla ve směru Ústí n. Labem - Most - Chomutov - Doupovské vrchy. Druhá začínala u Roudnice a pokračovala přes Louny ke Stříbru a Kla

toům a končila u Českých Budějovic. Třetí směřovala od Mělníka na Slaný, Smečno, Doksy, Nižbor a Beroun, přes Karlštejn a končila u Týna n. Vltavou. Ten to veliký oblouk, jenž obtáčel západně Prahu, tvořil tzv. pražské předmostí a měl být zcela dokončen v roce 1940. Řekněme si však o této linii něco více.

První opevnění kolem Prahy - VOP (Vnější obrana Prahy) - známější pod názvem „Pražská čára“, bylo vytyčeno v létě 1936 a to v podúseku IX.a, který sahal od Nižboru přes Bratronice, Družec a Smečno až ke Kvíci. Úsek IX.b pak pokračoval východně kolem Slaného na Dolín a Velvary a skončil u Vepřku. Sta vebními firmami ing. Vopršala z Rakovníka a ing. Lakomého z Prahy zde bylo do konce roku 1936 vybudováno celkem 77 objektů vz. 36 typu „A“, „B“ a „C“.

Objekty LO vz. 36 byly dvou nebo třístřílnové a jejich betonové stěny měly jen jednoduchou výztuž z ocelových profilů a drátěného pletiva. Jejich vlastní vybavení bylo velice spartánské. Dveře byly z dvoumilimetrového plechu, po obvodu vyztužené „el“ profilem. V objektech nebylo počítáno s nucenou ventilací vzduchu ani s pozorováním pomocí otočného periskopu. Zbraně (kulometry) byly instalovány na dřevěných stolech k tomuto účelu zbudovaných a poměrně velký vnitřní otvor střílny se uzavíral dvěma silnými ocelovými deskami. Osádku tvořilo 4 - 6 mužů podle typu objektu. Kulometry byly používány buď LK-ZB vz. 26 nebo TK vz. 7/24 - Schwarzlose. Použití jednotlivých typů kulometů v tom či onom objektu se určovalo u každého objektu individuálně - dle potřeby. Jed notlivé objekty byly situovány v terénu s dosti velkými vzájemnými odstupy od sebe a jejich palba byla vedena čelně. LO vz. 36 byly stavěny na takových místech, odkud mohly postřelovat důležitou křižovatku cest či silnic nebo jiná důležitá místa, dalekou palbou svých kulometů mohly postřelovat přehledná údolí, protisvahy a podobně. Jeden objekt LO vz. 36/A lze shlédnout v Drnově nedaleko Slaného. Objekt se jako jediný svého druhu dochoval z celého úseku obranné linie VOP a je v současnosti renovován.

V začátkách roku 1937 bylo započato s výstavbou nově zkonstruovaných objektů lehkého opevnění, nesoucích označení LO vz. 37. Tyto objekty zcela jiné koncepce měly mnohem větší odolnost, než tomu bylo u objektů LO vz. 36. Byly vybaveny pancéřovým stupněním střílen z ocelolitiny, pancéřovými a mřížovými dveřmi, zařízením pro vyhazování ručních granátů, výkonným ventilátorem a vesměs dvěma výsuvnými a plně otočnými periskopy pro pozorování předpolí. Pro uchycení kulometů ve střílnách byly zkonstruovány speciální lafety, umožňující přesnou střelbu, a to i za noci, mlhy či při zadýmování terénu. Oproti LO vz. 36 byly LO vz. 37 konstruovány tak, že jejich hlavní palby nebyly vedeny čelně směrem k předpokládanému postupu nepřítel, ale hlavní palebné směry směřovaly (převážně) do boků. Z tohoto důvodu bylo možné budovat souvislé palebné linie tak, že každý objekt kryl a byl zároveň kryt palbou sousedního objektu. V těchto palebných směrech byly budovány protipěchotní a případně také protitankové překážky, které byly rovněž touto palbou postřelovány.

Objekty vz. 37 byly z důvodu různé členitosti terénu vyprojektovány hned v několika základních (vzájemně odlišných) variantách. Jednalo se o typy A, B, C, D a E. Každý z těchto vyjmenovaných typů však měl ještě několik variant (nej méně však 2). Celkově tak existovalo 106 různých variant LO vz. 37 (!) - nepočítaje však do tohoto počtu mnoho různých atypických objektů.

Ale vraťme se opět k VOP. Souvislá linie pevnůstek LO vz. 37 zhruba sledovala linii dříve vybudovaných objektů LO vz. 36 a vedla od Mělníka přes Velvary a Slaný ke Smečnu. Odtud pokračovala přes Doksy a Družec údolím Kačáku na Dolní Bezděkov a Mostecký mlýn a dále pak lesním masivem až do Nižboru, kde se přimkla k údolí Berounky. Při této přírodní překážce pokračovala ve směru na Beroun a Srbsko ke Karlštejnu, z něhož zamířila ke Slapům.

První objekt LO vz. 37 byl na VOPu vybetonován 1. - 2. června 1937 mezi Slaným a obcí Dolín. Popíšme si nyní, jak jeden takový objekt LO vz. 37 vlastně vznikl a použijme vyprávění jednoho z dělníků firmy ing. Oty Hányše z Rych nova n. Kněžnou, která zajišťovala výstavbu linie LO vz. 37 v úseku „C“ na hřebenu Orlických hor.

Velitelství příslušného sboru provedlo podrobný průzkum terénu a určilo polohu a typ LO vz. 37 podle požadavku na palbu. Současně provedlo vytyčení objektů v terénu včetně stabilizování os střílen. Po vytyčení celého úseku převzal vytyčovací body nejprve VSD a od něho pak zástupce stavební firmy, která měla úsek stavět. Neporušenost vytyčovacích tyček byla pak společně kontrolována i během stavby, aby byla zaručena naprostá přesnost osazení objektu v terénu.

Podle zajišťovacích kolíků, které vytyčovaly osy jednotlivých střílen, byla na terén položena půdorysná maketa objektu a vytyčena plocha budoucího výkopu. Zemní práce se prováděly převážně ručně a spočívaly v odstranění porostu, pařezů, sejmutí drnů nebo humusu, výkopu stavební jámy a úpravy základové spáry na hloubku dle projektové dokumentace.

Na dně výkopu byla provedena tzv. „skořápka“ (vrstva betonu silná 10 cm), která sloužila pro postavení bednění na vodorovném podkladě a pro přesné vyvázání výztuže dna a stěn. Dále pak chránila kvalitu základové spáry a zabraňovala znečištění ocelové výztuže. Na jaře roku 1938 zrušila vojenská správa povinnost betonovat základové skořápky a určila jejich provádění pouze na vlhkých místech. Bednění a

armatury se od té doby pokládaly jen na šterkové nebo šterkopiskové podloží. Tloušťka podlahy objektu byla distancována sloupky dlouhými 50 cm. Pro bednění stěn byly zhotovovány předem dřevěné ramenáty, jež byly sbíjené z prken silných 33 mm, a to jak pro vnější, tak pro vnitřní stěny. Vnější bednění se mohlo použít dvakrát, vnitřní bednění na příkaz armády zůstávalo v objektech natrvalo. Stabilita stěn bednění byla při stavbě objektu zajištěna rozpěrkami, vzpěrami a rádlovacím drátem.

Nad terénem (ve výšce asi 250 cm) bylo po vnějším obrysu objektu postaveno lešení o šířce 120-150 cm pro dopravu betonové směsi. Ta byla do bednění sypána pomocí plechových násypek lopatami z lešení, protože větší množství betonu by již nešlo dostatečně zhutnit. Celá plocha objektu včetně lešení byla také zastřešena jednoduchým přístřeškem proti případnému dešti.

Střílny, granátové skluzy, trubky pro výsuvné periskopy a prvky ventilační soupravy (krom vlastního ventilátoru), byly vkládány současně s bedněním a vázáním armatur. Armaturu tvořily ocelové pruty 5, 10, 15 a 20 mm. Velké tahové napětí na vnitřní straně stěny při případném postřelování bylo eliminováno silnou plošnou armaturou z jedné až tří vrstev ocelových prutů o síle 20 mm. Vnější lic stěny byl armován jednou až dvěma vrstvami slabšího železa. Stěnu tedy tvořilo 5, ale také až 8 hustých sítí plošné výztuže s oky 15x15 cm, armatura byla vkládána postupně do základové desky a stěn po postavení bednění a pracovního lešení. Výztuž byla vázána drátem nebo zvláštními sponkami. Dle typu objektu ji ukládalo až 8 železářů pod vedením stavebního technika, který seděl za stolem přímo na staveništi a dle plánu výztuže vyvolával čísla jednotlivých prutů, jež byly pro tento důvod očíslovány. Dělníci je vybírali ze skládky a umísťovali do bednění na předem určených místech. V místech, kam se vkládal ocelolitinový pancíř střílny, byly ocelové pruty armatury vystřiženy a u menších vstupů (pro granátový skluz, výduchy ventilace apod.) byly pouze vyhnuty a průběžně pokračovaly dále. Armatura stěn zasahovala do konstrukce základové desky a stropu a naopak, čímž bylo docíleno maximální tuhosti ocelové konstrukce. Bednění bylo vždy dokonale zavětřováno a rozepřeno, aby bylo při betonáži zajištěno proti nežádoucímu vybočení. Armatura byla od bednění oddálena dřevěnými špalíky, které zaručovaly řádné překrytí ocelové výztuže betonem. Křížově uložená výztuž stropu se vkládala při betonáži stropu po vrstvách 15 a 20 cm. Vkládání této výztuže v souladu s betonáží bylo jen otázkou dobré organizace práce. Betonáž byla vrcholem výstavby objektu - jakýmsi „zlatým hřebem“. Byla zahájena po organizačním zabezpečení a přípravě staveniště. Doba vlastní betonáže - např. u typu „A-160“ trvala zapracované partě, složené ze dvou zedníků, 8 betonářů, 6 dělníků a 11 mužů u míchaček, 18 hodin nepřetržité práce. Zesílený objekt „A-160“ byl betonován o 2 hodiny déle. Avšak při větších vzdálenostech objektu od míchacího centra se prodlužovala doprava betonu i doba betonáže až o 3 hodiny. Betonová směs pro výstavbu LO vz. 37 se míchala nejčastěji v tomto složení: 400 kg cementu, 390 l písku zrnitosti od 0-10 mm, 300 l drti zrnitosti 20-40 mm, 600 l šterku zrnitosti 40-60 mm a 100 l vody. Při betonáži odebíral VSD nejméně 3 zkušební kostky betonu (ze základové desky, z čelní stěny a ze stropu). Tyto byly pak odzkoušeny na pevnost v tlaku. Na staveništi byl vždy sepsán protokol o zhotovení kostek. Skládka stavebního materiálu se zřizovala poblíž příjezdové komunikace a měla fošnovou podlahu a oddělení pro jednotlivé frakce šterku, drtě a písku. V noci se pracoviště osvětlovalo acetylenovými lampami.

Betonová směs byla většinou míchána ve francouzských míchačkách o obsahu 150 l, které byly na benzinový pohon. To bylo velice výhodné v místech, kde nebylo možno napojit se na elektrickou přípojku. Míchačky byly schopné za hodinu namíchat až 5 m³ betonové směsi. Pro případ pruchy byla vždy na stavbě jedna míchačka rezervní. Cement, který dodávala vojenská správa, byl označován jako cement „A“. Měl speciální složení, vyvíjel menší hydratační teplo a měl zpožděnou dobu tuhnutí. Voda se dávkovala při míchání betonové směsi pomocí speciálních odměrek, čímž bylo dosaženo přesné dávkování složek betonu. Zpracování samotného betonu bylo velmi náročné, protože pevnost v tlaku musela odpovídat požadavku vojenské správy. Tato požadovaná pevnost činila 450 kg/cm², ale některé dobré firmy vykazovaly v úsecích LO pevnosti až 690 kg/cm²! Pěchování betonu se provádělo výhradně ručně a tuto práci provádělo na jednom objektu osm mužů, kteří betonovou směs hutnili pomocí různých přípravků.

Za 14 dní po ukončení betonáže bylo provedeno odbednění vnějších povrchů a zbytek po 24-28 dnech. To se dělo za účasti VSD, který jakost povrchu klasifikoval. Případné dutiny vzniklé špatným pěchováním bylo nutno vyplnit a zarovnat kvalitní betonovou směsí. Za nekvalitní betonáž byla každá firma trestána poměrně vysokými srážkami, což probíhalo při konečném účtování. Veškeré vnější demontované bednění bylo pečlivě očištěno a připraveno k dalšímu použití. Vnitřní bednění bylo ponecháváno ze tří základních důvodů: zachytávalo případné betonové úlomky při zásahu objektu hrubšími rážemi dělostřelectva, sloužilo coby tepelná izolace a bylo možno na něj kamkoliv a cokoliv připevnit. Zvenčí, podél čelní stěny objektu byla narovnána kamenná rovnanina v šířce 1 m až 1,5 m a poté byla celá čelní stěna i s onou kamennou předlohou zahrnuta zeminou, aby tvořila pokud možno přirozený svah. Tento svah byl později v lese opatřen vrstvou humusu a ve volném terénu byl pokryt vrstvou dřívě sejmutých drnů. Kolem objektu byla vyhloubena odvodňovací stružka a střecha objektu byla opatřena dvojnásobnou živičnou izolací a taktéž

pokryta zeminou a drny. Nakonec byly všechny kovové části natřeny a provedeno osazení venkovních mřížových a vnitřních pancéřových dveří. Po převzetí hotového objektu armádou byl tento uzamčen a připraven k montáži vnitřního zařízení, kterou zajišťovala již vojenská správa.

Vezměme si nyní např. takový LO vz. 37A a podívejme se, čím byl vybaven. Hlavní zbraní byl lehký kulomet (LK) vz. 26 vyráběný Zbrojovkou Brno. Tyto kulometry se používaly v nejčastějších případech a byly vkládány do lafetací hlavních střílen. V případě, kdy bylo třeba provádět daleké palby či z jiných důvodů, byl použit těžký kulomet (TK). Používaly se dva typy, a sice: TK vz. 7/24 (což byl vlastně upravený TK vz. 24 Schwarzlose) a TK-ZB vz. 37 - tehdy zcela nově vyvinutý, moderní typ kulometu, taktéž vyráběný Zbrojovkou Brno. Pro každý z kulometů bylo v objektu umístěno 5000 nábojů (v případě, že byly ve střílnách použity LK-ZB vz. 26). Jestliže byl použit těžký kulomet, bylo pro každý připraveno 5000 nábojů napásovovaných v kulometných pásech, jež byly uschovány v plechových schránkách a dalších 5000 nábojů jako rezervní zásoba v muničních bedničkách. Dále se v objektu nacházelo 5 kusů pušek ČZ vz. 24, rezervní LK-ZB vz. 26, pistole vzor 24 a raketová pistole. Pro obě pistole byla samozřejmě v objektu patřičná munice. Pro ochranu vchodu objektů byla vyvinuta tzv. kulometná pistole vz. 38, což byl vlastně předchůdce samopalu. K této zbraní se daly použít dva typy zásobníků - rovný a bubnový. Avšak vzhledem ke skutečnosti, že v kritických dnech zářijové mobilizace r. 1938 byla tato zbraň ve stádiu zkoušek, bylo určeno ve vchodových střílnách používat buď pušku či pistoli. Dále byly v objektu 2 bedničky granátů určených pro granátové skluzy.

Snaha chránit pevnostní zbraně před účinky přímého postřelování a zároveň využít co nejučinněji jejich vlastností v palebné přehradě vedly k uplatnění systému bočních paleb. Palbu do „palebné přehrady“ (tj. ve směru opevněné linie, tedy prakticky kolmo na eventuální směr postupu nepřítele) vedla většina zbraní objektů opevněného pásma, tzv. „přehradná uzavírající palba“. Palba do prostoru před trasou překážek a před objekty prvního sledu byla nejdůležitější a byla označována jako „hlavní palebná přehrada“. Tuto palbu vedly především „hlavní zbraně“ objektů - tedy buď lehké nebo těžké kulometry. Čelní palby hlavních zbraní byly požadovány jen zcela výjimečně a k těmto účelům byly používány tyto typy - LO vz. 37: typ „B“, „C“ a „E“. Linie LO měla se svou výzbrojí zamezit překvapivému nástupu motorizovaných jednotek, pronikání pěchoty a jezdeckta nepřítele. Při pancéřování nacistických tanků Pz I a Pz II, obrněných transportérů HKL a ostatních obrněných aut nepřítele postačovalo k plnění těchto úkolů průbojné střelivo kulometů zavedených standardně v čs. armádě. Palebnou sílu LO vz. 37 měly zvýšit protitankové pušky, ale s jejich zavedením do výzbroje to bylo prakticky stejné jako u kulometné pistole vz. 38.

Pro ověření taktiky boje v lehkém opevnění proběhlo ve dnech 30. srpna až 4. září 1938 zvláštní cvičení vojsk na „Pražské čáře“. Po čtyři dny a čtyři noci se jeden prapor 5. pěšího pluku bránil v plně vybavených pevnůstkách mezi obcemi Ješín a Dolín častým útokům dvou cyklistických praporů podporovaných praporem tanků. Na obou stranách bylo nasazeno i dělostřelectvo, ženijní jednotky a pozorovací letectvo. Houževnatě se bránící opevněné pásmo kladlo nepříteli značný odpor. Útočící pěchota byla decimována značkovanou palbou a ani ojedinělé vyřazení pevnůstek z boje zdaleka neznamenalo zhroucení účinné obrany. Zadýmování bojiště bylo výhodnější pro obránce a zejména útočící tanky ztrácely orientaci a stávaly se obětmi palby polních kanonů proti útočné vozbě. Při přilnutí útočnicka k linii se osvědčilo postřelování pevnůstek tříštivými granáty vlastního dělostřelectva.

Není nezajímavé, že podle získaných poznatků velitele dělostřelectva 1. divize bylo při střelbě 15 cm houfnicí ze vzdálenosti 6.5 km zapotřebí k docílení zásahu na objekt 384 ran. Při předpokládané chybě v zaměření o jeden dílec stoupla spotřeba munice až na 1000 ran! K prostřílení deset metrů širokého průchodu v těžkých překážkách bylo zapotřebí 22 zásahů, což odpovídalo spotřebě 468 ran! Při chybě jednoho dílce stoupla spotřeba na 733 ran. Houfnice byla přitom schopna vypálit za hodinu maximálně 30 ran!

Ačkoliv se ve vnitrozemí s výstavbou těžkého opevnění téměř nepočítalo, mělo VOP ve svém projektu zakomponováno včlenění pěti objektů TO v úseku Chržín - Velvary. Průzkum terénu se uskutečnil pod velením gen. Husárka 10. května 1938, ale se stavbou vlastních objektů se počítalo až začátkem čtyřicátých let. Z těchto důvodů nebyla stavba vůbec uskutečněna a došlo pouze k vytyčení jejich dislokace. Další - dalo by se říci - zajímavostí je ta skutečnost, že ačkoliv při výstavbě TO se neopakovaly jednotlivé typy objektů (každý byl projektován individuálně), v tomto případě byla učiněna výjimka. Mělo být postaveno 5 pěchotních srubů, jež byly již postaveny na Opavsku, Náchodsku a v prostoru Starého Města p. Sněžníkem.

Jeden z plánovaných objektů měl stát v prostoru kóty 197, asi 700 m severně od Chržína, druhý měl být u silnice, asi 500 m východně od Budihostic, třetí srub byl vytyčen 60 m západně od kóty 197 u silnice Velvary - Budihostice, předposlední z objektů byl dislokován 70 m západně rozcestí silnic západně Velvar. Poslední z plánovaných pěti těžkých objektů měl být umístěn 150 m od Podhorního mlýna. Avšak kromě výše uvedené zvláštnosti s výstavbou TO se na linii VOPu objevovaly i jiné zvláštnosti, a to v podobě různých atypických objektů vzor 37, jež některé se dochovaly do dnešních dnů. Tak např. v obci Sa žená

jsou hned dva objekty patřící do úseku „A-1“. Jeden je vestavěn do budovy mlýna a druhý kamuflován coby součást domku obecní věznice na návsi. Další ze zajímavých objektů byl zabudován do náspu bývalé úzkokolejné dráhy, která vedla do bývalého parního mlýna ve Studeněvsi. Do objektu se vstupovalo z chodbičky, vedoucí napříč pod náspem. Tato pevnůstka se nedochovala a poblíž jejího bývalého stanoviště lze dnes najít jen zbytky střechy. Podobný objekt však lze zhlédnout u Dolního Bezděkova, kde je zabudován do náspu silnice Dolní Bezděkov - Bratronice. Objekt je zajímavý hned několika zvláštnostmi: - za prvé to je jeho vlastní umístění, za druhé jeho zesílení, jež bylo provedeno jen na pravoboku a za třetí zvláštní prodloužení pevnůstky. I tento objekt (podobně jako LO vz. 36 v Drnově) je v současnosti renovován.

Po obsazení našich pohraničních oblastí Němci a po vzniku protektorátu Čechy a Morava nařídily říšské orgány naší vládě zlikvidovat či znehodnotit stávající opevnění na našem zbylém území. Zdůvodňovaly to tím, že by Češi mohli použít pevnůstky k případnému vojenskému povstání. Proto byly také i všechny objekty bývalé „Pražské čáry“ již v roce 1939 na německý příkaz zničeny. Na prostá většina pevnůstek byla zničena odstřelem, a to tím způsobem, že byly naplňovány trhavinou a odpáleny. Betonová drť byla používána na opravy cest a ke stavbě nových komunikací a železnou armaturu vykupovaly kovohuť coby vysoce kvalitní šrot. Ocelolitino vé pancéřování střílen odváželi Němci a používali ho při stavbě svého opevnění.

Po takto zlikvidovaných objektech LO lze dnes v terénu nalézt jen nepatrné pozůstatky a nemálo objektů k dnešnímu dni zmizelo již zcela beze stopy... Pouze malé množství pevnůstek, které byly na obranné linii VOP postaveny, se dochovalo. Jsou to objekty, které nemohly být z různých důvodů zničeny odstřelem, neboť se nacházely v blízkosti staveb, vzácných památek, elektrického vedení vysokého napětí apod. Tyto objekty byly znehodnocovány náhradním způsobem, a to tak, že jejich celý vnitřní prostor se vyplnil lomovým kamenem z ochranné kamenné rovinaniny, jež byla před čelními zdmi. Tento kámen byl pak uvnitř objektu pečlivě rovnán a proléván směsí jemného písku a vápenného pačoku. Ve vstupních chodbičkách a ve střílnách bylo použito betonové směsi. Tímto způsobem byly znehodnoceny i oba výše uvedené atypické objekty LO v obci Sazená, ale i dva objekty typu „A“ ve Studeněvsi, jeden objekt typu „A“ a jeden „B“ v polích u Slaného, další „B“ ve Smečně, „A“ v Žižicích a v Doksích, „D“ nad Dolním Bez děkovem apod.

Pro příznivce československého stálého opevnění a všechny zájemce o tuto problematiku byl ve Smečně několika nadšenci dokonale zrekonstruován jeden z objektů LO vz. 37, jenž dříve patřil do linie VOP. Tento objekt se dochoval, neboť nebyl odstřelen, aby rozlétávajícími se kusy betonu nebyly zničeny zámecké budovy a vzácné barokní sochy v blízkém okolí objektu. Z tohoto důvodu bylo vyhověno žádosti města Smečna a říšskoněmecké orgány povolily znehodnocení náhradním způsobem - tj. výše popsaným zabetonováním. Toto bylo provedeno dne 23. 6. 1939 a rekonstrukce objektu započala 21. 5. 1990. Dnes ho lze zhlédnout v podobě, v jaké se nacházel v době zářijové mobilizace v roce 1938, tj. plně vybavený a při větších akcích či předem ohlášených větších výpravách i vyzbrojený autentickou výzbrojí. Jedná se o LO vz. 37/B2-80/Z, jenž je umístěn na západní straně zámeckého parku přimknut zvenčí k jeho zdi cca 5 m vpravo od cesty do Šternberka. Pevnůstka patřila ke skupině osmi objektů tvořících uzávěru silnic na Kladno a Ledce a cesty do Šternberka. Jejím úkolem bylo postřelovat těžkým kulometem v čelní střílně dalekou palbou z týlu hlavní linie, vykrývat její hluché prostory a prostor před ní. Mimo jiné byla tímto kulometem postřelována i cesta stoupající od Šternberka k objektu. Lehký kulomet navazoval svojí boční palbou ze střílny na levoboku na palbu sousedních objektů. Osádku tvořilo 7 mužů: 1 poddůstojník - velitel objektu a pravděpodobně i jeden z pozorovatelů u periskopu a 6 vojáků - dva střelci u kulometů, pozorovatel u druhého periskopu a tři pomocníci (dva nabíječi a obsluha ručního ventilátoru).

Zájemci o čs. stálé opevnění z let 1935-38 mohou mimo zmíněný objekt (jenž patří do vojenského skanzenu Smečno) spatřit i nově vytvořenou stálou expozici instalovanou v budově městského úřadu Smečno, která svým obsahem v kostce provází návštěvníka vznikem i zánikem několika úseků VOP. Tato expozice vhodným způsobem navazuje na samotnou prohlídku uvedeného objektu LO, o kterém se dá směle říci, že je jako jediný v České republice kompletně vybaven a uveden do původního stavu. Není náhodou, že každý návštěvník smečenského objektu si posléze položí otázku: „Proč jsme to vzdali...? Co kdybychom se bývali bránili?!“ Jenomže není žádné „kdyby“!! Je jen to, co bylo, a to, co je nyní!!! A co je čs. stálé opevnění nyní? Nádherný památník poctivé práce českých lidí a v neposlední řadě i důkaz o odhodlání bojovat o svoji krásnou vlast do posledního dechu.

Literatura:

Lubomír Aron a kol., Československé opevnění 1935-1938, Východočeské tiskárny, st. p., Pardubice, záv. 4, 1990

Foto: archiv autora
Výkresy: O. Gregar

OTAKAR ŠPECINGER

Velvary za druhé světové války

Události, jimiž bylo za nacistické okupace postiženo nevelké město Velvary, měly značně specifický charakter. Je proto namístě věnovat jim zvláštní kapitolu.

Předem si ale musíme uvědomit, že Velvary náležely v oněch dobách k okresu Kralupy n. Vlt., s nímž byly v roce 1942 přičleněny k okresnímu hejtmanství v Roudnici n. Lab. Protifašistická rezistence byla proto zčásti řízena z těchto míst - a mimoto i z Prahy.

Velvary měly za druhé světové války kolem dvou a půl tisíce obyvatel. K větším podnikům tu náležela pouze Kovohuť a. s. Ringhoffer (50 zaměstnanců), firma Řivnáč a syn (chemie, 120 lidí), Albert Řivnáč (chemie, 65 pracovníků), cukrovar (70 stálých a 220 kampaňových zaměstnanců) a hospodářské družstvo (80 lidí). Jinak bylo město, položené při konci kralupské železniční odbočky, především velmi živým střediskem rozlehlého zemědělského okolí.

Když se Československá republika připravovala koncem třicátých let na obranu proti útočné hrozbě Německa, byla také ve zdejší krajině vybudována příslušná část 4. pevnostní linie. Její betonové sruby se táhly od Slaného přes Velvary - a údolím Bakovského potoka k Vltavě a k Mělníku. Při květnové i zářijové mobilizaci roku 1938 bylo tudíž město zaplněno vojskem, jehož útvary zde po mnichovské zradě prováděly naopak rozsáhlou demobilizaci.

Následovalo rozbití Československa a okupace Čech a Moravy k 15. březnu 1939 - a vznik druhé světové války dne 1. září téhož roku. Jedním z prvních důsledků tohoto vývoje se v krajině stalo ničení vojenských pevnůstek, které započalo v červnu 1939 a pokračovalo do října 1942 (ve městě zůstal jen jediný kulometný srub u nádraží). Při těchto pracech byla roku 1940 vinou perzonálu demoliční firmy zabita devítiletá dcerka velvarského tiskaře Ladislava Němce, jejíž pohřeb se stal velikou lidovou protifašistickou demonstrací.

Při posledních obecních volbách z roku 1937 dosáhl socialistický blok ve Velvarech 16 mandátů (z toho 3 komunisté) a občanské strany 14 mandátů. Okolí města zůstávalo přitom pod značným vlivem tzv. agrární strany. Následující dramatický vývoj událostí pak mnohé lidi zaskočil - a politicky dezorientoval. A právě toho využilo několik fašisticky smýšlejících lidí ve Velvarech. Ustanovili zde hned roku 1939 organizaci německými úřady povolené Vlajky, do které z přesvědčení i z neznalosti jejich pravých cílů vstoupilo záhy několik desítek občanů.

Nátlakem, hrozbami a vydíráním dosáhl později počet velvarských vlajkařů až čísla 147, i když většina z nich přišla do této organizace jen z donucení a oprávněného strachu. V čele velvarské Vlajky stál Mario Mareš, narozený roku 1911, kandidát práv. Jeho otec byl ředitelem zdejší chemické továrny Řivnáč a syn - a to od roku 1931. Matka byla Italka, narozená v Cezeně. Mario hovořil dobře italsky a německy - a to ho patrně, spolu s dalšími pohnutkami, přivedlo k fašistickému smýšlení. Ve vile rodičů na rohu proti nádraží řídil schůze vedení Vlajky - a na zahradě pořadová cvičení. Odtud se také do města šířil teror, zejména když Mareš od roku 1940 navázal styky s kladenským gestapem, s jeho dočasným šéfem H. Wiesmannem - a s W. Bürgerem, jemuž opatřil v prostoru Velvarského lesa honitbu. Při pitkách se potom roku 1941 rozhodovalo, kdo bude ze msty či nenávisti některého vedoucího vlajkaře zatčen - a celé město se to také zpravidla už předem od těchto lidí dozvědělo.

První obětí Vlajky se stal ve Velvarech velmi oblíbený lidumil, katecheta František Pánek. Zanedlouho po zatčení zemřel ještě roku 1939 v koncentračním táboře v Dachau. Vlna zatýkání však teprve začínala. A právě existence Vlajky přiměla řadu velvarských občanů bez rozdílů dřívější politické příslušnosti ke skutečně energické přípravě odbojových akcí. Koncem června 1939 tu byla založena organizace V boj. Zabývala se zpočátku kolportáží letáků z pražského podzemí, načež se záhy dopracovala k jejich vlastnímu rozmnožování a tisku. Pracovali na nich Jaroslav Waraus, Jan Konečný a František Marti novský, u kterého bylo uloženo potřebné zařízení, přenesené později na kůr kostela sv. Kateřiny. Papír tam dodával Ladislav Němec - a ke skupině náleželi ještě Josef Straka, Václav Novotný, František Matěj, Ing. B. Bohuslav, Antonín Doležal, Antonín Číhal a JUDr. Karel Treybal.

Roku 1940 došlo v Praze Holešovicích - Bubnech k prozrazení této velvarské odbojové složky. Proto ve Velvarech gestapo začalo s prvním větším zatýkáním. Dne 26. září byl do Kladna odvezen Fr. Martinovský, 19. listopadu Fr. Seifert, 20. listopadu V. Novotný a J. Waraus, 6. prosince J. Straka a J. Štefan. Potom si dne 11. února 1942 přijelo kladenské gestapo ještě pro Bohuslava Řezáče.

Skupina měla v létě 1940 po čtyři měsíce v činnosti vlastní vysílačku a J. Wa raus uschovával v propadlišti divadelního jeviště spolku Tyl při hotelu Záložna zbraně, které potom jeho manželka postupně odklízela. Na tento rozsah činnosti organizace V boj se však při vyšetřování nepřišlo. Zatčení proto byli dne 8. ledna 1942 odsouzeni v Drážďanech pouze na jeden až pět let káznice. Po odpykání trestu se ještě za války vrátili domů, s výjimkou J. Warause, který přišel z koncentračního tábora teprve v květnu 1945.

Na likvidaci uvedené velvarské odbojové skupiny měla zdejší Vlajka jen částečný podíl - zásah nacistických orgánů tu ostatně zůstal relativně mírný. Po hroma však vypukla, když Vlajka začala ve městě naplno rozvíjet své denunziace. Neboť z jejího podnětu došlo roku 1941 k velkému zatýkání u velvarského okresního soudu. Dne 30. května byl gestapem odvezen jeho přednosta JUDr. Karel Treybal - a to pro ilegální činnost v Obraně národa a uschovávání zbraní v budově úřadu. Následovalo v rychlém sledu zatčení Antonína Dekoje, Františka Jansy, Jana Řezanky, Antonína Žáčka, Jaroslava Otmaru a Karla Maška.

Všichni tito většinou odbojově neangažovaní lidé, s výjimkou okresního soudce, byli po tvrdých výsleších v Kladně odvezeni do koncentračního tábora v Maut hausenu, ze kterého se žádný z nich nevrátil. Karel Treybal pak byl už dne 2. října 1941 popraven zastřelením v Ruzyni.

Tato zpráva otřásla nejenom Velvarem, ale i širokou českou veřejností, neboť Karel Treybal, narozený dne 1. února v Praskolesích na Hořovicku, byl známým šachovým velmistrem. První světovou válku ukončil jako československý legionář v Rusku - předtím i potom absolvoval úspěšně mnoho šachových turnajů doma či v zahraničí (viz kniha L. Prokeše, Život a dílo Dra Treybala, Praha 1946). Všude byl také znám jako velice ušlechtilý a spravedlivý člověk.

To však nebyly jediné oběti řádění velvarského vedení Vlajky. V létě roku 1941 došlo ve městě k mnoha dalším zatčením, která většinou velmi rychle končila popravou anebo umučením těchto zcela nevinných lidí. Pro pouhý "poslech zahraničního rozhlasu a rozšiřování nežádoucích zpráv" se tehdy a ani už nikdy potom ze spárů nacistické policejní mašinérie nevrátili Jindřich Bartoš, Antonín Čihal (starosta města, nahrazený pak vládním komisařem), Josef Čížek, Václav Doubrava, Václav Ježek, Antonín Man, Josef Němec, Josef Papež, František Paulus, Dr. Jaroslav Podlašický, Václav Řehák, Josef Svoboda, Josef Šustr, Jo sef Šubrt, Alois Týc, Jaroslav Víšek a Josef Mildorf.

V důsledku prozrazení činnosti sokolské odbojové skupiny v Roudnici nad Labem pak byl ve Velvarech zatčen také Karel Beneš, který se rovněž nevrátil z koncentračního tábora. Pro „nepřátelské vyjadřování vůči říši a poškozování železničního majetku“ ztratili své životy na popravišti Karel Hykl a Josef Biňovec, pro „uschování židovského majetku“ byli rovněž popraveni František Černík a Jaroslav Černík.

Většina zatčených osob zahynula několik měsíců, anebo dokonce jenom týdnů po svém zatčení. Městem se šířila hrůza. Lidé se často od vlajkařů dopředu dozvídali, že budou zatčeni - a to se také splnilo. Poctiví občané vstupovali z donucení do Vlajky, neboť se báli nabízené členství odmítnout. Ale ani to je někdy neuchránilo, neboť touto organizací svévolně vládlo jen několik lidí v čele s Mario Marešem, kteří se těšili naprosté důvěře Bürgera i ostatních gestapáků.

Velvarská odbojová skupina, která přes uvedené poměry přece jenom dále existovala, se zabývala myšlenkou, zda by neměla tyto velvarské stvůry fyzicky zlikvidovat. Panovala však obava z dalších a ještě větších represálií. Krajinou pak otřásl vyvraždění a zničení Lidic z 10. června 1942 - po atentátu na zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha - a další hromadné popravy. Prostřednictvím pražské protektorátní vlády se však nakonec podařilo velvarské vlajkaře důkladně zkompromitovat u vyšších německých úřadů. V tomto případě sehrál zřejmě kladnou roli jinak kolaborantský protektorátní ministr vnitra Richard Bienert, na něhož se po poradě s velvarskými odbojáři obrátila manželka popraveného nájemce dvora z Uhř J. Mildorfa.

S odůvodněním, že poškozují válečné a hospodářské úsilí říše, byli dne 16. září 1942 ve Velvarech zatčeni nejen členové zdejší Vlajky, ale také četní svědci, kteří však byli záhy propuštěni. Akci provedlo nikoliv kladenské, ale pražské gestapo. Přitom byly u Mario Mareše objeveny seznamy dalších 64 velvarských občanů, kteří měli být v dohledné době udáni, a tudíž s největší pravděpodobností rovněž likvidováni.

Výsledkem tohoto případu bylo vzápětí také zatčení členů pražského ústředí Vlajky v čele s pověstným kolaborantem Rysem-Rozsévačem. Fašistická Vlajka byla potom protektorátní vládou na pokyn německých úřadů rozpuštěna. Velvarští denuncianti se ocitli v koncentračních táborech, kde někteří z nich, zejména Krčma a Janovský, koncem války zahynuli.

Z Velvar přišli za okupace o život také František Dvořák a František Mareček, dále pak ještě Vojtěch Bartůnek a Markéta Bartůňková z Uhř. Po skončení činnosti Vlajky došlo ve Velvarech už jenom k výjimečnému vyšetřování anebo zatýkání gestapem.

Z osob persekovaných hitlerovskou říší se po skončení druhé světové války z různých koncentračních táborů a nacistických věznic vrátili domů do Velvar Oldřich Betka, Anna Černíková, František Münster, Marie Němcová, Josef Kaňka, Josef Tlustý, Ing. Emil Goll, Oktáv Goll, Vilém Čermák a Vojtěch Mo ravec.

Odbojová skupina, která se v posledních letech války znovu a definitivně konstitovala ve Velvarech, zahrnovala příslušníky všech občanských složek. Na vazovala na akce pozdějšího zemského národního výboru v Praze - a nebyla jednoznačně politicky vyhraněná, nýbrž zaměřovala se pouze na přípravu povstání a převzetí moci od okupantů. Její činnost vedla k ustavení přípravného výboru ve Velvarech dne 14. března 1944, načež dne 27. října téhož roku došlo k vytvoření dílčích sekcí, které se zabývaly už konkrétními úkoly pro nastávající povstání.

V neděli dne 29. dubna 1945 se konala ve Velvarech důvěrná organizační schůze uvedeného přípravného výboru se zástupci ilegálních složek v čele s J. Čmuchařem z Vodochoď, prvním předsedou ONV v Roudnici n. Lab. Pozdě večer 3. května byla uspořádána první širší schůze národního výboru města Velvar, na niž byl předsedou zvolen evangelický farář Josef Kocourek. Nato v sobotu dne 5. května 1945 byl odstraněn velvarský vládní komisař B. Klement a národní výbor se ujal vedení města.

V té době byla ve Velvarech rozložena posádka německé Wehrmacht - a nalézala se tu i část výzvědného oddílu Skorpion. Velitel odmítl kapitulovat a vydat zbraně, avšak vojsko se chovalo zdrženlivě a posléze z Velvar i okolních vsí odjelo. Později se z města vypravila skupina občanů přes výzbrojní vojenské a železničářské centrum v Kralupech n. Vlt. do Prahy, kde v bojích na barikádách přišli z Velvar o život František Náprstek, Ing. František Stavělík a Václav Šenfeld. Dalšími oběťmi těchto dnů byli Antonín Šimral a Irena Šimralová z Uhů.

Dne 8. května 1945 se staly Velvary téměř po celý den, až hluboko do noci, svědkem apokalyptického útěku německých nacistických vojsk před postupující Rudou armádou na západ, do amerického zajetí. Velvarské náměstí, průjezdní ulice a okolní silnice byly přeplněny kolonami vozidel a tanků, ale i německých utečenců z východu. Dne 9. května dopoledne se po některých dílčích bojích, např. u Nabdína, objevily ve Velvarech první sovětské tanky, spontánně vítané obyvatelstvem. Pospíchaly ku Praze, načež následujícího dne se vrátily do města ty oddíly, které potom dočasně tvořily velvarskou posádku.

Druhá světová válka skončila. K prvním starostem národního výboru ve Velvarech, jako i jinde, náleželo nejenom zajistit zásobování a postarat se o obnovu hospodářského a veřejného života, ale provést také očistu od zrádců a kolaborantů - a zabezpečit jejich potrestání. Ve Velvarech se největší zájem soustředil na případ Mario Mareše. Jeho otec, když byl zatýkán, spáchal sebevraždu otravou kyanidem. Matka záhy zemřela ve vězení. O jejich synovi však dlouho chyběly informace.

Mario Marešovi se málem podařilo spravedlnosti uniknout. Z koncentračního tábora v Buchenwaldu utekl do Belgie, kde byl pod ochranou československého velvyslanectví. Získal dokonce cestovní pas a lodní lístek do Spojených států. V poslední chvíli však byl našimi orgány přece jenom vypátrán - a po vydání americkými úřady přivezen do Prahy.

Zatímco vyšetřování ostatních velvarských kolaborantů probíhalo většinou přímo ve městě, v tzv. Krohnově vile (zbořená roku 1989), Mario Mareš byl umístěn ve věznici okresního soudu v Kralupech n. Vlt. Třebaže tam byl dobře střežen, podařilo se mu uniknout - avšak byl zakrátko znovu dopaden. Líčení s ním probíhalo v roce 1946. Vůdce velvarské Vlajky byl odsouzen k nejvyššímu trestu, který pak byl neprodleně vykonán. Při popravě se Mario Mareš choval velmi zbaběle.

Kromě 34 obětí nacistické válečné okupace, většinou z viny Vlajky, a 5 obětí květnového povstání přežilo tuto dobu pouze 6 židovských občanů, zatímco 37 jich bylo během násilné deportace připraveno o život. Zznamenejme je zde pro budoucí paměť: Otta Fišl s manželkou, Bedřich Fišl, Hana Fišlová, Marcela Fišlová, Alois Korálek, Klára Korálková, Jiří Geber, Josef Blatt s manželkou a dvěma dětmi, Emil Brumlík s manželkou a třemi dětmi, Olga Jílovská s jedním dítětem, Josefa Hellerová, Vilém Heller, Jiří Kraus, Karel Kraus, Vilemína Krausová, Laura Neumannová, Bohumil Kraus s manželkou, MUDr. Robert Schulmann, Julius Schulmann, Oskar Sommer, Kamila Sommerová, Viktor Stricker a jeho manželka s jedním dítětem. Všichni postupně zahynuli v plynových komorách!

Takovouto daň, plných 76 nevinných zmařených životů, přineslo v boji proti fašismu v letech okupace a druhé světové války malé město Velvary. Je to však položka, která se v menším nebo naopak větším rozsahu opakovala na nesčetných místech naší vlasti!

(Zpracováno podle podrobných materiálů pí M. Trejbalové a organizace SPZB ve Velvarech, konfrontováno s obdobnými prameny v SOA Mělník, pobočka Kralupy nad Vltavou)

PORTRÉTNÍ GALERIE

IRENA VEVERKOVÁ

František Duras

Probudit k životu Slánský obzor a vydat jeho první (sto první) ročník bez vzpomínky na Františka Durase, zdá se přímo nemožné. Právě osobnost Durasova se nesmazatelně zapsala svými fotografiemi do každé z ročenek v letech 1893-1931. Durasova záliba v historii se zračí na každé z přetištěných fotografií, které se postupem doby staly nedocenitelným otiskem minulosti. Na svých fotografických deskách zachytil pro nás - následovníky - prchavý okamžik historie. Vzpomenout však Františka Durase pouze jako fotografa znamená zjednodušit celý pohled na tohoto zajímavého člověka, rodáka z jemnického mlýna.

V ženské linii byl Fr. Duras spřízněn s rodem Družeckých. Narodil se 29. 3. 1852 jako jeden z devíti dětí majitele mlýna. Rodiče František Duras a Marie roz. Chmelíková však vychovali do dospělého věku pouze tři z nich. Vedle Františka ještě sestry Julii a Pavlu.

První střípky vědomostí začal malý František sbírat v pcherské škole. Jako nadaný žák brzy odešel do Prahy, kde pobyl (pomineme-li několikaměsíční přestávku způsobenou válkou v r. 1866) nepřetržitě až do r. 1867, tedy až do smrti svého otce. Mladý student, přívyklý zcela odlišnému životnímu stylu, musel převzít po otci hospodářství a podle zvyku se vyučit nejen řemeslu mlynářskému, ale i začít hospodařit. Jeho život se však měl odvíjet zcela odlišným směrem, než jako život vzdělaného mlynáře v Jemnicích. Neustále ho přitahoval kulturní život. Věnoval se divadlu, hudbě i historii. Účastnil se jako delegát divadelního ochotnického spolku ve Pcherách položení základního kamene k Národnímu divadlu v Praze.

V roce 1874, krátce po svatbě s Annou Vlkovou, prodal zděděný mlýn a odešel do Prahy. Krátký pražský pobyt měl pro něj význam i v pozdější době. Řada přátelských vztahů z tohoto období trvala po celý Durasův život. Udržoval čilý kulturní styk s Prahou, protože jeho pražští známí jezdili pravidelně (od r. 1883, kdy se vrátil zpět do rodného kraje) do Slaného.

Ve Slaném se postupem doby stal jedním z nejváženějších občanů. Po řadu let byl nejen členem městské rady (1896-1910), ale i členem obecního zastupitelstva (1896-1917). Již jako známý slánský občan rozvinul některé své výše zmiňované zájmy včetně zájmu o turistiku.

Přední fotografický závod, jehož byl Duras majitelem, byl zapojen do jeho zálib snad nejvíce. Majitel, zabývající se historií, začal dokumentovat na fotografických deskách památky na Slánsku. Jeho současníky nedoceněná činnost, je pro nás nevyčerpatelným zdrojem poznání. Duras zachytil stavby nebo předměty, které mnohdy dnes neexistují. S přibývajícím věkem rostl jeho zájem o historii a z milovníka kultury se stal znalec historie, kunsthistorie i etnografie. Slanému vyrostl fundovaný ředitel muzea, jehož práce pro region byla oceněna jmenováním za člena České akademie věd a umění.

Nanejvýš záslužná byla práce Fr. Durase při soupisu památek. Spolu s Ferdinandem Velcem prochodili, popsali, vyfotografovali a nakreslili řadu staveb, a tím zdokumentovali celý Durasův rodný kraj. Sbíráním národopisného materiálu ze Slaného a okolí vytvořil Fr. Duras základ dnešních sbírek městského muzea. Zvláště je třeba vyzvednout jeho podíl při organizaci Okresní národopisné výstavy ve Slaném, uspořádané v r. 1894, jež se o rok později stala základem pro vlastní pavilon Slaného na Národopisné výstavě v Praze.

Vážený slánský občan, čínorodý František Duras, zemřel 21. 7. 1931. Krátké ohlédnutí za jeho životem nás přiměje v tiché vzpomínce postát nad památkou člověka, jenž po celý život dokázal nejen rozvíjet své znalosti, ale i promyšleně zkoumat a dokumentovat svůj rodný kraj.

Literatura:

Hulínský, Jindřich, František Duras, Vlastivědný sborník okresu slánského

a novostrašeckého, r. 6, 1928-29, s. 17-19

Hulínský, Jindřich, Památce Františka Durase, Slánský obzor, r. 39, 1931, s. 24-32

Scheufler, Pavel, Fotograf František Duras, Kladenské noviny, 13. 4. 1994

Bareš, Josef, František Duras, Svoboda, 23. 9. 1985

Tietze, Zdislav Ing., Lásky k historii, Svoboda 1982

Tietze, Zdislav Ing., Fotograf, historik, Kladenská záře 1982

MIROSLAV OLIVERIUS

Adolf Kožíšek

(K DESÁTÉMU VÝROČÍ ÚMRTÍ VLASTIVĚDNÉHO PRACOVNÍKA SLÁNSKA)

V minulosti slánského regionu se objevuje dlouhá řada zasloužilých, dobrovolných a obětavých pracovníků, kteří se přičinili o jeho kulturní a vlastivědný rozvoj. Do této řady bezesporu patří i - dnes bohužel zapomínaný - Adolf Kožíšek, řídící učitel na obecných školách v Hnidousích a v Motyčíně.

Začátkem měsíce ledna roku 1994 uplynulo deset let ode dne, kdy A. Kožíšek zemřel po krátké nemoci ve věku nedožitých 96 let ve slánské nemocnici. Úkolem tohoto příspěvku je alespoň v krátkosti ho vzpomenout jako významného botanika, redaktora, fotografa, aktivního činovníka v Sokole, zapáleného obětavého pracovníka na poli vlastivědném a především oblíbeného pedagoga.

Adolf Kožíšek nepocházel z našeho kraje. Narodil se v rodině rolníka 15. 9. 1888 v malé vesnici Dřevce na Kralovicku (dnes okres Plzeň-sever). Po absolvování obecné a měšťanské školy v Kralovicích následoval svého staršího bratra Josefa (později řídícího učitele ve Vrapicích) a dal se na učitelskou dráhu. V roce 1907 ukončil učitelský ústav v Plzni. Doma - ve školním okrese Kralovickém - neměl naději na zařazení na některou ze zdejších škol, proto napsal žádost o učitelské místo na jiné školní okresy, m.j. i do Slaného. Obdržel jedinou nabídku; dne 10. 11. 1907 úředním korespondenčním lístkem mu zařazení na místo učitele nabídl c. k. okresní školní inspektor Plaňanský. Nabídku přijal a nastoupil na místo zatímního učitele na trojtřídní obecné škole v Hobšovicích. Tak se A. Kožíšek objevuje na Slánsku, kterému až do konce svého života zůstal věrný.

Následovalo místo definitivního učitele II. třídy na obecné škole čtyřtřídní v Kačici, dále učil na obecné škole v Motyčíně, zastával místo zastupujícího řídícího učitele a následně i místo řídícího učitele na obecné škole v Hnidousích, až se mu splnilo jeho životní přání: od 1. 2. 1940 byl zemskou školní radou ustaven definitivním řídícím učitelem obecné školy v Motyčíně. Té školy, kterou si zamiloval již v roce 1918 po návratu ze světové války pro její moderní pavilóny seřazené v rozlehlé zahradě. Té školy, o které tak rád psal do „svých“ sborníků. Uznání jeho celoživotní pedagogické práce se mu dostalo až v roce 1969, kdy již byl 21 let v penzi. V tomto roce ho vláda ČSR vyznamenala titulem „Za sloužilého učitele“.

Adolf Kožíšek se však zapsal především do vlastivědné práce na Slánsku. Má velké zásluhy na vydávání okresního periodika „Vlastivědný sborník“, který od r. 1934 vycházel i pro školní okres kladenský. Sborník začal vycházet v r. 1923; u jeho založení stál František Soukup, pozdější ředitel měšťanské školy ve Slaném, a již v r. 1924 Adolf Kožíšek velmi aktivně spolupracuje s jeho redakční radou. O rok později je zařazen do redakce a od r. 1933 je samostatným vedoucím redaktorem. (Sborník tiskla tiskárna J. Šnajdra v Kladně, vycházel v nákladu tří tisíc výtisků, poslední ročník 1940/41 dokonce dosáhl nákladu 5 300 výtisků). Adolf Kožíšek pro spolupráci s redakcí sborníku podchytil hodně tehdejších učitelů, čímž po stránce odborné dosáhl jeho vynikající úroveň, těšící se velké oblibě u čtenářů v tehdejším politickém okrese Slánském a Kladenském. Za všechny spolupracovníky, kteří průběžně do jednotlivých sborníků přispívali, jmenujme: Josefa Švejdu, řídícího učitele v Pcherách, Boženu Bláhovou, ředitelku obecné školy v Kladně, Jana Jungmanna, odborného učitele ve Slaném, prof. Babušku a prof. dr. Rudolfa Kollera z průmyslové školy v Kladně, K. Hu sáka, řídícího učitele z Malíkovíc, Karla Polánka, okresního školního inspektora ad.

V dubnu 1941, v době okupace, přípisem tiskové kanceláře z Prahy byl sborník, stejně jako jiné české časopisy, zastaven. A. Kožíšek osobní intervencí ve jmenované kanceláři prosadil, že - snad jako jediný v tehdejším Protektorátu Čechy a Morava - byl XVIII. roč. sborníku dokončen posledním číslem, které vyšlo přes uvedený zákaz. Bohužel, ani po roce 1945, ani v roce 1968, kdy byly jisté snahy o obnovení tohoto vlastivědného časopisu, se tak již nikdy nestalo.

Kožíšek jako redaktor sborníku poznal, že jednotlivé příspěvky je nutné doložit „obrázky z kraje a přítomnosti“, proto sám - jako samouk - začal fotografovat. Fotografoval vše hezké, zajímavé - stromy, květiny, zvířata, jiné přírodní zajímavosti, krajinu, přírodní scenérie z Krkonoš, Prahu aj. Od r. 1928, podle přesně vedené evidence skončené v r. 1958, nafotografoval celkem 5078 snímků, které ukazují nejen život v rodině autora, ale dokumentují jeho působiště v Motyčíně, v Hnidousích, jeho rodiště v Dřevci, jeho pobyt na prázdninách v Radomyšli apod. Celkem 149 snímků zveřejnil ve Sborníku.

Další láskou A. Kožíška byla botanika. Přispíval do řady odborných periodik, znal všechny lokality vzácné květeny v okrese, později byl i spolupracovníkem Botanického ústavu v Praze při soupisu rostlin ČSR. Pečlivě se staral o svoji zahrádku v Motyčíně, všemožně se snažil přičinit o záchranu mizející flóry z našich lokalit.

Při svém „kačickém působení“ ve zdejší škole se setkal s řídícím učitelem Theodorem Trousilkem, svým vzorem a později i tchánem, který mu pomohl nejen při zdokonalování se v učitelském povolání, ale nadchl ho i pro práci v Sokole. Po příchodu do Motyčína se iniciativně zapojil do činnosti Sokola v aktivní jednotě Hnidousy-Motyčín, ve které se - později jako vzdělavatel a krátkodobě i starosta Sokola - zasloužil o naplnění hesla „V zdravém těle, zdravý duch!“, ale i o stavbu zdejšího biografu (v r. 1921 se konalo zahajovací představení) a také sokolovny (1930-1932).

Přestože měl nepočítaně zájmů, kterým (kromě své rodiny) věnoval veškerý volný čas, vždy na první

místo dával své povolání - náročnou práci kantora. U svých žáků, jejichž počet by se dnes asi nedal zjistit, byl oblíben, protože je vychovával i tak, že jim vštěpoval lásku k rodné obci a okolnímu kraji, k jeho historii a památkám. Učil je milovat rodnou českou řeč, učil je chránit přírodu a s nesmířitelným postojem dokázal napadát a odsoudit všechna barbarská jednání a chování.

Penzionován byl v r. 1948, kdy se naplno začal věnovat jen svým koníčkům. Postupně upadl v zapomnění, a to nejen na úrovni nově vytvořeného okresu Kladno (v r. 1960), ale i ve své obci - ve Švermově, kde se svým synem žil ve čtvrti Motyčín v rodinném domě.

Jméno významného kulturního a vlastivědného pracovníka bývalého slánského okresu dnes už málokdo pamatuje, ale jeho dílo, jím dosažené výsledky na poli vlastivědném, k nám stále mluví, vyzývá nás k následování, k pokračování ní tam, kde on skončil.

A já bych si přál, aby tyto řádky, alespoň částečně, splni ly náš velký dluh, který k řídicímu učiteli z Motyčina - Adolfu Kožíškovi máme.

Literatura:

Oliverius, M., Řídicí učitel Adolf Kožíšek, Muzejní listy, vlastivědný zpravodaj Kladenska a Unhošťska, roč. 1, č. 1, květen 1992.

Kožíšek, A., Knihy vzpomínek, rukopis 1961-70, nepublikováno.

MILOSLAV JAROCH

Kamil Běhounek

29. BŘEZNA 1916 -

25. LISTOPADU 1983

Měsíc květen a červen, to je nejen čas zářícího jara, ale i doba, kdy se konají mnohé schůzky spolužáků, kteří před časem na slánských školách maturovali.

Při jednom takovém setkání roku 1994, už jen nepatrného zbytku kdysi nepočetné třídy, všichni zavzpomínali, že ten příští sráž, jestliže se ho dožijí, bude znamenat už neuvěřitelných 60 let od maturity ročníku 1916, v kteréžto třídě byl jedním ze šťastných maturantů i jejich nezapomenutelný spolužák Kamil Běhounek.

Narodil se sice v Blatné jako syn zvěrolékaře, na podzim roku 1916 se však jeho rodiče přestěhovali do Slaného, kde Kamil prožíval celý svůj mladý život, v pozdější době pak střídavě s Prahou, a to až do svého definitivního odchodu do emigrace, kde zůstal až do své předčasné smrti, aniž by byl milované město svého mládí ještě jednou spatřil.

Vrstevníkům Kamila Běhounka, kterých je u nás jen pramálo, zůstane tento výborný muzikant, šprýmař a kamarád trvale v paměti.

Běhounkovi bydleli původně na náměstí, později zakoupili dům čp. 17 ve Škol ské, nyní Štechově ulici.

Z doby jejich pobytu na náměstí si uchoval Kamil svoji trvalou smutnou životní vzpomínku na stržení sloupu Nejsvětější Trojice 5. července 1920. „Brečel jsem dlouho a bez ustání...“ vzpomíná po létech.

U domu ve Školské ulici byla zahrada, po strmých schodech se scházelo do zahrádky, k níž později byl připojen další pozemek se dvěma baštami, pozůstatky slánského opevnění. Tato zahrada s altánem a později i s krbem byla eldorádem nejen obou mladých Běhounků (starší bratr Evžen, nazývaný Lojola), ale v době Kamilových studií i celé četné studentské společnosti, která tu pořádala mejdánky s bohatými diskuzemi o všem možném i nemožném a hlavně též s přehrávkami jazzové hudby, tehdy ještě na kufříkovém gramofonu.

V roce 1927 začal Kamil navštěvovat slánské reálné gymnázium v budově dnešního vlastivědného muzea, které celkem úspěšně vystudoval. Maturoval 12. června 1935.

Jako gymnazista se seznámil s rozhlasovým vysíláním, které v té době prodělávalo své dětské krůčky a jehož vášnivým propagátorem byl profesor slánského gymnasia Antonín Zajíček. Prostřednictvím rozhlasu poznal student Běhounek i americkou taneční hudbu.

Jako téměř každý slánský student chodil „do houslí“, nejprve k řediteli hudební školy Zikmundovi Poláškovu, později k Dvořákovu žákovi, svéráznému profesorovi Michlovi v Tyršově ulici. Brzo se však poznalo, že v Kamilovi nevyrostá nový Paganini nebo Kubelík, a tak přestalo houslové martyrium jak pro něj, tak i pro jeho pedagogy.

Neskončila však jeho muzika. Jednou objevil na půdě starou otlučenou harmoniku - heligonku a

zanedlouho dostal k vánocům kuffíkový gramofon. A tak docházelo stále k intenzivnějšímu styku s taneční hudbou té doby, tedy s jazzem.

Kamilovo mládí ve Slaném bylo vpravdě bezstarostné. Rodina patřila k městské honoraci, měli reprezentativní automobil WALTER, který měl, jak pan dr. Běhounek pyšně říkával, „feudální původ“, neboť jeho prvním majitelem byl mělnický kníže Lobkovic.

Životním mrakem byla pro Kamila tatínkova smrt v době jeho studií na gymnáziu. Pan doktor Běhounek byl vášnivým archeologem - amatérem, který svůj zájem orientoval zejména na Slánskou horu, kde zachránil před žravým drtičem mnoho cenných památek původního osídlení. V mansardách svého domu instaloval soukromou sbírku, kterou paní Běhounková věnovala po jeho smrti muzeu. Kamilovi zbyl z ní jen malý hrneček z těch dávných dob, který opatroval až do smrti.

Tatínkovo úmrtí znamenalo snížení materiálových možností rodiny, ale i za těchto poměrů mohla maminka koupit Kamilovi vytouženou chromatickou harmoniku, jeho první „hot-harmoniku“, na kterou hrál jako talentovaný samouk v neuvěřitelně krátké době všechny americké a jazzové skladby z desek.

Ve svých vzpomínkách vydaných v roce 1983, tedy krátce před jeho smrtí, u Josefa Škvoreckého v Kanadě, věnuje svému slánskému mládí téměř třetinu knihy.

Vzpomíná na tehdejší život ve městě, na řadu jeho obyvatel, na společenské a sociální poměry, na své spolužáky a kamarády, na profesory a také na své lásky.

Tou největší byla Věruška Lukášková, o dva roky mladší dcera majitele továrny na cukrovinky LUKA (slogan „ze Slaného sladké“ nebo „Trápí-li vás kašle muka, kupte si jen NEGRO-LUKA“). Věra Lukášková, provdaná Faiglová, před léty emigrovala a předčasně zemřela v cizině. Kamil na ni nikdy nezapomněl.

Po maturitě se dal zapsat na právnickou fakultu Univerzity Karlovy. Tam přišel do styku s orchestrem GRAMO-KLUBU, s vynikajícím jazzovým dirigentem Janem Šímou, s nadšeným jazzmanem Uggém, s Jiřím Traxlerem, později ho slyšel i Jaroslav Ježek a R. A. Dvorský, poznal se i s Voskovcem a Werichem, spolupracoval i s Járou Kohoutem.

V roce 1936 natočil svoji první desku, samozřejmě s harmonikou. A tak ve velkém německém JAZZ-LEXIKONU stojí, že Kamil Běhounek byl první Evropan, který hrál jazz na harmoniku.

Začal i komponovat. Jeho textařem byl zejména Karel Kozel, výborný košíkář pražské YMCA, právník, který již také odešel na druhý břeh.

A tak se Kamil postupně dostával do prostředí, které natrvalo zformovalo jeho život. Na začátku války se stal opravdovou hvězdou na nebi české populární hudby.

Vystupoval s nejrůznějšími orchestry, komponoval, vyšla jeho reprezentativní deska „Kamil Běhounek ve svých písních“, s báječným zakončením, kdy Inka Zemánková, kterou občas vidáme v pamětnických televizních pořadech jako „dívku v rytmu zrozenou“, zpívala Kamilův swing „Má láska je jazz“.

Válku prožíval vesměs v uměleckém prostředí, hrál v různých orchestrech, sblížil se a mnohokrát účinkoval s Arnoštem Kavkou, který měl přezdívku „doktor swing“ a zemřel 2. května 1994. V té době Běhounek hodně komponoval. Po čtveř jeho skladeb do jeho odchodu do zahraničí se blíží stovce.

Konec války ho zastihl v Praze.

Radost ze svobody byla již na samém počátku zkalena. Jeho bratr Evžen zemřel ve věku 37 let na následky záhadného úrazu, který utrpěl při své cestě na kole ze Slaného do Prahy, když se přijel podívat na maminku. Stejně tak Kamila tížilo neblahé tušení, že poměry u nás se budou vyvíjet jinak, než jsme si za války představovali.

Kamil byl angažován se svým swing-orchestrem v Lucerně, od srpna 1945 hrál pro armádu USA nejprve v Plzni, pak v Mariánských Lázních. Do Prahy se vracel jen na krátkou dovolenou.

Z republiky definitivně odjeli 14. února 1948.

Jejich život v následujících měsících a letech nebyl snadný. Zažili vězení u spojeneckých armád. Vše se ale obrátilo postupně k dobrému a Kamilův život se uklidnil.

Přišla nová angažmá, možnost komponování, zlepšily se existenční podmínky.

Uklidnil se i jeho bouřlivý život citový a v prosinci 1958 se oženil s dívkou o dvacet let mladší, pocházející z patricijské rodiny z Brém. V roce 1961 se jim narodila dceruška Káťa.

Ta vystudovala loutkářskou fakultu a svůj hezký vztah k tatínkově vlasti neskrývá. V únoru 1991 navštívila Prahu a účinkovala v česko-německé divadelní koláži „PRAGA-MAGICA“.

V závěru svého života se Kamil stal člověkem přemítavým, s hlubokou duchovní orientací, se vzpomínkami na mládí a zejména na milovanou maminku, která ho sice mohla v Německu navštívit, zemřela však ve vlasti v sociálním zařízení.

Kamil Běhounek zemřel v Bonnu dne 25. listopadu 1983.

Na Slaný nikdy nezapomněl. Nezapomenou ani ti, kteří ho znali.

Z KRONIKY KRÁLOVSKÉHO MĚSTA SLANÉHO ZA ROK 1993

V okamžiku, kdy začal rok 1993, vznikly dva samostatné státy, Česká republika a Slovenská republika. Předseda Českého parlamentu Milan Uhde přivítal vznik České republiky a pozdravil ji slovy: „Česká republiko, dobrý den“ a já začínám letošní kronikářský zápis parafrází: „Královské město Slaný v samostatné České republice, dobrý den.“

V době, kdy píše tyto řádky, již není mezi námi zpívající básník Karel Kryl, který 16. února navštívil naše město a prohlásil: „Slaný je velice krásné město. Opravdu se mi líbí.“

15. ledna se setkal se zemědělci kladenského okresu ministr zemědělství Josef Lux. Hovořilo se o privatizaci a transformaci zemědělství.

19. dubna uvítali jsme v galerii muzea slánského rodáka profesora dr. Jana Šedivku, vynikajícího houslistu, který žije trvale v australské Tasmánii. Městské zastupitelstvo mu udělilo čestné občanství.

4. května navštívil Slaný prezident ČR Václav Havel a prohlédl si závod Bateria.

26. června rozhodli občané Studeněvse o osamostatnění (dosud patřila ke Slanému).

15. října konal se opět po mnoha letech na Masarykově náměstí Havelský trh.

Součástí oslav 28. října byla na Masarykově náměstí slavnostní přísaha vojenských nováčků.

1. listopadu při výkopových pracích na Masarykově náměstí bylo před domem č. 141 odkryto roubení dobře zachované středověké studny, vyhloubené do pískovcové skály, a v linii pošty a sousedního domu byl nalezen hrob ze starší doby železné, z doby asi 7. - 6. století před Kr.

Město Slaný má 2 000 domů (ve městě 1753), v nichž žije 15 740 obyvatel. Spravuje je 25členné městské zastupitelstvo se starostou panem Pravoslavem Věbrem. Městské zastupitelstvo schválilo návrh uznání protikomunistického odboje sedmi občanům města, kterým byl předán pamětní list. Schválilo dopravní řád města, vyhlášku o příspěvku rodičů dětí mateřských škol a školních družin na částečnou úhradu nákladů, vyhlášku o hospodaření s byty v objektech města. 24. září bylo starostou města slavnostně uvedeno do funkce šest členů městské policie. Rada města ustavila komisi pro ochranu památek, neboť ve Slaném je 170 památkových objektů, z nichž letos Velvarská brána dostává novou fasádu.

Rozkopané náměstí a ulice města prozrazují, že se buduje nová telekomunikace a kabelová televize, která zajistí sledování 18 televizních programů.

Časopis Slánský región vydal zvláštní vydání „Zpráva o stavu životního prostředí ve Slaném a na Slánsku.“

Kulturní život ve městě nabíral letos větší obrátky. Bohužel se našli i tací, kteří kulturní hodnoty ničili. Z rodinné hrobky na hřbitově byla zcizena busta Václava Štecha, dílo sochaře Otakara Španiela. V březnu se konalo v galerii muzea kolokvium významných historiků umění o barokním umění na území severozápadně od Prahy, které završilo pozoruhodnou výstavu Umění baroka a 19. století na Zlonicku.

7. dubna byly zahájeny I. slánské hudební slavnosti, festival, který má umožnit nejširšímu okruhu občanů poslech špičkových souborů a umělců.

Divadelníci oslavili 110. výročí otevření slánského divadla literárním večerem a hudební komedií Sto dukátů za Juana. Nechyběl ani koncert dechové hudby král. města Slaný.

14. června proběhlo na letní scéně závěrečné kolo soutěže dechových hudeb ČR. Městská dechovka obsadila třetí místo.

V červnu proběhly tradiční Slánské jazzové dny.

Desáté výročí oslavil taneční soubor TAKS při slánské vojenské posádce. Probojoval se do celostátní soutěže v Kroměříži.

Převážnou část kulturních akcí ve městě zajišťuje v současné době autorské divadlo malých forem Dividýlko, které se zúčastnilo mezinárodního amatérského festivalu v německém Korbachu a prestižní přehlídce francouzského amatérského divadla v Saint Louis. Na 17. ročníku přehlídce amatérských divadelních souborů Wintrův Rakovník tleskali diváci nejen Dividýlku, ale také Slánské scéně. Slaný je jedním ze dvou měst ve Středočeském kraji, kde existují dva divadelní soubory a u nás ještě dětská scéna.

Kulturní využití volného času dětí a mládeže zajišťuje úspěšně Městský dům dětí a mládeže v tématickém okruhu Ostrov splněných dětských přání.

Vlastivědné muzeum a městská knihovna patří mezi zařízení, bez nichž si ne lze kulturní život města představit. Vždyť muzeum připravilo 11 výstav, ve spolupráci s Kruhem přátel hudby 16 koncertů, přednášky pro dospělé i žáky slánských škol. Městská knihovna půjčila 2 408 čtenářům 97 166 svazků knih.

Na základních školách bylo ve Slaném 1 933 žáků, z nichž odešlo 40 do gymnázia a 227 do středních

škol.

Slánské školství bylo plně oslav. Škola Na hájích slavila osmdesátiny (byl vydán almanach) a v Rabasově ulici za nádražím vyrostla krasavice za 87 milionů korun - 3. základní škola, která se sem přestěhovala ze Smetanova náměstí a uvolnila celou budovu pro gymnázium Václava Beneše Třebízského, jehož žáci si vedli velmi dobře ve středočeské odborné činnosti, kdy v národním kole v Jihlavě mezi 60 účastníky byly nejlepší žákyně gymnázia. Dvacet studentů zúčastnilo se úspěšně olympiády v Bassanu del Grappa v severní Itálii.

Základní umělecká škola (dříve lidová škola umění) má 515 žáků a 33 učitelů ve Slaném Zlonicích, Smečně a Zvoleněvsi.

Vznikla Nadace pro zvýšení vzdělání a kulturně-společenského života národa Romů. Autoři nadace chtějí vyhledávat a podporovat nadané romské děti, pomoci jim v dalším studiu a celkově zvýšit kulturní úroveň Romů.

V nemocnici byla dokončena výstavba lůžkového oddělení anesteziologicko-resuscitačního oddělení.

O 79 staroušků pečuje 26 zaměstnanců domova důchodců, kde vše září čistotou.

O sport a rekreaci se stará jednota Sokol, Klub českých turistů, Autoklub, Aeroklub, slánské školy a sportovní klub SK Slaný VTJ (vznikl sloučením SK Slaný a VTJ Slaný). - Mezi sponzory mistrovství světa v kopané 1944 v USA se objevil také Ralston/Bateria prostřednictvím své mateřské firmy. Pokud tedy při televizním přenosu uvidíme na obrazovce značku ENERGIZER, vzpomeňme, že je v ní ukryt i kousek Slaného. - Nohejbalisté získali Chmelový věnec města Žatce za vítězství v turnaji trojic. - Slánské karate patří mezi nejlepší v ČR. - Vzduchoplavecká společnost se zúčastnila soutěže teplovzdušných balonů v So botce. - Turisté byli na ledovci v Alpách. - Basketbalisté byli na zájezdu v Ham burku. - Žákyně Sokola se zařadily mezi nejuspěšnější gymnastky Bu deč ské župy.

Začátkem září konaly se oslavy 50. výročí 1. tankové divize za účasti zahraničních hostů. Starosta města Slaného předal útvaru vojenský prapor jako výraz dobrých vztahů mezi městem a posádkou. - Český svaz bojovníků za svobodu má 62 členů v průměrném věku 75 let.

Kromě obchodní sítě máme ve městě 46 živnostenských provozoven. Po dvaceti letech je v městě opět sodovkárna LIMPO, která ve spolupráci s německou firmou vyrábí sodovky a slazené limonády, 3000 lahvů za hodinu.

Začalo se hovořit o tom, že ČKD chce prodat svůj podíl ve společném podniku s rakouskou firmou Voest-Alpine, což by bylo známkou krize. Prodávat se zatím nebude. - Bateria prošla zásadní restrukturalizací. Byl založen českoamerický podnik Ralston/Bateria a v souladu s hlavním podnikatelským záměrem privatizačního projektu vznikla nová akciová společnost s tradiční značkou PALABA. - SLAMLÉ je privatizovaná slánská mlékárna, která zpracovává měsíčně 3 miliony litrů mléka. - Státní traktorová stanice se privatizovala na akciovou společnost. Dosavadní služby byly hrazeny drobnou kovovýrobou. - Podnik živočišné výroby - závod Těhul na výrobu vajec pokračuje v ekonomické výrobě.

Autobusové nádraží je od 1. října konečně v provozu. Městský úřad nemohl předat nádraží ČSAD, protože doprava je považována za obecně prospěšnou činnost, a tedy dotována státem.

Zájemce o další podrobné informace odkazují na časopis Slánský región a Slán ské listy.

Jaroslav Šraj

OBNOVENÝ SOKOL SLANÝ

Dne 2. února 1991 byla obnovena a 6. února zaregistrována jednota Sokol Slaný, která je nyní začleněna do sokolské župy Budečské v Kladně a do České obce sokolské v Praze. Přípravný výbor obnoveného Sokola Slaný pracoval v následujícím složení: starosta Jaromír Pavlík, jednatel Dagmar Cyprisová, náčelník Vladimír Kadlec, náčelnice Alice Hýková, vzdělavatel Milena Ortmannová a hospodář František Sulek. Členy přípravného výboru byli dále předsedové jednotlivých oddílů a odboru ZTV, kteří k Sokolu přestoupili ze stávající TJ ČKD Slaný - Základní tělovýchova: Jiří Ruml, karate: Jaroslav Zimola, Heros box: Milan Malec, odbíjená: Ladislav Cypris, nohejbal: Josef Hrdina a správce budovy Libor Dobner.

Z usnesení tohoto výboru vyplynulo, že Sokol Slaný i přes stávající finanční problémy (sporty přešly od TJ ČKD bez dluhů, ale také bez koruny) a přes změny v cenách energií, plynu a vody zajistí sportovní činnost všech oddílů, které k Sokolu přestoupily, a bude ji nadále rozšiřovat. Rovněž dodrží všechny smlouvy o pronájmech uzavřené mezi TJ ČKD Slaný a nájemci sokolovny až do jejich vypršení - 30. 6. 1991 - za původních podmínek a svolá na 16. května 1991 první, ustavující valnou hromadu. Přípravný výbor vyzval všechny bývalé členy Sokola v regionu k navrácení do sokolských řad. Tato akce se setkala s velmi příznivou odezvou a přihlásilo se přes šedesát bývalých sokolů, z nichž se někteří aktivně účastní

činnosti Sokola dodnes.

Ještě před valnou hromadou došlo po dvou bezproblémových jednáních 28. března k podepsání dohody mezi obnovenou jednotou Sokol Slaný a stávající TJ ČKD Slaný o navrácení sokolského majetku k 31. 3. 1991.

Na ustavující valné hromadě konané 16. května 1991 byl zvolen starostou br. ing. Jiří Mareš a do předsednictva byli zvoleni bratři a sestry: Pavlík, Sulek, Cyprisová, Kadlec, Ortmannová, Hýková, Dobner, Pavlíková, Aišman, Čapek, Nesládková, Seibertová a Ulbrychová. Do kontrolní a revizní komise byli zvoleni bratři Vilím a Černý a sestra Linkeová. Bratr ing. Mareš v programu valné hromady provedl rehabilitaci všech slánských sokolů vyakčňených z jednoty a minutou ticha byla uctěna památka zemřelých.

Na další valné hromadě 20. února 1992 hodnotili slánští sokolové uplynulé období a konstatovali, že nejen podrželi své tradice a práva, ale dokázali se navíc přizpůsobit nové době a s ní i novým směrům v československé tělovýchově. Republikové úspěchy slavily v uplynulých období karate a AK HEROS box, regionální pak odbíjená, nohejbal a sokolská všestrannost (dřívější ZTV). Z výboru Sokola odstoupil na vlastní žádost br. Sulek a na jeho místo hospodáře byl kootpován br. Jindřich Slavík.

Dne 23. února 1994 se sešli zástupci oddílů slánského Sokola k další hodnotící valné hromadě. K nejzávažnějším úspěchům uplynulého roku patřila konečně realizovaná plynofikace sokolovny, připravovaná již před rokem 1948. Valná hromada vzala mimo jiné na vědomí a odsouhlasila vystoupení Klubu atletů HEROS box ze sokolské jednoty.

K říjnu roku 1994 vykazuje Sokol Slaný zřejmě největší členskou základnu mezi sportovními jednotami ve Sláně. Sokolská všestrannost má 299 členů, z toho 94 mládež - karate 58 členů, z toho 35 mládež - odbíjená 24 členů - z toho 7 mládež a nohejbal 18 členů, z toho 2 mládežníci. Sokol Slaný má tedy celkem 392 členů a z toho 138 dětí a mládeže. Vlastní nemovitost v odhadní hodnotě 6 551 755 Kč a náradí a náčiní zhruba za 80 tisíc Kč. Na Vsesokolském sletu se ze Sláněho účastnilo 32 cvičenců, 3 cvičitelé a jeden organizační vedoucí. Výsledky jednotlivých sportů: SV - závody mládeže ČOS první místo družstva a 2. a 3. místo jednotlivců na různém náradí. Nejúspěšnějším sportem je karate, které má tři účastníky v jednotlivcích a jedno družstvo na mistrovství republiky. V oddílu odbíjené skončilo družstvo žen v podzimní části soutěže oblastního přeboru II. třídy na velmi dobrém druhém místě a na stejném místě v oblastním přeboru I. třídy zabodovali muži. Mužstvo nohejbalu skončilo po letošní soutěži oblastního přeboru na čtvrtém místě z osmi účastníků a B mužstvo na druhém místě okresního přeboru.

Mimo tělovýchovnou činnost se Sokol zapojil i do dění kulturně společenského. V letošním únoru byly odborem SV uspořádány již III. dětské karnevalové šibřinky, jejich obliba neustále stoupá. Mimo zdravotního tělocviku pořádá slánský Sokol pro své starší členy pravidelné posezení v malém sále sokolovny, vždy každý třetí čtvrtek v měsíci.

Závěrem je nutné vyzvednout obětavou činnost bratrů Mareše, Slavíka a Rum la, kteří pracují i v rámci Budečské župy a v rámci ČOS, a práci všech trenérů a cvičitelů, bez kterých by úspěšná nová éra slánského Sokola nebyla možná.

Libor Dobner

OBSAH

Zora Dvořáková: Pozdravení na cestu	(3)
Václav Moucha: Archeologické nálezy ze slánského náměstí	(5)
Zdeněk Ministr: Dvě pravěké kultovní astronomicky orientované stavby na Kladensku a Slánsku	(12)
Jaroslav Vykouk ml.: O slánském městském znaku	(18)
Jiří Kovařík: Bílá hora a šlechta kraje Slánského	(21)
Zdislav Tietze: Tvrze uváděné v díle Václava Beneše Třebízského	(33)
Jan Šťovíček: Národopisná výstava československá a Slánsko	(41)
Jan Krinke: Opevnění na obranu Prahy	(52)
Otakar Špecinger: Velvary za druhé světové války	(63)

PORTRÉTNÍ GALERIE

Irena Veverková: František Duras	(68)
Miloslav Oliverius: Adolf Kožíšek	(70)
Miloslav Jaroč: Kamil Běhounek	(73)

KRONIKA

Z kroniky královského města Slaného za rok 1993 (76)

Obnovený Sokol Slaný (78)

SLÁNSKÝ
OBZOR
ROČENKA
SPOLEČNOSTI PRO OCHRANU
KULTURNÍHO DĚDICTVÍ
A VLASTIVĚDNÉHO MUZEA
V SLANÉM

Obálku navrhl a graficky upravil
Václav Kučera
Odpovědná redaktorka Růžena Skálová
Sazba Josef Ženka, Praha 8
Tisk ETIS, s. r. o., Jihlava
Náklad 700 výtisků